

Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku

A 02 - 00843

Iniciatíva Inakosť
Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR
Mladá demokratická ťavica
Sociálnodemokratická mládež Slovenska
Dubčekova asociácia pre rozvoj spoločnosti

NPOA

Vyšlo s podporou Nadácie pre podporu občianskych aktivít v rámci projektu „JE NORMÁLNE BYŤ INÝ“.

OBSAH:

1 Slová na úvod (Ivan Požgai)	4
2 Gej a gejský (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV)	5
3 Charta Iniciatívy Inakosť	6
4 Výzva Iniciatívy Inakosť	8
5 Lesbická láska – mýty a predsudky (akad. soch. Anna Daučíková)	10
6 Životné osudy gejov (Peter Králik)	20
7 Homofobia, predsudky a stereotypy okolo sexuálnych menšíň (Mgr. Dušan Veselovský)	26
8 Medicínske aspekty homosexuality (MUDr. Marek Mrázik)	34
9 Psychologické a sociálno-psychologické aspekty homosexuality (doc. PhDr. Anton Heretik, CSc.)	40
10 Rodina ako politická otázka (PhDr. Erika Kvapilová, PhD.)	44
11 Gejské a lesbické rodičovstvo, homosexuálna rodina (Mgr. Marianna Šipošová)	51
12 Odporúčania EÚ (Iniciatíva Inakosť)	57
13 Prehľad legislatív vo svete, upravujúcej spolužitie dvoch osôb rovnakého pohlavia (Jozef Gréč)	59
14 Proces oslobodenia homosexuálov a bisexuálov vo Švédsku (Christian Scharf, z angličtiny preložila Mgr. Júdita Takáčová)	80
15 Věcný záměr zákona o registrovaném partnerství v České republice (Hana Orgoníková)	84
16 Homosexualita v právnom poriadku na Slovensku (JUDr. Katarína Zavacká, CSc.)	95

Spoločná cesta k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku
Iniciatíva Inakosť
Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR
Mladá demokratická ťažka
Sociálnodemokratická mládež Slovenska
Dubčekova asociačia pre rozvoj spoločnosti

Zborník príspevkov
Seminar, Bratislava, 8. – 9. december 2000
Konferencia, Bratislava, 31. marec 2001

ISBN 80-968372-6-5

SLOVÁ NA ÚVOD

Vážený čitateľ/vážená čitateľka, dostalo sa mi tej cti napísť k tomuto zborníku príspevkov k registrovanému partnerstvu slovo na úvod.

Ale ktoré slovo je to najvhodnejšie? Možno slovo *čítaj...* Iste, prečítaj si ho, lenže to akosi nastačí. Tento zborník je na Slovensku jedinečný, nemožno napisat na jeho úvod iba jedno jediné slovo. Možno postačia tri slová na úvod *čítaj a premýšľaj...* Nie, ani toto nie sú tie najvhodnejšie slová, ani toto ešte stále nastačí. Samozrejme, popremýšľaj nad tým, čo si prečítas, avšak tieto príspevky si od teba žiadajú čosi navyše... Čo s tým? A čo takto k ne-tradičnému zborníku netradičné slová na úvod?

„Po Slovensku mátoži strašidlo – strašidlo registrovaného partnerstva. K svätej honbe proti tomuto strašidlu spojili sa všetky mocnosti starého Slovenska...“

Vážená čitateľka/vážený čitateľ, neprepadaj panike, lebo tento zborník nazaj nikdy nedočítaš. Strach zatemňuje myseľ a bráni trievemu úsudku. A trochu poézie od klasíkov ti predsa neuškodi. To čosi navyše, čo si od teba tieto príspevky žiadajú, je zavŕtať sa strachu. Strachu z nepoznaného, strachu z nepochopeného, strachu z INAKOSTI.

Každý/každá z autoriek a autorov tohto zborníka, bez rozdielu či je heterosexuálny/a, gej alebo lesba, spoločne prispeli svojím dielom k poznaniu a pochopeniu INAKOSTI, k oslobodeniu heterosexuálnych mužov a žien od predskudov, k spolužitiu bez diskriminácie sexuálnych menšíň. Ved seminář i konferencia sa niesli v duchu spoločnej cesty k inštitútu registrovaného partnerstva na Slovensku. Ďakujeme.

Dakujeme aj Friedrich Ebert Stiftung, ako aj Mladej demokratickej ťavici, Sociálnodemokratickej mládeži Slovenska, Dubčekovej asociácii pre rozvoj spoločnosti a všetkým tým, pre ktorých lesby a gejovia nie sú žiadnymi strašákmami a ktorých nemátoži registrované partnerstvo gejov a lesieb. A všetky spojené mocnosti starého Slovenska pozdravujem.

Len z predstieranej skromnosti nespomínam lesby a gejov z Iniciatívy Inakošť – spolužitia bez diskriminácie sexuálnych menšíň.

Apropo, dnes sa ženíl môj priateľ – heterosexuálny priateľ. Zablahožela som im, jemu aj jej. Obaja vyjadrili nádej, že čoskoro aj oni budú blahoželať mne a môjmu životnému partnerovi. Pozveme ich na našu svadbu za svedkov, inak to už nevidíme...

*V Bratislave 5. mája 2001
Ivan Požgay*

GEJ A GEJSKÝ

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied listom zo dňa 4. júla 1997 pod značkou JÚ-230/97 odporučil z angličtiny prevzaté slovo **gay** písat v podobe **gej** a príslušné príavné meno v podobe **gejský**. Takéto písanie zodpovedá zásadám slovenského pravopisu pri rešpektovaní pôvodnej výslovnosti slova.

(List za jazykovú poradňu JÚĽŠ SAV podpísal riaditeľ Dr. Matej Považaj.)

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín prijala na svojom treťom koordinačnom stretnutí v Bratislave ako základný dokument Chartu Iniciatívy Inakosť. O jej znení budú hovorcovia a aktivisti iniciatívy informovať všetkých občanov, inštitúcie a združenia o chotnej načívať hlasu menšín a svojím podpisom potvrdzovať svoj súhlasný postoj s obsahom tohto dokumentu. Svoju podporu charty môžete krátkym súhlasným textom a podpisom vyjadriť aj vy na e-maili: ckkism@nextra.sk

CHARTA INICIATÍVY INAKOSŤ

– spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

Iniciatíva Inakosť je dobrovoľným občianskym zoskupením s konkrétnou a reálizovateľnosťou predstavou o spolužití v pluralitnej spoločnosti. Táto predstava je založená na myšlienke slobodnej spoločnosti ľudí, ktorí sa nemusia zhodovať v sexuálnej orientácii, životných cieľoch, svetonázore, vierovyznanií, národnosti a etnickej príslušnosti.

Napriek tomu sa spoločne usilujú verejne presadzovať pluralitnú podobu občianskej spoločnosti ako neformálnej a civilnej komunity postavenej na sympatii medzi ľudmi, akceptovaní ich práva na inakosť a naplnenie ich základných ľudských práv a potrieb.

Ide nám o kultivovanú koeistencia plurality životných štýlov a o spravodlivú spoločnosť, v ktorej sú si ľudia navzájom jedinečnou originalitou. Občan/občanka v pluralitej otvorenej spoločnosti bez ohľadu na to, či je heterosexuál, homosexuál, biely, čierny, kresťan, budhist, bez vyznania atď., vníma inakosť druhého ako podnet na premyšľanie, sebareflexiu a priznáva jeho plné právo na všetky základné životné prejavy.

Iniciatíva Inakosť sa snaží o zrovнопrávnenie gejov, lesbických žien, biseksuálov a transsexuálov v každej oblasti spoločenského života. Základom programu Iniciatívy Inakosť je rešpektovanie rozmanitosti a dôstojnosti ľudských bytostí otvorených svetu, schopných rozvážnej a zodpovednej voľby a verejnej diskusie. Jej témou sú prejavy slobody jednotlivca, ktoré majú svoj základ v elementárnych ľudských potrebách a právach, najmä v práve slobodne realizovať citovú, sexuálnu a ekonomickú vzájomnosť so súhlasiacim partnerom/partnerkou ako legitimny a všeobecne rešpektovaný čin. Súkromná inakosť jednotlivca má teda aj verejný rozmer a naplnenie potreby osobného štásťa vo vztahu je aj vecou politickou, verejnou, ktorá zásadným spôsobom ovplyvňuje úroveň kultivovanosti spoločenského života.

Preto program Iniciatívy Inakosť nie je ničím iným ako snahou o dôsledné napísanie obsahu základných ľudských práv a slobôd, garantovaných relevantnými medzinárodnými dohovormi.

Iniciatíva Inakosť sa obracia na občiansku spoločnosť ako jeden z jej spojuinterpretov verejných princípov, a nie ako na protivníka. Reflektouje tragic-

kost dejív európskeho priestoru s násilnými pokusmi meniť prirodzenosť človeka, obmedzovať jeho slobodu a jeho slobodu voľby, preto o náležitosti svojich názorov a požiadaviek chceme presvedčať všetkých, ktorí si osvojujú férrosť, zákonný postup a rešpekt voči právu na inakosť.

Iniciatíva Inakosť vyzýva na redefiníciu občianskeho spolužitia zbaveného ideologických jednostrannosti, historických námosov, neodzrkadlujúcich skutočný stav spoločnosti, nezmyselných pôz a tzv. nevhynutných národnokresťanských tradícií. Vyslovujeme v tejto súvislosti pochybnosť, pokiaľ ide o schopnosť človeka a spoločnosti definovať raz a navždy celú a jedinú pravdu.

Zmyslupnosť moderného občianskeho postoja vidíme v civilnom a autentickom živote a v otvorenom, pokojnom a nenásilnom verejnem dialógovi. Inakosť, jej pulzovanie v spoločnosti a kreatívny potenciál rozmanitosťi dávajú každému záruku možnosti voľby a šance na ceste za osobným naplnením a štásťom.

V Bratislave 27. júna 2000

Ganymedes – Hnutie za rovnoprávnosť homoseuxálnych občanov:

Marián Vojtek, prezident, Anna Daučíková, Ivan Požgaj;

Občianske združenie Altera: Jana Kapustová, štatutárna zástupkyňa;

Občianske združenie Habio: Silvester Sawicki, riaditeľ;

Občianske združenie Museion: Hana Fábry, hovorkyňa;

Centrum komunikácie, kooperácie a integrácie sexuálnych menšín:

Luboš Vrbický, prezident, Dušan Veselovský, viceprezident, Jozef Gréč;

Občianske združenie H-plus: Vladislav Horňák, štatutárny zástupca

VÝZVA INICIATÍVY INAKOSŤ

Homosexuáli spolu s heterosexuálmi – za rovnosť práv gejov a lesbických žien

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšíň sa obracia na Národnú radu SR, Vládu Slovenskej republiky, štátne a verejnú správu, všetky politické subjekty pôsobiaci na Slovensku, ako aj na osobnosti kultúrneho a spoločenského života a na verejnosť, aby sa v rámci svojich kompetencií a možností zasadzovali o zrovnanoprávnenie osôb s inou než heterosexuálnou orientáciou vo všetkých oblastiach života.

V súvislosti s nedávnym vystúpením ministra spravodlivosti Jána Čarnogurského proti registrovanému partnerstvu a tiež s neprijatím nášho návrhu na doplnenie článku 12 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky slovami „sexuálnej orientácie“ žiadame, aby horeuviedené subjekty v spolupráci s predstaviteľmi sexuálnych menšíň iniciovali a podporili presadenie týchto legislatívnych návrhov:

1. Úprava Ústavy SR, aby odrážala rovnosť v právach aj pre sexuálne menšíň

2. Registrované partnerstvo osôb rovnakého pohlavia

3. Zmeny v Zákonomiku práce a v zákone o štátnej a verejnej službe, vyplývajúce z registrovaného partnerstva

4. Antidiskriminačný zákon, zahŕňajúci i diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie.

Hlboko znepokojení ultimativnosťou výrokov pána Čarnogurského obracie sa na Vládu Slovenskej republiky so žiadosťou, aby zaujala stanovisko k výrokom svojho ministra a oboznámila s ním verejnosť.

Taktiež žiadame ministerstvá školstva, kultúry, vnútra, obrany a spravodlivosti, aby iniciovali vytvorenie:

5. programu vzdelávania školskej mládeže, verejnosti, pracovníkov polície, súdnicstva a personálu vojenskej prezennejnej služby, ktorý by všestranne a nezaujato informoval o všetkých formách ľudskej sexuality vrátane homoseksuality ako inej sexuálnej orientácie a ktorý by viedol k zvýšeniu tolerancie voči všetkým druhom sexuálnej inakosti aplikovanej s dospelým súhlasiacim partnerom/partnerkou. Sme v tejto veci pripravení poskytnúť svoje vedomosti a kapacity;

6. programu pravdivého informovania verejnosti najmä cestou verejno-právnych masovkomunikáčnych prostriedkov o živote sexuálnych menšíň a jednotlivcov;

7. mechanizmov, ktoré by napomáhali efektívne aplikovať tieto poznatky do každodenného života.

Chceme touto cestou vyjadriť uznanie a vdakú tým osobnostiam verejného života, ktorí z pozícií väčšinovej spoločnosti zareagovali na útok ministra spravodlivosti Jána Čarnogurského a poslance Aloja Rakúsa proti ho-

mosexuálom, podporili snahy Iniciatívy Inakosť a upozornili na možné nebezpečenstvá takýchto extrémistických výrokov. Upevnilí tým našu vieru, že na Slovensku, podobne ako vo väčšine demokratických európskych krajín, existuje potenciál tolerančného myšlenia bez predsudkov. Uvedomili sme si tiež, že mnohé bude závisieť od nás, homosexuálov: že dozrel čas prestať sa skrývať, podstúpiť riziko znevýhodňovania a nevraživosť (chceme veriť, že dočasnej) a pomôcť väčšinovej spoločnosti, aby si mohla vytvoriť pravdivý, pozitívny obraz o našom spôsobe života.

LESBICKÁ LÁSKA – MÝTY A PREDSDUDKY

akad. soch. Anna Daučíková

Žensko-ženské zväzky a lesbická existencia v prieereze storočí

Sexuálne prejavy odlišujúce sa od patriarchálnej normy existovali vždy. Prístup spoločnosti k neheterosexuálnym praktikám sa však v priebehu dejín menil. Erotická láska k osobe rovnakého pohlavia bola v starom Grécku tému básnických diel a predmetom zanielených filozofických diskusí, vo fašistickom Nemecku alebo v Sovietskom zväze dôvodom na likvidáciu v koncentračnom tábore a internovanie v lágoch na polostrove Gulag. Babylonské pramene dosvedčujú v 4. stor. pred n. l. existenciu lásky ženy k žene ako bežnej lúbstnej pomery a nie ako predmet sarkcii. Sexualita, homosexualita rovnako ako heterosexualita, bola považovaná predovšetkým za schopnosť milovať, danú jednotlivým bohom takisto ako pozemštanom. Bohynia Ištar v kultúre Sumerov reprezentuje ženstvo zbavené materských a manželských pút a slobodu v smerovaní väčšine.

Grécka kultúra, ktorá bola v podstate bisexuálna, bola však tiež kultúrou maskulínnou s dobre fungujúcou patriarchálou kontrolou nad ženami. Boli tam sice obdobia, keď sa ženy tešili istej nezávislosti, napr. v 7. stor. pred n. l. skóla poetky Sapfó na ostrove Lesbos, tu však už v 5. a 4. stor. pred n. l. stratili. Grécka polis bola akýmsi mužským klubom, preto sa nečudíme, že podobne ako v iných obdobiah dejív ovládaných mužmi sa o lesbickej láske dochovalo oveľa menej konkrétnych informácií než o živote mužov.

Toto zneviediteľnenie ženskej kultúrnej existencie ako tiej a tým aj väčšia miera zneviediteľnenia lesbizmu v porovnaní s kultúrou mužsko-mužských čitových zväzkov sa tiahne celými dejinami a jej výskum, iniciovaný ženami v druhej polovici 20. stor., je jedným z najmladších historických odborov. Okrem feministínu sú to aj dejiny lesbizmu a mužskej homosexuality a ďalšie predmety týkajúce sa gejskej a lesbickej existencie a kultúry, ktoré sa vyučujú na viacerých univerzitách v Európe a USA v rámci tzv. Gay/Lesbian Studies, Queer Studies' alebo aj Gender Studies².

Manželstvo v gréckom, egyptskom a rímskom svete bolo povinné. Avšak mužská homosexualita vo svojich rôznych formách patrila k životnému štýlu slobodných občanov a bola všeobecne považovaná za vznešený cit.

Lesbická alternatíva spolu s celým „ženským svetom“ bola v antike pre veľký a politický život irrelevantná a postupne sa stala historiou utajenosť, ktorá sa ešte prehľiba homofóbii zavedenou do kultúry židovstvom a neskôr kresťanstvom. Preto historiografický výskum lesbizmu týchto období čerpá v prvom rade z materiálov o perzekúcích a trestoch. V tejto perspektive sa lesbická existencia javí ako súvislá linia odporu proti patriarchátu.

Termín „homofília“ označuje strach z homosexuality, ukotvený v obave z možných nejasností okolo vlastnej sexuálnej orientácie homofóbnej osoby. Homofília premietnutá do širších spoločenských súvislostí sa prejavuje ako

zaužívaná a „povolená“ nevraživosť a odmietanie práva na plnohodnotnú existenciu homosexuálov. Spoločnosť si preto nachádza rôzne odôvodnenia podľa práve fungujúcej ideológie, prípadne záujmov mocenských štruktúr, oháňajúcich sa vždy všeobecne platným spoločenským záujmom.

Homofília v židovstve

V Starom Zákone sa mužská homosexualita spomína v niekoľkých prípadoch.

1.) V Tretej knihe Mojžišovej, zvanej Leviticus, 6. stor. pred n. l., sa výslovné zakazuje „ležať s mužom, ako sa leží so ženou“ (18,22) a v ďalšom texte sa za homosexualitu uvádzá trest smrti.

Obje tiež zmienky sú však vložené do kontextu modloslužobníctva³, oslobodenia sa od pohanských zvyklostí a duchovných praktík, teda týkajú sa staršieho náboženského kultu, s ktorým historicky mladšie, presadzujúce sa židovstvo muselo zápasíť. Možno povedať, že tam išlo hlavne o odmietnutie inej, cudzej konkurenčnej kultúry a jej náboženských rituálov. Za všetky uvedené len chrámové praktiky staroegyptských žrecov a žričiek na uzmierenie hnevuh bohov, zabezpečenie úrody, blahoibuty a plodnosti, ktoré boli v podstate sexuálnymi rituálmi, kde homosexualita pohlavný styk mal dôležité miesto.

Hoci však starohebrejská kultúra zjavne poterala homosexualitu, na vyváženie treba spomennúť, že v biblike sa nachádzajú aj miesta ospievajúce lúbstné vzťahy medzi dvoma mužmi a dvoma ženami. V piesni Salamúnovej sa ospievajú intenzívny vzťah Dávida k Jonatánovi. Takisto zrejmý je aj sexuálny podtón v Saulovej láske k Dávidovi (Prvá kniha Samuelova 16,21 a 20,30).

Podľa niektorých vykladačov vzťah Rút a Noemi, ktorý bol vlastne vedomým rozrodičom pre spolužitie a vzťah medzi staršou a mladšou ženou spojený s odmietnutím manželstva a mužskej prítomnosti, obsahuje z dnešnej perspektívy celkom viditeľné koordináty pre verejne neperformovaný lesbický vzťah (Kniha Rút 1,9–10,16).

2.) V argumentáciách proti homosexualite sa najčastejšie uvádzá starožákomerný príbeh o Sodome a Gomore, v ktorom sodomitskí muži žiadajú Lotu, aby im ukázal svojich hostí (podľa biblie anjelov) slovami: „Vyved nám ich, aby sme ich poznali.“ Podľa Dericka Sherwina Baileyho⁴ slovo „poznali“ nemusí znamenať „aby sme s nimi sexuálne obcovali“, ako sa to interpretuje v cirkevných publikáciách. V Starom zákone sa totiž hebrejské slovo „poznať“ (jada) vyskytuje 943 ráz, z toho sa však iba v desiatich prípadoch vzťahuje na pohlavný akt, a toj aj výlučne na akt heterosexuálny.

Bailey vysvetluje agresiu proti Lotovým návštěvníkom tým, že Lot (sám pristáhovalec) pozval k sebe do domu dvoch cudzincov, čo mohlo byť pre Sodomčanov nebezpečné a čo si vyzádovalo prevírku.

Starý zákon možno čítať skôr ako kultúru literárnu pamiatku než ako súpis trvalo a všeobecne platných pravidiel, veď sú tam i také (dnes neakcep-

tovateľného) veci ako fyzický hendikep, hrb alebo slepota považované za poškvrnu a nečistotu, či pravidlo, že v záprahu nesmel byť zapriahnutý osol s vomom, alebo že pole nesmelo byť zasiate dvojakým semenom. Keď k tomu pridáme predpis považujúci miešané manželstvá a kastrátov za niečo nečisté, fahko si domyslíme, že mnohí zo starozákladných zákazov mali racionálny a pragmatický základ, ktorý v tej dobe plnil úlohu akéhosi krízového režimu za účelom prežitia pastierskeho národa v prostredí politicky a spoločensky vyspelých starých kultúr.

Homofobia v kresťanstve

Boj cirkev s ľudskou telesnosťou ako zdrojom hriechu a kategorické odmietanie názoru, že homosexualita je sexuálnou orientáciou rovnako, ako ňou je heterosexualita, má korene najmä v Pavlových výrokoch. V mnohom pripomínajú vytváranie pravidel života a úpravu vzájomných vzťahov vnútri ranokresťanských komunit, ktoré sa prirodzene formovali v opozícii proti okolitým vyzkostiam a pravopodobiacim dokonca niesli znaky humánnejsieho usporiadania, napr. v zmysle rovnoprávnejšieho postavenia ženy. V tejto otázke však Pavol napodiv súhlasí so zavedením gréckym spoločenským modelom, keď násťoju na prísnom vymedzení podriadeného postavenia ženy voči mužovi a na jej totalnej poslušnosti.

Celkove však svojimi výroknmi útočí najmä na pohanský svet, ktorý stavia do protikladu s rodilacím sa kresťanstvom, konkrétnie na grécke a rímske modlárstvo: „Pretože sa odvrátili od jedného Boha a dali prednosť modlám, Boh ich vydal napospas ich zvrátenému konaniu, vrátane „neprirozeného“ styku, keď vraj zanechali prirodzený styk s manželkami.“ Formulácie odmietajúce homosexualitu sa často podrobujú kritike a existujú názory, podľa ktorých by uvedeného mohlo vyplývať napr. aj to, že Pavol spomína iba tých, čo majú homosexuálne styky popri fungujúcim heterosexuálne orientovanom spôsobe života, teda fudi praktizujúci bisexualitu. Výlučne orientovaným homosexuálom totiž manželku nemá.

Vo svojich ďalších výrokoch napr. ku Korintanom („V Božom kráľovstve nebúdú mať účasť ani smilníci, ani modlári, ani nemravní [malakoi makký na dotyk – pasívny], ani zvráteni [arsenokoitali, t. j. ten, ktorý je mužom v posteli, teda aktívny], ani zlodeji, ani lakovci, ani opilci, utŕhači a lupiči.“) má, podľa Petra Colemana, Pavol na myšli pederastiu t. j. v antickom svete bežný styk dospelého muža s postpubertálnym chlapcom (pasívne-aktívny model) a nie lásku medzi dvoma dospelými mužmi, teda to, čo dnes považujeme za homosexualitu.

Ani napriek Pavlovým názorom nebola homosexualita v praxi ešte dlho potieraná.

Až s gregoriánskou reformou (1050–1215) sa rímskokatolícka cirkev stáva spoločnosťou neženatých mužov, ktorí požehňávajú manželstvá uzavreté v laickej spoločnosti. Dovtedy bola homosexualita viac-menej tolerovaná

(napr. aj v samotnej cirkevi, kde podnes odhadujeme jej vyššiu koncentráciu). Od 12. stor. však milostné vzťahy medzi dvoma mužmi alebo dvoma ženami začínajú byť prenasledované a kruto trestané ako kacírstvo.

Obetami Svätej inkvizície sa stali desaťtisíce tzv. bosoriek a bosorákov, keď hlavným dôkazom herézy a kacírstva boli najmä ich sexuálne praktiky. Dnes môžeme povedať, že cirkev takto odstraňovala prežívajúce zvyšky pohanskej kultúry ako rušivý inak zmýšľajúci element v jej zámerе katolizácie (evangelizácie) dostupného sveta.

Homosexualita z perspektívy väčšinovej spoločnosti

Približne od roku 1875 (ked lekár V. Gock prvý raz publikuje prípad lesbickej ženy) sa homosexualita dostáva do poľa vedeckého záujmu medicíny. Táto patologizácia lásky k rovnakému pohlaviu a samotný vznik termínu „homosexualita“ bol spojený so vznikom a upevňovaním moderného štátu ako inštitúcie mocenských štruktúr vznikajúcej buržoázie, s budovaním veľkých miest a hlavne so vznikom inštitucionalizovanej vedy v službách spoločnosti, teda štátu. Z neurologie postupne vznikla psychiatria ako odbor, ktorý sa v značnej mieri podielal na budovaní represívnych štruktúr verejnej exekutívnej moci, triediacich a organizujúcich neprispôsobené a transgredujúce skupiny. Vznik mestských azylových zariadení pre chudobných, chorých, fyzičky a duševne beznormálnych, zriaďovanie väzníc a nemocníc vytvára priestor nielen pre charitu a riešenie sociálnych krízových javov, ale aj pre kontrolu a potláčanie určitých modelov života a ich negatívne hodnotenie. Vedeckým, teda autoritatívnym klasifikovaním v prepojení na internovanie týchto jednotlivcov sa vytvárajú nové normy, nové obrazy a interpretácie toho, čo sa bude považovať za normálne a čo za nenormálne. Tako sa utvárala heteronormatívna spoločnosť, ako ju poznáme dnes.

Proti homosexuálom sa experimentálne používajú „liečebné metódy“ ako kastrácia, klitoridektómia, kauterizácia (vypaľovanie vulvy a klitorisu). Homosexualita je definovaná ako porucha a odchýlka od normy a podľa medicíny sa delí na vrodenú a ziskanú. Najčastejšie uvádzanou príčinou homosexuality ziskanej je masturbácia, nedostatok heterosexuálnych vzťahov, libido insatiata v manželstve s impotentným mužom, prostitúcia a „zvedenie“ zo strany rodených homosexuálov. Kraft-Ebing, autor výskumu, získal tieto poznatky na základe iba 8 prípadov pozorovaných žien a 44 prípadov tzv. „perverzít“. A tie tvoria vedeckú dokumentáciu jeho diela Psychopathia sexualis.

Výskum Magnusa Hirschfelda, 1868–1935 (zakladateľa Berlínskeho sexuologického inštitútu v roku 1919), ukazuje, že v Nemecku (v tom čase malo 62 mil. obyvateľov) žilo približne 1,5 milióna ľudí, ktorých vrodená dispozícia bola výrazne, až celkom homosexualna.

Z najnovšej histórie treba spomenúť obdobie fašizmu a holokaustu, ktoré v otázke likvidácie homosexuálnych mužov a lesbických žien nie je dodnes

archívne a historiograficky spracované. Fakt, že táto časť hanebnej história Európy nie je zdokumentovaná tak, aby sme mohli aspoň odhadnúť počet obetí, svedčí o značnej všeobecnej homofóbie a zlom morálnom stave, v akom sa napriek snahám o katarzu nadalej nachádzame.

Dôležitá je aj podobnosť s aktívnym odporom voči homosexualite v zmysle jej kriminalizácie a legislatívnej perzekúcie z čias stalinizmu, ale aj neskôr (dodnes napr. v Číne) a pokračovanie týchto praktík v dnešných fundamentalistických režimoch Iránu, Iraku, Čečenska atď.

Mýty, predsydky a falošné predstavy

„Heterosexualita je prirodzená, homosexualitu treba vysvetliť.“

Častým predmetom diskusii je dilema, že homosexualita je buď vrodená porucha, alebo získaná perverzita. Problém je od začiatku postavený nesprávne.

Homosexualita nie je choroba, porucha alebo zvrátenosť, ale je to iná sexuálna orientácia, vyskytujúca sa u ľudí a medzi tými vyššími stavovcami, medzi ktorými možno pozorovať sexuálne správanie.

Medzi gejmi a lesbickými ženami sú skutočne takí, čo sa tak cítia a správajú od malícka, a iní, ktorí svoju orientáciu objavia a uveriadia si neskôr, poväčšine najmä v puberte. Tento neskorší proces je veľmi zložitá zmes protichodných pocitov. Mladí ludia často uvádzajú, že po počiatočnom zmátku a diskomforte sa definitívny objav erotickej túžby po osobe rovnakého pohlavia spontánne pocitíe ako úľava, nájdienie zdôvodnenia svojich pocitov, oslobodenie od otázky, prečo opačné pohlavie nevyvoláva záujem, jednoducho, vnímajú ho ako objavenú prirodzenosť. Tento pozitívny subjektívny pocit je však zároveň sprevádzaný výrazným strachom z konfliktu s okolím, z nepriateľskej reakcie a spoločenského zaradenia do kategórií odvrhnutých. Práve tento konflikt (a nie homosexualita sama) je príčinou prechodného zmátku, ktorý najmä kresťansky založené laici a knázi interpretujú ako zlé svedomie a akoby „vnútorný signál“ neprirodenosti týchto citov – človek objavujúci svoju homosexualitu je teda podľa nich „zvedený na scéste“ niekym alebo niečím.

Theória, že homosexualita má genetický základ, alebo že sexuálne správanie je záležitosťou kultúrnych vplyvov, nie sú doteraz jednoznačne dokázané, preto všetky pokusy takto homosexualitu vysvetliť zostávajú v rovine zneužívaných hypotéz. Skôr je dôležité uvedomiť si, že sexuálna orientácia (homosexuálna, rovnako ako heterosexuálna) je ukotvená hlboko v jadre ľudskej bytosťi a ak už vôbec treba zaoberať takootvorenou otázkou, bolo by pocitív skúmať rovnako intenzívne a z rovnakých pozícií aj heterosexualitu.

Vychádzame z toho, že homosexualita nie je choroba, ani chyba, ale sexuálna orientácia rovnako, ako je ňou heterosexualita. Preto ak má veda skúmať túto otázkou, nemala by sa jej venovať jednostranne (t. j. hľadať gén homosexuality). Takáto jednostrannosť v sebe nesie kódy myšlienky rasovej

čistoty a evokuje možnosti domýšľať túto otázkou do dôsledkov, ktoré, žiaľ, poznáme z nedávnej história.

Vzhľadom na to, že nemáme odpovede na tieto otázky, nemôžeme jednochodo tvrdiť, že homosexualita sa delí na vrodenú a získanú, ako sa pred viac než storočím domnieval Krafft-Ebing. Avšak aj bez toho, aby sme moheli mať definitívne zodpovedanú otázkou o vzniku sexuálnej orientácie, môžeme hovoriť, že ide o sexuálnu orientáciu skôr či neskôr objavenú.

„Lesba je žena, ktorá by chcela byť mužom, lesby sú teda mužatky.“

Podstatou tejto nesprávnej predstavy je názor, že medzi lesbizmom a transsexualitou nie je nijaký rozdiel.

Väčšina lesieb netuší po zmene pohlavia. Používajú svoje ženské biologické telo ako plnohodnotný nástroj na dosiahnutie slasti a uspokojenia partnerky. Lesbické ženy nezavídajú mužom ich postavenie, výhody a možnosti viac, ako im ich závidia ženy heterosexuálne.

Podľa sexuologickej praxe sa medzi lesiami pohybuje nevelké percento žien, ktoré sa buď bytostne nestoňujú so svojím pohlavím a túžia ho zmeniť, alebo sa nestoňujú so svojím pohlavím dočasne a iba do istej miery. V prvom prípade ide o transsexualitu, ktorá je považovaná za problém pohlavnej identity, nie však sexuálnej orientácie, v druhom o zložitý komplex rolových preferencií a vonkajších tlakov morálnych a spoločenských očakávania heterosexuálneho imperatívu. Transsexaľky a transsexaúli sa v lesbickom prostredí pohybujú najmä preto, že tu nachádzajú lepšie pochopenie pre svoju inakosť, i preto, že s lesbickými ženami ich spája pocit vedenosti a marginalizácie.

Lesbický životný štýl pozná mužský pôsobiaci typ ženy, nie je to však výraz märneho pokusu vyravnávať sa mužom. Lesbická psychológia pozná viačero dôvodov tohto druhu manifestácie ženskej homosexuality. Patrí medzi ne napr. viač-menej uvedomovaný nesúhlas s rodovým kodóm ženskosti, ktorý náleži lesbu obrátiť sa na druhý (maskulínny) model. V iných prípadoch ide o dôsledok toho, že role muža v spoločnosti je výhodnejšia a môže byť aj atraktívnejšia než role závislej, príp. podriadenej ženy (vieme, že väčšina heterosexuálnych žien neraz zažíala pocit závislosti, keď „chcela byť mužom“), mužská role teda garantuje a uspokojuje potrebu dominancie. Ďalšou možnosťou je, že performovaná maskulinita je z hľadiska lesbickej ženy jasne čitatelným signálom smerom k mužskej časti spoločnosti, že sexuálna interakcia s mužom neprichádza do úvahy. V našej civilizácii, postavenej dychotomicky a dogmaticky na dvoch rodových stereotypoch, mužskom a ženskom, je neobyčajne náročné nájsť iný, „tretí“ model. S rastúcou pluraliitou v druhej polovici 20. stor. však k takému premýšľaniu dochádza častejšie a v gejskej a lesbickej kultúre rozvinutých demokracií sa chápe ako tvorivé zmnožovanie a obhobacovanie životných štýlov.

Oblečenie, výzor a správanie sú (takisto ako u heterosexuálov) výrazom sexuálnych preferencií. Nie sú však len signalizačiou pre heterosexuálnych

mužov, že sexuálny záujem o iné pohlavie absentuje. Je tu aj legítimna a prirodzená snaha vzbudíť pozornosť objektu svojej fascinácie a zároveň odraďť prípadných obťažovateľov. Tako sa správajú aj heterosexuáli. Inakost v obliekaní a prejave je taktiež otázkou prihlásenia sa k sexuálnej menšine, otázkou identity (teda aj hrdosti) a nakoniec aj lesbickej a gejskej kultúry ako fenoménu.

„Lesby sú škaredé ženy, ktoré nemajú u mužov vôbec šancu.“

V pozadí takého výroku je mizogénia⁴ – vypuklý problém žien vôbec a lesbických žien osobitne.

Faktom je, že nepríateľstvo, znevažovanie a bezohľadný prístup si muži fahšia a tvrdšia dovolujú prejavit voči lesbám. Počítajú vlastne aj s odobrením heterosexuálnych partneriek, ktoré je pre nich zároveň aj potvrdením ich heterosexuality a ubezpečením, že ich ženy lesbizmus zavrhujú a s lesbami sa nebúdu solidarizovať ani na základe biologickej ženskosti. (Zháramej je nápisán úzus: feminizmus áno, ale bez lesbických žien.)

Štýl a móda hrali vo všetkých obdobiach lesbizmu a feminismu dôležitú úlohu.

Módne atribúty lesby sú krátky účes, nohavice, gestá, pohľad a rečové kódy.

Vo vrcholných obdobiach lesbického feminismu (70. roky) bola medzi lesbami ženská móda skôr tabu. Lesbický štýl bol vlastne antištýlom, vzburou proti tlaku represívnych nariem: „oficiálne akceptovanej“ ženskej krásy.

V 90. rokoch však už vidime pluralitu štýlov v heteronormativnom svete rovnako ako v lesbických komunitách. Na lesbickej scéne môžeme vidieť od buričskej vyholených mladých dievčat v bagančiach cez asketické intelektuálky a „obycajné dievčatá“, až po „lipsteak lesby“ (nápadne) posobiace kultivované ženy s dokonalým mejkomapom). Vôbec neexistuje dôvod mysiť si, že lesby sú ženy druhoradých telesných alebo duševných kvalít. Medzi ženy, ktoré žili alebo žijú v lesbickom vzťahu s inou ženou, patria: Marlene Dietrich, Greta Garbo, Marina Cvetajeva, Virginia Wolf, Billie Holiday, Bessie Smith, Eleanor Roosevelt, Hélène Cixous, K. D. Lang, Martina Navrátilová, Billy Jean King a mnogé ďalšie.

„Lesby sú promiskuitné a nezriedka nadmerne užívajú alkohol.“

Promiskuita lesbických žien je častým predskokom dosvedčujúcim neinformovanosť väčšinovej spoločnosti o skutočnom spôsobe života lesbických žien a ich zneviedliteľňovanie.

Takéto je poučenie, vyplývajúce z neslávnej publikácie Olgy Dubovskej „Lesbičká láska po slovensky“.⁷

U lesbických žien sa efemérne a náhodné vzťahy, založené iba na sexe, nevyškytujú vo väčšej mierke než u heterosexuálnych dievčat.

Tabuizovaná láska zapričíňuje skôr problémy s krátkodobostou vzťahu. Lesbické ženy v prevažnej väčšine dodržiavajú vo vzťahu pravidlo vernosti, keď sa však vzťah rozpadne, vstupujú do ďalšieho. Technicky sa tento jav na-

zýva sériová promiskuita, teda viacero za sebou nasledujúcich monogamných vzťahov, ktoré sú obojstranne považované za vážne a ktorých zámerom je dlhodobosť.

Lesbické vzťahy sa príliš ľahko rozpadajú, pretože:

a) Nemajú možnosť spoločensky sa usporiadáť, sú skrývané. Rozhodnute žiť spolu v jednom byte sa po dlhšom čase (napr. viac než po 2 rokoch) prakticky nedá ďalej pred susedmi predstavovať (ako „podnájom“, „koexistencia dvoch sestieric“, „výpomoc v bytovke nádzii priateľke“) a pod.

b) Ekonomicky sú ľahko zvládnutelné. Skrývané vzťahy sú finančne, časovo a psychologicky overia náročnejšie. Každému vážnemu heterosexuálnemu vzťahu predsa zvyčajne pomáha pribuzenosť z oboch strán, nehovoriac už o psychologickej podpore spoločnosti a o možnostiach pomoci sociálnej.

c) Právne a ekonomicky sa vzťah nedá zakotviť, preto sa musí spoliehať len na intenzitu citu, ktorá kolíse i pri dlhodobých heterosexuálnych spolužitích.

d) Neexistuje nijaký spoločenský záväzok voči nikomu – teda voči spoločnosti a pribuzenstvu, preto snaha o prekonávanie kríz nemá dostačujúce oporne body.

Možno predpokladať, že keby neexistovalo manželstvo ako inštitút a s ním spojené usporiadanie majetkových pomerov a sociálne istoty, heterosexuálny svet by tiež overia viac manifestoval sériovú promiskuitu. Taktôž má na miesto tej promiskuitu simultánnu, chronickú manželskú neveru, alebo dvojity život.

Dodnes pretrvávajúce zastarané ľudové predstavy

„Lesby sú ženy, ktoré nemali štásťie stretnúť pravého muža. Plnohodnotný heterosexuálny vzťah vraj vyliečí a aj vylúčí homosexualitu.“

Medzi tzv. ľudové presvedčenia, ktoré nadálej pretrvávajú, patrí názor, že iba heterosexuálny styk môže byť plnohodnotný, že všetko ostatné je náhradka.

Týmto sa reprezentuje mýtus, že orgazmus je len vaginálna záležitosť. Vyčádza z obsolventskej predstavy, že žena je doplnkom muža, v skutočnosti teda nie je schopná samostatnej paralelnej existencie.

Reálna ľudská vzájomnosť a ľudská solidarita, ktorá môže a má byť aj citovou priprušnosťou, je tu zjednosmernená na muža, ktorý má v rukách osud, teda štásťie alebo neštásťie ženy. Rola muža a ženy, miera ich vzájomnej závislosti, to je kultúrny konštrukt a výsledok dlhodobého vývoja, ktorý významne zasahuje aj do oblasti fyzického. Preto je nutné rozlišovať medzi otázkami biologickej reprodukcie na jednej strane a možnosťami napíniť harmonické spolužitie na strane druhej. Nevyhnutnosť viazanosti lásky na reprodukciu je predsa tiež kultúrnym konštruktom, propagovaným najmä kresťanskou ideológiou. Ako bezvýhradne fungujúci spoločenský model prežíva len zriedkavo, najčastejšie vo fundamentalisticky orientovaných prostrediah.

„Plnohodnotná heterosexualita“ ako náhradka „neplnohodnotnej homosexuality“ je častým argumentom tzv. „liečiteľov“-laikov rovnako ako odborníkov z oblasti medicíny.

Takito liečiteľia odporúčajú skúšobný styk s iným pohlavím, aby sa potvrdilo, či „pacient“ skutočne homosexuálom je. Ako tvrdia, „prísné vedecky vzaté“ človek môže povedať, že je homosexuál, až po nevydarenom pokuse o pohlavný styk s osobou opačného pohlavia.

Ale skúsmo to obrátiť a povedať, že každý heterosexual si bude svojou heterosexualitou isty až vtedy, keď skúsi homosexuálny pohlavný styk, a hneď vidíme, nakoľko je toto tvrdenie nemiestne. Heterosexuál by takýto pokus mohol dokonca úspešne absolvovať, to však neznamená, že by mu sel prestať byť heterosexuálne orientovaný. A preto ani tzv. „vyliečený homosexuál“, t. j. ten, ktorý po „terapii“ žije v heterosexuálnom zväzku, neprestáva byť homosexuálne orientovaný, v najlepšom prípade ho „prísně vedecky vzaté“ možno označiť za bisexuála.

Tieto „terapeutické“ praktiky sú v politickom zmysle zakamuflovaným pre-sadzovaním heterosexuálneho imperativu.

akad. soch. Anna Daučíková,

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšíns

Poznámky:

- 1 Queer Studies (queer, angl. ďudný, zvláštny, výraz používaný pôvodne ako náprotívok žargónového výrazu pre heterosexuálov: „straight“) – študijný odbor, zahŕňajúci výskum a výučbu problematiky sexuálnych menšíns, kultúrnej a psychologickej inakosti ľudí s inou než heterosexuálnou orientáciou, kultúrne, sociálne a sociálno-právne aspekty ich života vo väčšine novej spoločnosti.
- 2 Gender Studies (gender, angl. rodové) – študijný odbor, zaoberajúci sa výskumom postavenia ženy a muža v patriarchálnej spoločnosti z hľadiska historického, sociologického, filozofického, kultúrneho, právneho a ďalších. V posledných 20 rokoch sa otázky rodovej problematiky, Gender Studies, vyučujú takmer na každej univerzite v Európe a USA, pričom sa už objavujú i v krajinách tretieho sveta a v postkomunistických štátach, napr. CEU v Budapešti a Varšave.
- 3 Leviticus 18,24: „Ani jednou z tých vecí (homosexualitou) sa neznečistíste, lebo všetkými týmito vecami znečistovali sa pohania, ktorých vyženiem spred vašej tváre.“
- 4 pozri v: J. R. W. Stott, *Homosexuální partnerství?*, s. 15.
- 5 John R. W. Stott, *Homosexuální partnerství?*, s. 15–22.

6 mizogénia – negatívny, pohrdavý, znevažujúci až nepriateľský postoj k ženám, podvedomý alebo aj vedomý, vlastný rovnako mužom i ženám, ktoré sa nezbavili závislosti od patriarchálnych stereotypov.

7 pozri v: Olga Dubovská, *Lesbičká láska po slovensky*, Bratislava, 1995.

Literatúra:

- Aspekt 1/1996, Lesbičká existencia (*Nebeská milenka*, Rosanna Fiocchetto).
Aspekt 2/2000 – 1/2001, Patriarchát (K textom Annick Prieur a Pierra Bourdieua a ku gejským a lesbičkým štúdiám, Andrej Záthurecký).
Colin Spencer, *Dejiny homosexuality*, Slovart, Bratislava, 1999.
Michel Foucault, *Dějiny šílenství*, vyd. Lidové noviny, 1993.
John R. W. Stott, *Homosexuální partnerství?*, Návrat domů, Praha, 2000.
Olga Dubovská, *Lesbičká láska po slovensky*, Littera Press, 1994.
Biblia, *Svaté písma Starého i Nového zákona*.

ŽIVOTNÉ OSUDY GEJOV

Peter Králik

Životné osudy gejov v prostredí toho, čo nazývame západný civilizačný okruh, sú podobné životným osudom židovskej komunity. Je to neustály boj o vlastnú identitu, o právo na vlastný životný spôsob, zápas o podstavu vlastnej existencie. Je až zarážajúce, že tzv. západná civilizácia, pôsobiaca sa svojou koncepciou ochrany ľudských práv a často vystupujúca ako držiteľka najsprávnejšieho usporiadania spoločenských vzťahov, dokázala vo svojej história „vytvoriť“ toľko predsudkov, mýtov a nenávisti voči gejom. Ak som v úvode povedal, že životné osudy gejov sú podobné životným osudom židovskej komunity, nie je to náhodou. Počas dvetisícročnej existencie západnej civilizácie žili gejovia vo „svojej diaspóre“. Preto postihnut komplexe vývoj predsudkov a mýtov o gejoch je nielen nefálká uloha, ale na priestore jedného príspevku, ktorý by mal byť populárny a vysvetliť aspoň základné premeny vo vývoji názorov väčšinovej (t. j. heterosexuálnej) spoločnosti na životné prejavy gejov, aj uložená nemožnosť.

Pravda, ak vôbec možno považovať za „názor“ niečo, čo priamo likviduje ľudský život, má na svedomí holokaust homosexuálov a šírenie toľkých bludov a tmárvstva, až sa na začiatku tretieho tisícročia prieamerne inteligentnému človeku musí inštitúcia, ktorá o sebe tvrdí, že je chrabticou západnej civilizácie, a ktorá sa chváli svojou dvetisícročnou tradíciou „ľásy k bližnému“, javiť ako nevhodný žart, pripomínajúci nočnú moru. Táto nočná mora, ktorá kvári svedomie Európy, obsahuje v sebe nielen mýty a predsudky o gejoch, ale aj pudový strach zo všetkého iného, rozmanitého, nezredukovanateľného. Tento pudový strach je opretý o „Pavlovovu normu“, ktorá, ako vieme, nebola božím úmyslom, parafrázujúc jedného predstaviteľa mimovládnej organizácie, s ktorou Slovenská republika uzatvorila nedávno exkluzívnu zmluvu.

Vráťme sa však k predmetu, resp. k zadaniu tohto príspevku, a to objasniť vývoj predsudkov a mýtov o gejoch. Nás problem môžeme rozdeliť do dvoch množín: na jednej strane sú mýty a predsudky, ktoré si gejovia vytvorili sami o sebe, na druhej strane sú mýty a predsudky, ktoré si o gejoch vytvorila väčšinová spoločnosť. My sa budeme zaoberať tieto druhou skupinou, a aj to len základnými príčinami, ktoré majú svoje korene v utváraní mocenských štruktúr v Európe, no najmä v prieniku kresťanskej cirkvi do politickej moci a následne do všetkých oblastí ľudského života za posledných dvetisíc rokov. Objasníme si vznik už spomínanej „Pavlovej normy“ a jej dosledky pre gejov a následný vznik predsudkov voči gejom ako prirodzený a logický dôsledok rozširovania a upevňovania tejto normy v Európe a v tzv. západnom civilizačnom okruhu.

Zrod štátneho náboženstva, vymedzenie normy – vymedzenie nepriateľov

Nie náhodou som na začiatok vybral rané kresťanstvo a jeho postoje k homoseksualite. Rímska ríša bola centrom politickej moci v 1. stor. n. l., ale chýbala jej akákoľvek ideológia, ktorou by si podmaňovala masy. V Judei sa od prvopísaného čiasu spájali náboženstvo a politika, resp. politická moc. Konať podľa zmluvy zo Sínajna znamenalo konať politicky (verejne), politizovať svoju „inakosť“ oproti ostatným. Rímska ríša napriek existencii rôznych filozofických prúdov nemala svoju štátnu ideológiu, jej moc spočívala predovšetkým v technológií moci. Dnes interpretujeme situáciu v Judei pred ukrižovaním Krista a po ňom ako náboženský zápas, ako rozkol medzi stáročínnym Bohom a Bohom nového zákona. Je to z jednoduchého dôvodu: nechceme priпустiť, že to, čo sa odohralo pred 2000 rokmi, bol „jen obyčajný výpätí a silne emotívny politický zápas“, ktorý mal svoj specifický jazyk, vybudovaný na silných podobenstvách, viaczmyselných a viacvýznamových proroctvach a emotívnych kázaniach.

Aká bola teda situácia a kde sa zrodilo vymedzenie normy a jej nepríateľov?

V 1. storočí sa objavuje Ježiš Kristus. „Vieme, že Ježiša ovplyvnilo eeské učenie (možno s nimi nejaký čas žil) a že sa stýkal s baptistickou sekou. Napriek tomu zostal v podstate jedným z hakamom – zbožných Židov, ktorí sa túliali svetom. Najblíži zo všetkých náboženských zoskupení mu boli farizejovia. Toto vyhlásenie je asi prekvapujúce, pretože Ježiš ich otvorené kritizoval, hľavne za „pokryfctvo“. Ale keď sa na Ježišovo výčitku pozrieme podrobnejšie, nie je vôbec taká ostrá, ani taká všeobecnaná, ako to naznačuje kontext biblického rozprávania. V podstate ide o podobnú kritiku, ktoré boli farizejovia vystavení zo strany eesjcov a neskôr rabínskych mudrcov. Tí narysovali jasnú deliacu čiaru medzi hakamom, ktorých považovali za svojich predchodcov, a „falošnými farizejmi“, ktorých pokladali za nepriateľov skutočného judaizmu. Bude asi pravda to, že Ježiš bol vtiahnutý do rýchleho sa vyhrocujúceho sporu vo vnútri zbožnej židovskej komunity, do ktorej patrili aj farizejovia rôzneho zaľaženia. Hakamské hnutie chcelo uviesť do života duchovnú dokonalosť a dosiahnuť ju u všetkých ľudí. Otázkou bolo, ako to urobil? Jadrom sporu boli dva problémy: centrálné postavenie Chrámu a jeho nenahraditeľnosť a dodržiavanie Zákona. V prvom bode bol Ježiš na strane tých, čo považovali Chrám za prekážku všeobecného rozšírenia duchovnej dokonalosti, pretože koncentrácia na hmotnej budove s jej krízaskými hierarchiami, privilégiami (väčšinou dedičnými) a bohatstvom bola formou izolácie od národa – bola hradbou vybudovanou proti nemu.“ (Judaismus, s. 127–128, Paul Johnson, Dějiny židovského národa, Rozmlvy, 1995.)

Tento nás malý exkurz k Ježišovi a k situácii v Judei v 1. storočí je klúčový, pretože sa v ňom stretli tri pilieri, na ktorých stojí západná civilizácia, kresťanstvo, helenizmus a judaizmus. Práve kresťanstvo sa neskôr stane určo-

vateľom normy a jej nepriateľov, jediným držiteľom politickej moci. Bude zaujímavé sledovať, ako sa bude snažiť účelovo vypitávať helenizmus a prenasledovať judaizmus. Vrátme sa však k Ježišovi. Druhým problémom, ku ktorému sa postavil Ježiš radikálne, bolo dodržiavanie zákona Tóry. Saducejovia, ktorí v tom období tvorili menšinu, no menšinu vplyvnú, ktorá ovládala Sanhedrin, tvrdili, že zákon je iba písaný, a že len tento písaný zákon sa má dodržiavať. Farizejovia zastávali názor, že zákon je aj nepísaný, ústne tradovaný a v jeho dodržiavaní boli liberalnejší, keď na prvé miesto dávali človeka. Ak išlo o fudskú bytosť, mala prednosť pred zákonom a jeho dodržiavaním. Ježiš svoj názor položil ešte radikálnejšie: nejde o zákon, ide o vriu a dobro, nepotrebuje zákony, kňazov, chrámy, budovy a kameň a z dreva. Kráľovstvo božie je v tebe a okolo teba, buď dobrý a ver v dobro, tým budeš aj napíchať zákon. Celé prvé storočie po ukrižovaní Krista vznikali vďaka tejto radikálnejšej výzve rôzne komunity a náboženské spočolenstvá.

Apoštolská cirkev (z ktorej vyrásla katolícka cirkev) patrila k neveľkej skupine, ktorá bola len jednou z mnohých hlásiacich sa k nástupníctvu po Kristovi. Dokonca existovali kresťansko-židovské komunity z reformných rabinov a nazairejsko-esejských stúpencov. Môžeme povedať s istotou, že v týchto komunitách si boli všetci rovní, že existovali v nich kňazi a kňažky a homoseksualita bola tolerovaná, ak nie rovnomenná s heterosexuálitou. Podľa Colina Spencera „mnohé gnostické sekty velebili homosexualitu ako prostriedok priblženia k bohu, ktorý sa veľmi podobal metódam tantrického hinduizmu – forme zvýšenej zmyselnosti, stupňovanej do stavu metafyzičkého osvetenia. Popularita takýchto sietí mohla byť stimulom, ktorý posúval cirkev k asketizmu. Mnohé gnostické sekty verili aj v rovnoprávnosť pohlavi a malí kňazov i kňažky.“ (Rané kresťanstvo, s. 55, Colin Spencer, *Dejiny homosexuality*, Slovart, 1999.)

Kresťanstvo 1. storočia nepozná ani svätú trojicu, ani písaný nový zákon tak, ako ho poznáme dnes my. Avšak zárodok „typického“ kresťanstva tu už bol:

„Podriadujte sa, ženy, svojim mužom ako Pánovi.“ (Pavlov list Efezanom 5,22);

„Učíť žene nedovolujem, ani vládnut“ nad mužom, ale nech je tichá.“ (Pavlov prvý list Timotejovi 2,12);

„A nie Adam bol zvedený, ale žena sa daia zviesť a padla do hriechu.“ (Pavlov prvý list Timotejovi 2,14);

„...a podobne aj muži zanechali prirodzený styk so ženou a zahoreli žia-dostivosťou jeden k druhému: muži s mužmi páchali nehanebnosť.“ (Pavlov list Rimanom 1,26-27).

Cirkev Pavlova (teda apoštolská cirkev), na ktorej dnes stojí predovšetkým katolícka cirkev, vymedzila svojich prvých nepriateľov a normu. Dala by sa zhrnúť asi takto: **Jeden Boh, jedna Moc, jeden heterosexuálny biele Muž.** Nepríateľia normy sú: **Ženy, gejovia a lesby, židia a všetci tí, čo nie sú biele lymi heterosexuálnymi mužmi, nepodporujú moc Pavlovej (rozumej ka-tolíckej) cirkevi a podkopávajú autoritu jej jediného boha.**

Zrod predsudkov a mytológie

Písal sa rok 521 po Kr., cisár Justinián odsúdil na smrť dvoch biskupov, Izáša z Rodosu a Alexandra z Dióspoliu, za sexuálne zvádzanie mladivkov.

„Týchto páchateľov súdili nezákoným spôsobom, pretože trest uvalili aj v prípade, keď nebolo žalobcu, a vyhlásenie slobodného muža alebo chlapca, dokonca aj keď to bol národný otrok, ktorého prinútili proti jeho vôle svedčiť proti svojmu pánoni, sa akceptovalo ako nezvratný dôkaz. Muži usvedčení týmto spôsobom boli vykastrovaní a vydaní napospas hrubému výsmechu verejnosti.

Od Gibbona sa dozvedáme otriasné detaily o poprave dvoch biskupov:

Bolestlivú smrť spôsobili odsúdencom amputáciou hriešneho orgánu alebo vpichovaním ostrého trísta do citlivých pór a telesných trubíc. Justinián obhajoval spôsob popravy, lebo aj zločinci usvedčení zo svätokrádze prichádzali o ruky. V hanebnom a mučivom polození... vláčili oboch biskupov po uliciach Konštantínopola, zatiaľ čo ich cirkevných bratov napominali súdny vyláváča, aby sledovali tento strašný trest a aby sa nepoškvrnili. Tito preláti boli možno nevinni. Hanebný trest smrti sa často zakladal na nedostatočnom a podozrivom svedectve dietáta alebo služby... a pederastia sa stávala zločinom tých, ktorých nemohli obviníť z iných prehreškov.“ (Rané kresťanstvo, s. 57, Colin Spencer, *Dejiny homosexuality*, Slovart, 1999.)

Tento proces bol inspirovaný Jánom Chrysostomom (zomrel roku 407 po Kr.), ktorý bol prvým prelátom cirkev, čo systematizoval a kategorizoval „znané“ homosexuality a homosexuálneho správania a brojil proti homosexualite v cirkev. Jemu sa môže pripísť autorstvo prvých verejných (politických) predsudkov proti homosexuálom.

„Ján Chrysostomos sa stáčoval na tých veriacich, ktorí navštevovali po-božnosti len preto, aby tu hľadeli na zvodné ženy a chlapcov. Varoval rodičov, aby nenechávali svojim synom narásť dlhé vlasy. Tvrdil, že dlhovlasí mladenci vyzerajú zoštenene. Ján Chrysostomos bol presvedčený, že dl-hovlasi chlapci sú pre pederastov mimoriadne prítážliví. Odporúčal ostríhať kučery a zachávať strohú jednoduchosť.“ (Rané kresťanstvo, s. 58, Colin Spencer, *Dejiny homosexuality*, Slovart, 1999.)

Nás druhý príbeh je poučný: homosexualita a homosexuálne správanie sa od tohto okamihu bude používať ako prostriedok politického mocenského boja cirkev s jej nepríateľmi. Zároveň sa bude rozvíjať celý pojmový aparát predsudkov, „znakov homosexuality“ a iných „dôkazov homosexuálneho správania“, ktoré budú po dlhe stáročia až dodnes fungovať ako hlavné zdroje homofobie a nenávisti voči sexuálnej »inakosti«.

Homosexualita ako brána do pekla

Napriek ostrým výpadom rôznych náboženských horlivcov, Európa zostávala v stredoveku relatívne pokojným miestom. Svedčí o tom aj rozmach

stredovekej židovskej filozofie, najmä písanie Judu Haleviho, ktorý tvoril epigramy venované krásnym chlapcom. Znovu sa objavoval antickej svet. Cirkev sa, samozrejme, musela brániť tomuto slobodnému a tolerantnému prostrediu.

„*Benedict Levita v deviatom storočí spísal dokument, v ktorom volal po upálení sodomitov. Sv. Peter Damiani zostavil Knihu o Gomore, v ktorej viní knázov z pohlavných stykov so svojimi duchovnými radcami. Damiani predpokladá, že mnohí knázovi sa nekajajú z homosexuálnych stykov, keď sa spovedajú iným homosexuálnym knázom. Nazdáva sa, že homosexualita je nerešť, ktorá „prekonáva nečistotu všetky ostatné“ otvára dvere do pekla a zatvára nebeskú bránu.“ (Rozvoj feudalizmu, s. 70, Colin Spencer, Dejiny homoseksuality, Slovart, 1999.)*

V období stredoveku sa objavuje aj prvá kresťanská moralizujúca literatúra, ktorá sa snaží trestať homosexuálne prehrešky ženatých mužov. Zaujímavou je, že táto literatúra nepostruhuje mužov slobodných. Treba dodať, že kresťanská cirkev v tom období nepoznala príkaz spovede. Ľudia sa váčšinou vyspovedali až na smrteľnej posteli, preto roku 1102 koncil v Londýne ustanovil povinnosť vyspovedať sa zo sodomie ako z hriechu.

„*Jednako sa vtedajší pápež Lev IX. všemožne snažil upiesať celibát a ako prvy podnikol kroky proti ženatým knázom. Prvý lateránsky koncil z roku 1123 zrušil platnosť manželstiev knázov.*“ (Rozvoj feudalizmu, s. 72, Colin Spencer, Dejiny homoseksuality, Slovart, 1999.)

Je paradoxné a až zarážajúce, že napriek existencii homosexuálnych párov v kresťanskej cirkevi, ktoré boli verejne známe v rokoch 1000 až 1150 a zároveň tolerované alebo ignorované, cirkev nebola schopná s touto skutočnosťou byť výrovná a akceptovať ju, čím by sa ráz západnej civilizácie úplne zmenil. Naopak: jej horliví preláti sa vydali na taženie proti všetkému i proti vlastnej prirodzenosti. Brána pekla sa otvorila, nie však sodomiou, ale pseudonáboženskou morálkou a moralizovaním horlivých prelátov.

Bez konca. Bez komentára (tak teda predsudky):

Homosexuálni muži „sú majiteľmi sekundárnych ženských pohlavných orgánov, čo im umožňuje pohlavný styk s ostatnými mužmi“.

Homosexuálni muži „ak nemajú sekundárne ženské pohlavné orgány, tak majú špeciálne vyvinutý konečník, ktorý absorbuje mužský pohlavný úd ktorý im umožňuje prežívať slasť podobnú tej, akú prežíva žena pri vaginálnom pohlavnom styku“.

Homosexuálni muži „nie sú schopní pohlavného styku so ženami, pretože ich pohlavné orgány sú nevyvinuté, impotentné a minimálnych rozmerov“.

Homosexuálni muži „nie sú schopní pohlavného styku so ženami, pretože ich pohlavné orgány sú nadpriemerne vyvinuté, omnipotentné a obrovských rozmerov“.

Homosexuálni muži, „ktorí sú aj schopní pohlavného styku so ženami, takto nekonajú, pretože boli v útoku veku fixovaní na milujúcu matku a tým tuzíli zároveň po jej pohlavných orgánoch a následne aj partneroch“.

Homosexuálni muži, „kto sú aj schopní pohlavného styku so ženami a taktiž aj konajú, to nerobia z presvedčenia, ale z vypočítavosti a bezohľadnej túžby splodiť tak ďalšieho homosexuálneho muža. Toto nutkavé konanie je prízačne najmä u homosexuálnych mužov, ktorí sa v detstve fixovali na milujúceho otca, čo malo za následok, že mu závideli jeho pohlavné orgány a súlož s matkou (t. j. plodenie detí). Avšak nezávideli mu matku ako ženu, ale jeho mužské pohlavné orgány (ich dynamiku). Preto tá nezohľadná túžba plodiť nových homosexuálnych mužov – v tomto prípade nejde totiž v ich podvedomí o akt mužsko-ženského plodenia, ale mužsko-mužského plodenia“.

Ešte dve mená

Albertus Magnus a William Hantschel, rozdiel medzi oboma mužmi je 750 rokov, ten prvý je mužom stredoveku, ten druhý je od nás vzdialený iba niekoľko desiatok rokov. Obom je prisúdzované autorstvo myšlienky „konečného riešenia otázky homosexuálov“. Ten prvý inšpiroval tohto druhého, aby dokončil to, čo „*Pavlova norma*“ považovala na úsvite západnej civilizácie“ za totálne vyhľadenie homosexuálov. Kým v etniku je takéto riešenie možné, u homosexuálov by išlo o permanentný holokaust; no, ako vidieť, táto myšlienka má i na začiatku nového tisícročia svojich priaznivcov.

Apropo, nové tisícročie. Pred dvetisíc rokmi to tiež vrelo, ľudia očakávali niečo veľké, možno i nepredstaviteľné – a ako to dopadlo? Oplatí sa ešte po tom všetkom veriť, že nové tisícročie znamená nový úsvit? Co vy na to? Kde je odpoved?

Peter Králik,
Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menín

HOMOFÓBIA, PREDSDUDKY

A STEREOTYPY OKOLO SEXUÁLNYCH MENŠÍN

Mgr. Dušan Veselovský

Teória homofóbie

Homofobia je sociálno-patologický jav, spôsobujúci komplikácie v medzifudských vzťahoch, a to nielen, ako sa na prvý pohľad zdá, homosexuálnej minorite a ostatným iným sexuálnym minoritám, ale aj heterosexuálom.

V súčasnosti termín homofobia pomenúva jav v myslení a správani človeka, charakterizovaný iracionálnym strachom a neprijemným pocitom, viažúcim sa na akýkoľvek objekt, všeobecnej v konkrétny, súvisiaci s homosexuálitou. Homofobia je predsudok. Je to iracionálny emocionálne umocnený komplex homofóbnych stereotypov, prejavujúcich sa negatívnymi reakciami v myšlení alebo správani človeka.

Najčastejšie prejavy v správani sú verbálne deklarovaná hostilita, či otvorená verbálna alebo fyzická agresivita nasmerovaná na objekt homofobie.

Objektom homofobie je skupina ako celok, homosexuálna minorita alebo individuum, človek patriaci do tejto skupiny. Objektom homofobie sú aj všetky javy súvisiace s homosexualitou.

Homofobia je strach, prejavujúci sa agresivitou, pretože najlepšou obranou je útok. Ak sledujeme liniu homofóbneho strachu, nachádzame tieto príčiny strachu: strach z neznámeho, o čom subjekt predpokladá, že je zlé a strach o stabilitu vlastnej sexuálnej identity.

Preto veríme v pravdivosť dynamických náhľadov na homofobiu, ktoré ju chápú ako systém sebaobranných postojov. Ich úlohou je spracúvať vnútorný konflikt, spôsobený nesúladom bisexualných dispozícií správania, ktoré sú vlastné veľkumu množstvu ľudí, s kultúrno-spoločenskými šablónami požiadaviek na sexuálne správanie. Homofobný postoj sprácuva tento vnútorný konflikt a s ním súvisiacu úzkost presmerovaním agresivity subjektu zo seba na skupiny alebo osoby s otvoreným homosexuálnym správaním, spolu s analogickým potlačením libidinóznej požiadavky. Z toho vyplýva, že heterosexuáli, ktorí sú si svoju sexuálnu orientáciu istejší, sa cítia homosexualitu menej ohrození, majú teda miernejšie homofóbne prejavy, skôr konformistického charakteru, alebo také prejavy vôbec nemajú. Všeobecne možno tvrdiť, že projekciu sa môžu na homosexuálov prenášať rôzne konflikty, súvisiace so sexualitou homofóbneho subjektu.

S. Fenczi, 1914 (in: M. Šipošová, 1998), to zhmul a tvrdí, že homofobia v skutočnosti poukazuje na utajený strach z vlastných homosexuálnych sklonov.

Človek si často neuvedomuje tohto pôvodcu negatívnych činiteľov, vplývajúcich na jeho život, pretože mechanizmy a motívy homofobie sú ukryté v nevedomí, alebo sú latentné, ktoré zracionálizované sa tvária, že sú niečim iným.

Homofobia bráni mužom i ženám využívať možnosť budovať kvalitnejšie vzťahy s ľuďmi ináč ako heterosexuálne orientovanými naprieč tomu, že by to bolo pre obidve strany prínosné a prospiešné.

Homofobia produkuje sociálnu agresivitu primárne zameranú na homosexuálov, no ďalej paušalizovanú vo forme podozrievavosti a útočnosti na celú societu. Produktom homofobie je napr. nadávka „buzerant“, ktorú heterosexuáli používajú bez ohľadu na sexuálnu orientáciu adresáta ako agresívny výstup proti objektu.

Nie každý človek, ktorý si nie je absolútne istý svojou sexuálnou identitou, svoju vyhranenosťou sexuality, je homosexuál. No každému takému človeku ubližuje homofobia tak ako homosexuálom ľuďom. Takýto človek je nútenej nenávidieť sám seba, klamáť sám seba a nenávidieť každého, kto mu priopomene jeho sebasklam.

Základné faktory homofobie

Inteligencia

Viacero výskumov, u nás napríklad publikovaný prieskum verejnej mienky postojov majority k homosexuálnej menšine, ako ho robila agentúra FOCUS, uvádzajú, že akceptujúcejšie postejo voči homosexuálom majú ľudia s výšou všeobecnej inteligenciou. Čo ešte väčšia je súvislosť medzi akceptovaním minorit a emocionálnou a sociálnou intelligenciou.

Vzdelanie

Kedže homofobia je produkovaná aj strachom z neznámeho, je zjavná späťoz medzi mierou poznania jednotlivca a jeho postojmi k homosexuálom. Je pravdepodobné, že čím je človek vzdelenejší, tým je schopnejší akceptovať sexuálne menšiny.

Vek

Prieskumy ukázali, že mladší ľudia sú schopní skôr akceptovať sexuálne menšiny.

Pohlavie

Viacero výskumov' ukazujú, že ľudia ľahšie akceptujú homosexualitu u osôb rovnakého pohlavia, pričom muži trikrát menej akceptujú mužskú homosexualitu ako ženskú.

Religiozita

Ludia menej religiózne založené viac akceptujú homosexualitu ako ortodoxnejšej veriaci.

Struktúra homofobie*

Individuálna homofobia súvisí so systémom hodnôt jednotlivca, jeho náboženským presvedčením a systémom osobných kritérií toho, čo je a čo nie je morálne, i s deformovanými predsudkami voči homosexuálom.

Priklady:

Pocity nenávisti alebo ľustoti voči gejom a lesbám.

Hodnotenia typu: „psychicky narušené, geneticky defektívne bytosti, ktorých existencia je v rozopre so zákonmi prírody“, „nemorálni, hriešni, infikovaní (...) atď.“ vyvrheli na okraji spoločnosti“ a podobne...

Pocity strachu z vlastnej homosexuality (autohomofobia).

Homofobia v medziľudských vzťahoch sa prejavuje, keď osobná zaujatosť ovplyvňuje vzťahy medzi jednotlvcami a transformuje predsudky na prejavу nenávisti, verbálnej alebo fyzickej agresivity, opovrhovania, odmietania a pod.

Priklady:

Používanie nadávok a pejoratívnych výrazov („buzerant“, „teplôš“...).

Psychické alebo fyzické šikanovanie, týranie či obtážovanie objektu homofobie.

Odmietanie alebo prerušenie medziľudských kontaktov a vzťahov, sociálne vylúčovanie z prostredia rodiny, kolektívu v škole či práci, z miestnej komunity (vidiek, malé mestá).

Inštitucionálizovaná homofobia označuje spôsoby, akými orgány štátnej správy, samosprávy, výchovno-vzdelávacie, náboženské, zdravotnícke a iné inštitúcie, zamestnateľské organizácie či profesijné združenia systematicky priamou alebo nepriamou formou diskriminujú jednotlivcov na základe ich sexuálnej orientácie.

Priklady:

Legislativa: *Nerovnoprávne postavenie partnerských dvojíc osôb rovnakého pohlavia (voči heterosexuálnym párom) bez možnosti dôstojným spôsobom úradne deklarovať svoje životné spoločenstvá s účinným právnym mechanizmom na zabezpečenie ich sociálnych a ekonomických istôt.*

Medicina: *Posudzovanie homosexuality ako choroby bez odborne relevantných dôkazov, často v rozopre s medzinárodne uznanými lekárskymi autoritami vrátane pokusov lekárov o zmene sexuálnej orientácie rôznymi druhami terapie (napr. averzívna alebo reparatívna terapia).*

Výchovno-vzdelávací systém: *Absencia homosexuality v učebných osnovách sexuálnej výchovy alebo prezentácia homosexuality ako úchylinky bez ohľadu na oficiálne medicínske stanoviská.*

Pracovno-právne vzťahy: *Odmietnutie prijatia do pracovného pomeru alebo prepustenie z práce na základe sexuálnej orientácie, často s uvedením inej, vägnej formulovanej príčiny.*

Kultúrna (spoločenská) homofobia je spojená so spoločenskými normami či tzv. „nepísanými zákonmi“ spoločenskej etiky a kultury správania, ktoré napriek tomu, že nie sú súčasťou oficiálneho práva, zakladajú a do určitej miery legitimizujú rôzne skryté formy diskriminácie (tabuizovanie problematiky,

určitý tradicionalizmus v jej zobrazovaní v médiach a v histórii, založený na stereotypných a nepravdivých mýtoch).

Niekoľko príkladov negatívneho symbolizmu z médií:

Nemenovaná súkromná televízia: V prestávkach seriózne sa tváriacej diskusnej relácii na tému homosexuality ukazuje zábbery kamery na exhibícii transvestítov, prostitúciu, pornografiu a iné s témovej nesúvisiacie javy (praktiky bulvárnosti, vytváranie a posilňovanie mýtov založených na homofóbnych predsudkoch a stereotypoch).

Nemenované súkromné rádio: „Táto zoznamovacia relácia je určená len pre osoby opačného pohlavia. V prípade nejasností konzultujte so svojim lekárom!“ (vtipne sa tváriaci slogan opakovaním podsúlu homofóbny postoj).

Nemenovaný denník: „Homosexuál kradol“ (bezdrobné zvýrazňovanie sexuálnej orientácie v snahe zaujať), či „Obetami násilia skínov sa stávajú Rómovia, cudzinci trvají pleti a iní fudia, ako aj homosexuáli“ (tí podľa redaktora asi ľudmi nie sú).

Najčastejšie predsudky voči homosexualite v spoločnosti

Homosexuálny človek je hriešny.

V súčasnosti katolícka cirkev nepokladá homosexualitu ako takú za hriech. Hriechom však je „homosexuálne“ milovať a mať homosexuálny pohlavný styk.

Homosexuálni ľudia sú zvrhlí, perverzní, sadomasochistickí alebo vulgární.

Ide o extrémny predsudok, paušálne prisudzujúci homosexuálnym ľuďom patologické správanie. Sexualita homosexuálnych ľudí sa v rámci variačného kontinua neliší od sexuality heterosexuálov. Sexualita, jej prežívanie a pocítovanie u homosexuálnych ľudí a heterosexuálnych ľudí sú zhodné, len objekt, na ktorý sa zameriavajú je odlišný. Homosexuáli sa zameriavajú na osobu rovnakého pohlavia.

Homosexuálny človek je nenormálny, chorý, narušený.

Ide o hodnotenie pomocou medicínskeho diskurzu 19. a prvej polovice 20. storočia. Postojové zložky, presvedčenie sú totožné s tvrdením, že homosexuálny človek je horší ako heterosexuál.

Svetové zdravotnícka organizácia nepovažuje homosexualitu za chorobu ani v biologicko-genetickom, ani v psychologickom ponímaní. Ak niekoľko z oborníkov tvrdí niečo iné a svoj osobný názor a predsudok prezentuje ako fakt všeobecne platný, porušuje minimálne etické princípy svojej profesie, ktoré sú preňho záväzné.

Homosexuálni ľudia zneužívajú deti, sú pedofilmi.

90 % agresorov je priamo z rodiny alebo z okolia blízkeho rodine. Sú to heterosexuálni otcovia, blízki príbuzní či blízki priatelia rodiny mužského rodu, nachádzajúci sa v klasickom type rodiny.

Na spájanie pedofílie s homosexuálitou doplatilo už veľa detí obidvoch poloh a ich rodiny. Ak si matka a školský systém myslia, že celá prevencia syndrómu CAN spočíva v upozornení dieťaťa na „homosexuálneho cudzieho zlého uja s cukríkmi“, môže na to doplatiť nielen homosexuálna minorita, ale hlavne samotné dieťa a jeho rodina.

Odhadujem, že život homosexuálnej lesby sa od života heterosexuálnej vôlebe.

Ak proband označí túto odpoved, predstavuje si život homosexuála ako svoj život. Nepriamo tým hovorí, že je to taký človek, ako je subjekt sám, čo je pozitívna časť tejto odpovede. Zabuda však na sociálnu a právnu diskrimináciu.

Odhadujem, že život homosexuálnej lesby sa od života heterosexuálnej liši značne, je celkom iný.

Takéto tvrdenie charakterizujú predstavu človeka o výraznej odlišnosti jeho života a života homosexuálnych ľudí, čo signalizuje výrazný, až extrémny sociálny odstup.

Myslím si, že homosexuáli sú mnohonásobne promiskuitnejší ako heterosexuáli.

Sú výskumy, ktoré nepotvrdili významný rozdiel v promiskuite medzi heterosexuálmi a homosexuálmi (M. Šipošová, 1997), iné výskumy vykazujú zvýšenú mieru promiskuity u homosexuálnych jedincov, ktorá však nie je mnohonásobná.

Homosexuáli sú riziková skupina z hľadiska šírenia HIV/AIDS.

Pravdu je, že nechránená analná penetrácia je najriskantnejšou sexuálnou praktikou. Dnes už vieme, že neexistujú rizikové skupiny, ale existuje rizikové správanie, viazané na jednotlivca bez ohľadu na sexuálnu orientáciu.

Veľkým rizikom pre heterosexuálov, ktorí uveria tomuto predsudku, myliač si, že ich sa riziko nákazy vírusom HIV netýka, lebo oni nie sú homosexuálni, je zanedbanie prevencie a opatrnosti v ich sexuálnom správaní. Ten-to predsudok viedol v druhej polovici 80. rokov k enormnému vzostupu počtu nakažených heterosexuálnych ľudí.

Homosexuáli sú zameraní viac na sex ako na city a lásku.

Stretnávame sa s názormi, že tento predsudok je podporený už samotným termínom homosexuál, ktorý z pohľadu spoločnosti kladie dôraz na sexuálne správanie. Preto sa vyskytujú tendencie toto slovo celkom nahradíť slovom »gej«. Je možné súhlasiať s tým, že spoločnosť má tendenciu takto si vysvetlovať tento termín a že prenáša tento dojem na celkové správanie minority. Na druhej strane vieme, že slovo homosexuál znamená homo – rovnaký, sex – pohlavie. To znamená, že slovo homosexuál označuje človeka orientovaného na rovnaké pohlavie a nemá nič spoločné s podhodnocovaním emocionality vo vztahu dvoch homosexuálnych ľudí. Zastávame názor, že správna informovanosť spoločnosti by v tomto probléme bola konstruktívnejším riešením ako podlahnutie minority spoločenským tlakom, ktoré vznikli nepochopením a zlou interpretáciou termínu.

Výsledky výskumov (Herek, in: M. Šipošová, 1997) poukazujú na fakt, že podiel medzi citovým a sexuálnym v prežívaní a živote homosexuálov aj heterosexuálov je rovnaký. Heterosexuálne i homosexuálne páry opisujú úroveň kvality vztahu totožné alebo povronatelle.

Lúbosťný vztah dvoch homosexuálnych mužov/dvoch žien je v porovnaní s heterosexuálnym vztahom neplnohodnotný (nevedie k narodeniu potomkov – dieťaťa).

Napriek tomu, že nevedie k priamej reprodukcii, je plnohodnotný tak, ako je plnohodnotný vztah dvoch manželov či partnerov heterosexuálnych, ktorý je z rôznych dôvodov bezdetný.

Myslím si, že homosexuál/lesba nemôže byť rodičom, lebo sa nemôže rozrodiť.

Homosexuálny muž je muž. Homosexuálna žena je žena. Pokiaľ nie sú neplodní, obidvaja sú schopní reprodukcie.

Myslím si, že homosexuál/lesba nemôže byť rodičom, nesmie vychovať dieťa, lebo by ho skazil, ubilížil mu.

Niekto ľudia sa domnievajú, že ubližením dieťaťu by takomto prípade bolo nepríame vystavenie riziku sebaodsudzovania, čím rozumieme negatívne pocití dieťaťa zo seba samého a zo svojej neobvyknej rodiny. Nesúhlasíme s týmto názorom. Pocit dieťaťa v rámci takého rodinného stavu sú porovnatelné s pocitmi dieťaťa z kompletnej rodiny, z neúplnej rodiny a pod. Dieťa od malička vyrastá v určitom prostredí, ktoré je preň prirodzenou súmožnosťou. Dôležitým faktorom pre dieťa je kvalita emocionálnych a racionálnych podnetov zo strany rodiny, nie forma rodiny. Problém vyravnáť sa s pocitmi neistoty z alternatívnych form rodiny nemá dieťa, ale väčšinou individuálne mimo jeho rodinné prostredie, ktorími sú pedagógovia, susedia, príbuzní. Toto tvrdenie potvrdzujú výsledky výskumov, zaoberajúcich sa neštandardnou rodinou, kde sa rodičia rozviedli, alebo kde došlo k úmrtiu rodiča či rodičov. Životné prostredie dieťaťa z homosexuálnej rodiny obsahuje množstvo modelov obidvoch pohlaví. Ďalej sa toto sekundárne ubližnenie chápe ako rodinným stavom zapísané čiškanovanie dieťaťa v školských alebo mišoškolských zariadeniach. Tento sociálno-patologický jav, ešte ke nedávnej minulosti odborníkmi prehliadaný, je dnes taký rozšírený a napriek tomu, že homosexuálna rodina s dieťaťom je zriedkavý jav. Ak agresor chce ubližiť obeti, nájde si množstvo možných iracionálnych alebo pseudoracionálnych dôvodov útoku na obeť.

Myslím si, že homosexuál/lesba nemôže byť rodičom, nesmie vychovať dieťa, lebo by s dieťaťom vychovali homosexuála.

Psychologické a sociálno-psychologické výskumy Jasne dokázali, že homosexualité sa nedá naučiť, nedá sa „odukuať“ rovnako, ako sa nedá liečiť a odnaučiť heterosexuálnitu. Homosexuálni ľudia sa narodili do heterosexuálnych rodín, do heterosexuálnej a silne homofóbnej spoločnosti a napriek tomu stále ostávajú homosexuálmi. Heterosexuáli, pohybujúci sa v homosexuálnej societe, nemenia svoju orientáciu a zostávajú heterosexuálni.

Vo vztahu dvoch homosexuálnych mužov/žien je jeden z nich „mužom“ (aktívny) a druhý „ženou“ (pasívny).

Toto tvrdenie vychádza tiež z heterosexistického náhľadu na sexuálne správanie. V homosexuálnych vzťahoch sú partnermi buď dva muži, ktorí nie sú ženami, alebo dve ženy, ktoré nie sú mužmi.

Používanie termínov „aktívny“ a „pasívny“ je v súvislosti so sexuálnym správaním veľmi nepresné. Sexuálna rola penetrovaného a toho, ktorý penetruje, samozrejme, nesúvisí s aktivitou v sexuálnom správaní.

Myslím si, že homosexuálna orientácia je spôsobená traumou, ako je sexuálne zneužívanie, telesné a psychické týranie v detstve.

Výskyt syndrómu CAN je podstatne vyšší, ako sa všeobecne predpokladá. Väčšina deťí sa v priebehu vývinu stretne s rôzne silnými podnetmi, ktoré by sa dali charakterizovať ako psychické týranie, telesné týranie, ale i sexuálne zneužívanie. Výskyt syndrómu CAN nesúvisí s fenoménom homoseksuality, keby súvisel, homosexuálnych fudí by bolo v populácii podstatne viac.

Myslím si, že homosexuálna orientácia je spôsobená zlým vztahom matky k dievčiatu.

Tento stereotyp vychádza z niektorých dynamických teórií, ktoré vinia matku nielen z homoseksuality, ale i z chorôb a porúch, ako je schizofrénia či neuroza. Práve naopak, tieto dohady boli mnohokrát empiricky vyvrátené.

Myslím si, že homosexuálna orientácia je spôsobená zlým vztahom otca k dievčiatu.

Táto teória je blízka niektorým tvrdeniam, ktoré sa zaobrajú modelovaním a modelovým učením vo vývine dievčaťa. Deficit alebo negatívny vztah otca vásak môže byť nahradený množstvom iných pozitívnych mužských modelov, s ktorými je dievča v kontakte, rovnako, ako je to v prípade dievčaťa žijúceho v neúplnej rodine.

Myslím si, že homosexuálna orientácia je vrozená, zakódovaná v génoch.

Výskyt tohto predstavu môže byť výsledkom častého opakovania tejto informácie v médiách. Takúto teóriu nikdy nikto empiricky a exaktne nedokázal, rovnako ako ani opak, teda názor, že sexuálna orientácia je získaná vychovou či inými sociálnymi vplyvmi.

Myslím si, že homosexualita v správaní človeka je viditeľná, muž je zozenštený a žena je mužatka.

Sú určité prejavy v správaní, ktoré môžu byť charakteristické pre človeka zo sexuálnej minorít, no nemožno človeka na základe týchto znakov spoľahlivo zatriediť do určitej kategórie. Z hľadiska teórie sexuálneho kontinua je samozrejme, že rovnaké prejavy v správaní sa môžu vyskytovať i u človeka heterosexuálne orientovaného, i u človeka patriaceho k minoritám.

Môj vztah k homosexuálom je negatívny, lebo moja skúsenosť s homosexuálmi je zlá, nepríjemná, pripadne nemám nijakú skúsenosť.

V tomto tvrdení vidieť veľkú mieru generalizácie jednotlivej skúsenosti alebo jednotlivých zážitkov a ich vplyv na postoj voči celej minorite.

Myslím si, že registrované partnerstvo – právne definované spolužitie muža s mužom a ženy so ženou – by malo byť štátom zamietnuté, lebo rodina a manželstvo je jediná správna forma spolužitia dvoch ľudí.

V súčasnosti sa ideálna predstava rodiny relativne málo odzrkadluje v reálnom živote. Naša doba je tvorcом rôznych alternatívnych typov rodín, ktorým sú rodiny homosexuálnych partnerov alebo ich partnerské vzťahy rovnocenné.

Právo a štát tieto formy rodinných a partnerských vzťahov stále neakceptuje a tým ich sekundárne eliminuje.

Myslím si, že registrované partnerstvo – právne definované spolužitie muža s mužom a ženy so ženou – je nepotrebné, vedľa sa môžu mať radi aj bez toho papiera.

Takéto právne ustanovenie by niešlo nielen majetkovoprávne vzťahy, ale z hľadiska etiky by tiež zarúčovalo také práva a povinnosti partnerov, ktoré sú nevyhnutné na kvalitný vztah. Sú to napríklad využívacia povinnosť, právo na voľno v zamestnaní z dôvodu ochorenia partnera s potrebou starostlivosti, alebo právo na voľno v prípade úmrtia partnera a iné.

Mgr. Dušan Veselovský,

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšíň

Poznámky:

- 1 G. M. Herek, 1984 a Š. Dubaj, 1995 (in: M. Šipošová, 1998), S. F. Morin a E. M. Garfinkle (in: E. Badinterová, 1999).
- 2 Z originálu Warren Blumenfeld, Homophobia: We All Pay a Price Beacon Press, 1992, spracoval a preložil J. Gréč.

Literatúra:

- Badinter, E.: XY. Identita muža, Aspekt, Bratislava, 1999.
Brzek, A., Pondělíčková-Mašlová, J.: Třetí pohlaví?, Scientia Medica, Praha, 1992.
Spencer, C.: Dejiny homosexuality, Slovart, Bratislava, 1999.
Šipošová, M.: Homofobia a jej vplyv na homosexuálnu menšinu, in: Aspekt 1/1998, s. 241–261, Aspekt, Bratislava, 1998.
Warren Blumenfeld, Homophobia: We All Pay a Price Beacon Press, 1992.

MEDICÍNSKE ASPEKTY HOMOSEXUALITY

MUDr. Marek Mrázik

Ludská zvedavosť – alebo túžba po poznaní – sa nezastavuje ani pri skúmaní najintímnejších aspektov správania človeka v spoločnosti a v kontakte s inými jedincami. V posledných rokoch sa vedci zaujímajú o spôsoby, ktorými sa prenásajú isté vzorce ľudského správania. Pokiaľ sa niektorým z týchto vedcov zdá totiž vzorec správania z istého hľadiska „negatívny“, či „spoločensky nepriehľadný“, snažia sa nájsť spôsob, ako ho eliminovať. Hľadá sa gén alkoholizmu. Gén agresivity. Gén homosexuality. Ten posledný zamestnáva obzvlášť médiá.

Predovšetkým nie je vedecky korektné hovoriť týmto spôsobom o homosexualite alebo o ktoromkoľvek inom správani. Vyplýva to už z rozdielu medzi tým, čo vieme napríklad o diabetes mellitus alebo cystickej fibróze a čo o homosexualite. Na rozdiel od homosexuality genetická mutácia, spôsobujúca tieto choroby, je prirodou napsaný osudový scenár. Čo teda vieme o homosexualite z medicínskeho aspektu, aspektu jej etiologie, presnosťi či liečby?

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) vyňala roku 1991 homosexuality z Medzinárodnej klasifikácie chorôb (ICD-10). Slovo „homosexualita“ sa v tejto klasifikácii vôbec nenachádza a aj jej ego-dystonickú formu možno zaradiť len podľa „dg. F66.1 Ego-dystonická sexuálna orientácia“, teda slovo „homosexualita“ sa tu nevykystuje. (Treba pripomenúť, že u pacienta s touto diagnózou liečime jeho ego-dystóniu a nie jeho sexuálnu orientáciu, s ktorou sa mu, práve naopak, pomáhamo vynrovnati.) Zároveň WHO roku 1992 vyhlásila, že sa stotožňuje s týmto: „Keďže homosexualita per se nemá žiadny negatívny vplyv na úsudok, stabilitu, hodinovernosť alebo všeobecné sociálne a zamestnanecné schopnosti, WHO apeluje na všetky medzinárodné zdravotnícke organizácie a ich individuálnych členov, aby urgenty apelovali na zmennu legislatívy svojich krajín, ktorá penalizuje homosexualitu medzi dvoma dospelými osobami. Navyše WHO volá po znížení stigmatizácie homosexuálov, akokoľvek a kdekoľvek sa tak deje.“ (WHO Dec. 1992.) S uvedeným postojom sa stotožňuje aj Americká Psychiatrická Asociácia (APA), ktorá navyše v podobnom vyhlásení žiada o uznanie všeobecných ľudských práv vrátane práva na imigráciu, vojenskú službu, práva na registrované partnerstvo atď. (APA 1997, Fact sheet on homosexuality and bisexuality issues.) APA ešte roku 1973 v tajomnej hlásení Rady dôverníkov (Board of Trustees) rozhodla, že neexistujú dôkazy pre to, aby sme spájali homosexualitu s mentálnymi chorobami, a vyňala ju z americkej klasifikácie (DSM-IV). Nestalo sa tak vôbec na nátlak niektorých „radikálnych skupín gejsko-lesbického hnutia“, ako sa to snažia podsúdovať náboženskí radikáli. Naopak, na nátlak konzervatívnej časti APA, ktorá neuhlasila s týmto výsledkom, intervenovali o rok neskôr oponenti pod vedením Dr. Sabshina referendom vnútri APA, ktoré dopadlo 68 % v prospech

vyňatia homosexuality z klasifikácie. Zástancovia klasifikácie homosexuality ako mentálnej choroby dlho podčiarkovali jej použitie v záujme ego-dystonických osobností, teda tých, čo trpia úzkostou a súčasními mentálnymi potruchami kvôli svojej homosexualite. Vyústilo to do snahy o vytvorenie novej kategórie „tých, ktorí sú vyrúšení, v konflikte so svojou sexuálnou orientáciou, alebo si prajú jej zmene“. Toto zdôvodnenie bolo kritizované pre zámernú snahu označiť veci nesprávnym menom. Už Stoller a Hooker roku 1957 charakterizovali takéto porušenie správania medzi niektorými homosexuálnymi jedincami ako „ego-defenzívne“, teda zodpovedajúce sociálnej stigme a viktimizácii kvôli sexuálnej orientácii. Marmor uzavrel, že mentálne potrucky u niektorých gejov a lesieb sú „nie skutočnými následkami homosexuality, ale sú dôsledkom predstupov a diskriminácie, s ktorou sa stretávajú v spoločnosti“.

Etiologicke výskumy homosexuality sa môžu opierať o dve historické cesty: storočie trvajúce veľmi problematické psychologické výskumy a časovo krátke, ale extrémne komplexné výskumy biologické. Psychiatry nielenže absolútne zlyhala v dôkazoch, že homosexuality je len preferencia, teda akási plastická vec, ktorú možno zvrátiť, ale takisto zlyhala pri dôkaze, že homosexuality je patológia. Po neúspešných dekadách psychiatrického výskumu vplyvu prostredia na vývin homosexuality sa nedokázal efekt sociálneho a kultúrneho prostredia (Judd Marmor, Michael Bailey a Richard Pillard, Stoller a kol., 1973, s. 1208–1210). Psychodynamické teórie výskytu homosexuality majú okrem toho veľa nedostatkov. Predovšetkým sú založené na sledovaní populácie gejov a lesieb, ktorí hľadajú psychiatrickú pomoc alebo sú vo väzniciach a nemocničiach, netvoria teda reprezentatívnu populáciu (Hoeker, 1957). Už Judd Marmor argumentoval, že keby naše rozhodnutie o mentálnom zdraví heterosexuálov bolo založené na skúmaní tých, ktorých vidíme počas klinickej praxe, museli by sme pripustiť, že všetci heterosexuáli sú mentálna chorí (Stoller a kol., 1973, s. 1208–1209). Ďalej dodal, že nie všetci gejovia a lesby vyrastali v prostredí „sexuálne poruchového vývoja“ a tiež nie všetci v takom prostredí sa stali homosexuálnimi, takže nemôžeme posuďovať vývoj homosexuality na základe výchovného prostredia. Marmor argumentoval, že vegetariáni a ľudia v celibáte tiež znásilňujú biologické normy a nie sú za to označení ako mentálne chorí. V poslednom desaťročí sa preto radikálne ustúpilo od hľadania „psychiatrickej“ cesty a prešlo sa k iným výskumom. Ani genetické výskumy v 90. rokoch nepriniesli nijaké konkrétné výsledky. Dean Hamer z Ústavu pre výskum rakoviny v Bethesda, Maryland, zverejnil roku 1993 v časopise Science štúdiu s názvom „Súvislosť medzi DNA markerom na X chromozóme a sexuálnou orientáciou mužov“. Práca sa stala všeobecne známym vďaka tlaci sice súcej menej serióznej, o to viaž však čitateľnejšej, pod oveta zvúčnejšie znejúcim názvom „Gén homosexuality“. Hamerova skupina preskúmala rodokmenu 114 rodín, v ktorých sa vyskytovali homosexuáli. Medzi pribuznými zo strany matky sa táto sexuálna orientácia vyskytuje častejšie než medzi pribuznými otca. Hamerova skupina sa preto

ďalej sústredila na výskum X chromozómu 40 bratských párov, v ktorých aspoň jeden bol gej. Zistilo sa, že tí bratia, ktorí obaja boli homosexuálni, mali jeden úsek na špičke dlhého číze q ramena X chromozómu (Xq28) zhodný. Bratia s rozdielom sexuálnou orientáciou tento úsek zhodný nemali. Treba povedať, že médiá to trochu prehnali, keď tento objav prezentovali ako gén homosexuality. Existuje totiž viacero námietok: Ak mali homosexuálni bratia tento úsek zhodný, nemali ho zhodný s inými homosexuálnymi jedincami z analyzovanej skupiny, okrem toho to vobec neplatilo u lesbických žien. Hamerova spolupracovníčka Angela Pattatucciová verovala viacier pozornosti štúdiu genetických základov homosexuality u žien. V štúdiu uverejnenom roku 1995, v ktorej analyzovala sexuálnu orientáciu 358 hetero-, bi- a homosexuálnych žien, zistila, že neheterosexuálna orientácia sa sústreduje v rodinách – ináč povedaný, pribuzné neheterosexuálnych žien sú v väčšine pravdepodobnosťou neheterosexuálne než pribuzné heterosexuálnych žien, teda ak je v rodine jedna lesbická alebo bisexuálna žena, medzi jej ženskými pribuznými zrejme najdeme ďalšie s rovnakou sexuálnou orientáciou. Pattatucciová sa pokúsila overiť aj prácu z roku 1993 o spoločnom Xq28 regióne. Zatiaľ čo v prípade bratov sa jej podarilo pôvodnú prácu potvrdiť, v prípade sestier podobnú zhodu nenašla. Angela Pattatucciová teda potvrdila pôvodnú Hamerovu výsledok. Lenže v tom istom roku George Ebers z Londýna v Štátnej Ontario oznamil, že jeho skupine sa Hamerove výsledky nepodarilo ani približne zopakovať. Navyše jeden bývalý pracovník Hamerovo laboratória svojho šéfa obvinil zo zámerného výberu uverejnených výsledkov. Pripadom sa začala zaoberať americký Urad pre integritu výskumu – úrad, ktorý podrobuje prísnnej analýze práce podozrivé z úmyselného fašovania výsledkov alebo z ich umyseľne nespravnej interpretácie. Ak teda dôkazy Hamera a Pattatucciovej nedostáčajú, znamená to, že homosexuality nie je jedinčin? To je práve niečo, čo nikdy nebude schopní vyhlásiť. To, že sa nejaká číta nedeli, je rovnako nedokázateľné ako napríklad to, že ste sa nedopustili nevery. Vedecký pracovník Salkovo ústavu v La Jole Simon LeVay zvolil pri svojich výskumoch biologických základov homosexuality odlišný postup. Vychádzal z toho, že sexualita je nejakým neveľmi známym spôsobom riadenia mozgom. LeVay podrobil skúmaniu mozgy 19 homosexuálnych a 16 heterosexuálnych mužov. Do súboru zaradil aj mozgy šiestich žien, ktorých sexuálna orientácia nebola známa. Zameral sa na hypotalamus. Jeho štyri jadra sú predpokladanými nositeľmi anatomických rozdielov medzi možgami mužov a žien. LeVay zistil, že jadro INAH3 je viac ako dvojnásobne väčšie u mužov než u žien, zvyšné tri sú rovnaké. Heterosexuálni muži majú tú istú štruktúru dvoj- až trojnásobne väčšiu ako homosexuálni muži, presne v súlade s hypotézou, že homosexuálni muži majú mozgové centrum sexuality podobné ženám. Problém je však v tom, že 18 z 19 skúmaných homosexuálov boli obeť AIDS. Teda – jedna správa, veľmi málo početná vzorka a ešte navyše alternatívne vysvetlenie rozdielu, ktoré zatiaľ nemožno zavrhnuť. Celkom iste vznikajú zložité väzby medzi tým, čo sa deje v rovine citov,

a tým, čo sa deje v rovine biologickej. Kde, v ktorom mieste vzniká rozdiel medzi homosexuálnym, bisexualnym či heterosexuálnym správaním, to jednoducho naprieč niekoľkým predloženým hypotezam nevieme.

Homosexualita bola po celé stáročia považovaná za chorobu. Medzi vtedajšími „liečebnými metódami“ homosexuality by sme našli rôzne viac či menej radikálne prístupy, ktoré sa napospol všetky skončili neúspešne. Niektorí z nich sa zachovali v 20. storočí a dokonca sa používali ešte nedávno i u nás, hlavne na psychiatrických klinikách v Prahe a Bratislave. Veľmi pekne nám rôzne nekalé praktiky psychiatrov približuje psychológ James Harrison vo filme *Changing our minds* (1992), pričom poznamenáva, že medicína pristupovala k homosexualite s takým odporom, že prakticky každá metóda by bola v súčasnosti považovaná za neoprasvedlniteľnú. Lesbické ženy boli donútené na hysterektómy (vyrézanie maternice) a podávali sa im nasilu estrogénové (ženské pohlavné hormóny) injekcie, hoci bolo jasné, že to nemá nijaký efekt na zmenu sexuálnej orientácie. Film takisto obsahuje ukážku z roku 1940, kde je mladý homosexuálny muž podrobený transorbitálnej lobotómii (vyrézanie mozgového laloka prístupom cez očnú jamku). Obsahuje tiež ČB snímk z roku 1950, nakrútenú americkým nájomníctvom, kde mladý gej leží priprávan na posteli a doktor mu prikládá k hlave elektrody. Pred elektrošokom môžeme ešte začať, ako mu lekár povie, že sa mu potom vefmi ulávia. Následne vidíme, ako sa telo muža zatrasie a on začne strašne kričať. Doktor tiež skúšal kastráciu a rôzne formy averznej terapie, ani jedna z nich, samozrejme, neprinesla nijaké výsledky. V súčasnosti začína časť psychiatrov opäť poukazovať na neúspešnú **reparatívnu** (konverznu) terapiu ako na údajnú možnosť zmenu sexuálnej orientácie. Typický je propagovaná skupinami a jednotlivcami, vychádzajúcimi z konzervatívnych pravicových náboženských kruhov, ktoré ju odporúčajú ako „liečbu“ homosexuality (u nás doc. Rakús). V podstate všetci gejovia, lesby, pracovníci s mentálnym zdravím a náboženskí liberali ju používajú za neproduktívnu a potenciálne nebezpečnú. „Neexistuje žiadna publikovaná vedecká evidencia, podporujúca efektivnosť reparatívnej terapie ako liečby na zmenu sexuálnej orientácie“ (APA 1997, Fact sheet...). Dr. Drescher z Columbia University dodáva: „Musím upozorniť, že je to experimentálna forma liečby, ktorej úspech je absolútne neprekážateľný. Existuje evidencia o pacientoch, ktorí po nej zostávajú tázko depresívni, niektorí sa pokúsili o samovraždu, alebo ju dokonca spáchali. V oficiálnom stanovisku APA z 15. januára 1999, revidovaného v júni 2000, sa výrazne odsudzuju terapeutické techniky, ktoré niektorí psychiatri a mentálni pracovníci používajú na údajnú zmenu sexuálnej orientácie. Neexistuje nijaký dôkaz, že táto tzv. „reparatívna terapia“ je nejaká efektívna pri premene jednej sexuálnej orientácie na druhú, čo potvrdil pre nás aj vtedajší prezident APA Rodriqo Munoz, MD, ktorý dodal, že „však existujú dôkazy o tom, že táto teória je destruktívna, pričom možné dôsledky sú depresie, úzkosti a samodestrukčné správanie“. www.psych.org

Osobne homosexualitu definujem ako citovú náklonosť (lásku) a sexuálnu príťaživosť dvoch osôb rovnakého pohlavia. Ide o prirodzený cit medzi dvoma dospelými osobami, pričom ani jednému z nich neubližuje, ale naopak, prispieva k naplneniu ich vzájomného šťastia. Je zároveň daný a nemenný. Slovo homosexualita zároveň označuje i životný štýl, subkultúru, ktorú je možné vefmí dobre definovať a existenciou ktorej gejovia a lesbické ženy spĺňajú všetky atribúty menšiny s požiadavkou na rešpektovanie svojich ľudských práv.

MUDr. Marek Mrázik,

Iniciatíva *Inakosť* – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

Literatúra:

- American Psychiatric Association (1994), Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Washington D.C.
- American Psychiatric Association (1996), „DSM-IV Questions and Answers”, http://www.psych.org/clin_res/q_a.html
- Biber, S. (1996, Jan. 13), „Seminar on Sexual Reassignment Surgery Procedures”, Denver CO.
- Bieber, I., et al. (1962), Homosexuality: A Psychoanalytic Study of Male Homosexuals, New York: Basic Books.
- Bradley, S., et al. (1991), „Interim Report of DSM-IV Subcommittee on Gender Identity Disorders”, Archives of Sexual Behavior, Vol. 20, 1991, No. 4, s. 333–343.
- Freud, S. (1962), Three Essays of the Theory of Sexuality, New York: Avon Books.
- Lief, H., Kaplan, H. (1986), Ego-dystonic homosexuality, s. 259–266.
- Ross, M. (1988), Ego-dystonic heterosexuality: a case study. British Medical Journal (1988, Sept. 17), Homosexuality, s. 7–11.
- Doell, R., Longino, H. (1988), Sex hormones and Human behavior, s. 55–78.
- Roscoe, W. (1988), Making history: The challenge of Gay and Lesbian studies, s. 1–40.
- Hansen, B. (1989), American physicians' earliest writings about homosexuals, Milbank, s. 92–108.
- Troiden, R. (1989), The formation of homosexual identities, s. 43–73.
- Donovan, B. (1991), Male homosexuality, s. 793, 796–799.
- Friedman, R. (1991), Contemporary psychoanalysis and homosexuality, s. 155–160.
- Friedman, R., Downey, J. (1993), Psychoanalysis, psychobiology and homosexuality, s. 1159–1198.
- Hamer, D. (1993), The relation between DNA marker at X chromosome and sexual orientation in men, Science, s. 223–227.
- Suppe, F. (1994), Explaining homosexuality: Philosophical issues and who cares anyhow?, s. 223–268.
- Lim, L. (1996), Present controversies in the genetics of male homosexuality, s. 759–762.
- Haumann, G. (1995), Homosexuality, biology and ideology, s. 57–77.
- De-Cecco, J., Parker, D. (1995), The biology of homosexuality: Sexual orientation or preference?, s. 1–27.
- Crepault, C. (1995), The psychoanalytic treatment of homosexuality, s. 116–126.
- Džuka, J., Warošek, R. (máj 1996), Subjektívna pohoda u homosexuálne orientovaných mužov, Česká a Slovenská psychiatria.
- American Psychiatric Association (1997), Fact sheet on homosexual and bisexual issues.
- Gabbard, D. (1999), Homosexuality and the human genome project, s. 25–51.
- Rice, G., Ebers, G., et al. (1999, April 23), Male homosexuality: Absence of linkage to microsatellite markers at Xq28, Science, s. 665–667.

www.psych.org

PSYCHOLOGICKÉ A SOCIÁLNO-PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY HOMOSEXUALITY

doc. PhDr. Anton Heretik, CSc.

Individuálny a spoločenský coming-out homosexuálov

Coming-out je termín, ktorý sa používa na proces odhalenia a prijatia homosexuálnej identity ľudí. Podľa Cassovej, Berzona a ďalších prechádza väčšina homosexuálov počas tohto procesu niekoľkými fázami: 1) *zmätok okolo vlastnej identity*, 2) *porovnávanie identít*, 3) *tolerancia identity*, 4) *akceptovanie vlastnej homosexuálnej identity*, 5) *pýcha na svoju sexuálnu identitu* a 6) *syntéza homosexuálnej identity* do väčšinovej spoločnosti. To, či homosexuálny jedinec prejde všetkými fázami, ako dlho to trvá, ako bolestne to prejde, to závisí od mnohých osobnostných a spoločenských faktorov. Existuje však aj sociálny coming-out, ktorý je procesom odhalenia a prijatia sexuálnej menšiny zo strany väčšiny. Zdá sa, že aj na tento sociálny coming-out by sme mohli parafrázovali jednotlivé štádiá individuálneho coming-outu. Od zmätka vo väčšinovej spoločnosti okolo existencie iných sexuálnych identít cez fázy porovnávania identít, toleranciu iných identít, ich akceptovanie až po ich syntézu. Rodičovské postavy individuálneho coming-outu sú v coming-oute sociálom nahradzane inštítúciami, ktoré musia zaujať stanovisko k existencii odlišných sexuálnych identít, a to aj pokiaľ ide o legislatívnu. Individuálny coming-out je do značnej miery podmienený úspešnosťou coming-outu sociálneho. Problémom je, ako napokon vždy v otázkach menšín, že tie musia na seba samy upozorniť a bojovali za svoje práva, inak ostávajú marginalizované a zabudnuté. K privilégiam väčšinového rangu totiž patrí aj prehliadenie problémov menšín a popieranie vlastných xenofóbnych tendencií, pričom homofobia je jednou z nich. Paradoxom je, že začiatkom liberalizačného hnutia je často prekročenie istej hranice v správani väčšiny voči menšine. Začiatkom hnutia za rovnoprávlosť afroamerickej menšiny v USA boli spory okolo segregovaných škôl a dopravných prostriedkov začiatkom 60. rokov. A historickým medzníkom začiatku „gay liberation movement“ bola policijská brutalita v newyorskéj homosexualnej štvrti Stonewall roku 1969. Aj nestrávitelné výroky niektorých našich politikov a odborníkov môžu tým, že rozburia verejnú mienku, spustiť diskusiu a iniciovat pozitívne zmeny v spoločnosti v oblasti práv menšín.

Diskusia o „liečiteľnosti“ homosexuality a jej dôsledky

Zdá sa, že jednoduché vyčiarknutie homosexuality z medzinárodnej klasifikácie chorôb nie je dosťatočný dôvodom pre vymiznutie úvah o liečiteľnosti homosexuality. Zotrvalosť spoločnosti vrátane tej odbornej – medicinskej – v predsudkoch je značná. Nejde pritom o čisto akademickú či klinickú debatu. Ich dôsledkom je postoj, že ak je homosexualita liečiteľná, môže si kaž-

dý, kto túži po legislatívne upravenom partnerstve, dať medicínsky upraviť svoju sexuálnu orientáciu z homosexuálnej na heterosexuálnu a potom uzávieriť sobáš s osobou opačného pohlavia.

Ak však chceme byť voči týmu postojom spravodliví, musíme poznať aj ich *historické korene*. Odkedy sa psychiatria a klinická psychológia etablovali ako veda, teda od druhej polovice 19. storočia, bola homosexualita zaradovaná medzi sexuálne deviácie a tie zas medzi psychopatie. Napriek skepticizmu voči liečiteľnosti trválych povahových abnormít znamenala pre klinikov veľkú výzvu a ich pokusy liečiť ju boli teda lege artis. Prístupy jednotlivých škôl, či už klasickej psychoanalýzy, alebo behaviorálnej psychoterapie, sa lišili len v dôrade na rôzne etiologicke faktory (rané traumy a vztahy s rodičovskými postavami v. naučené správanie) a v použitých metódoch. Obe však spájal omnipotentný postoj terapeuta, ktorý vedel lepšie, čo je pre pacienta dobré, ako pacient sám.

Z klinického hľadiska znamenali zvrat jednako Kinseyho názory publikované v 40.–50. rokoch, jednak nástup humanistickej psychológie v rokoch sedemdesiatych.

Chápanie sexuálnej orientácie ako kontinua (Kinsey) je revolučnou myšlienkovou s viacerými dôsledkami. Jedným z nich je spochybnenie vyhnanosti sexuálnej orientácie, čo je názor, s ktorým nesúhlasia ani mnohí homosexuáli. Priprúšta úvahy o tom, že okrem heterosexuality a homosexuality, s vymedzeným pásmom bisexuality, existuje v sexuálnej orientácii aj individuálna dynamika identity.

V procesovo orientovanej psychológií to niektoré autorky formulovali pregnantne: „Nie sexuálna orientácia, ale my sme kontinuum“ (Summers a Diamond). To vede k dôsledkom v stanovení „terapeutických cielov“ pre mnohých zástancov „liečby homosexuality“. Úspechy liečby u tzv. ego-dystónych homosexuálov sú výsledkom stanovenia terapeutického cieľa ako zmeny vo vopred stanovenom smere a nie spravodlážania človeka pri jeho hľadaní identity. Z tohto hľadiska možno rovnako úspešne ako homosexualitu liečiť i heterosexualitu. Vývoj názorov na možnosť a potrebu liečiť homosexualov teda odráža nielen historický vývin spoločenských postojov (a predsudkov), ale i vývoj názorov a postojov k zmyslu a cieľu psychoterapie. Boli to smery v *humanistickej psychoterapii*, ktoré prišli s myšlienkovou, že nie je cieľom meniť správanie a prežívanie človeka vo vopred stanovenom smere a tým odstraňiť jeho ľázkost, ale spravádať človeka pri jeho hľadaní sebarealizácie, či sebaaktualizácie (Maslow, Rogers). Ak je súčasťou smerovania, sebaaktualizácie človeka jeho homosexualita orientácia, má ju terapeut akceptovať a podporovať. Výskum subjektívnej spokojnosti, výskytu psychopathologickej symptomatológie, štruktúry osobnosti (u nás napr. Džuka a spol., Šipošová a spol.) potvrdil nevýznamnosť rozdielov medzi homosexuálmi a heterosexuálmi vo väčšine sledovaných parametrov. Ako heterosexuáli, tak aj homosexuáli potrebujú niekedy psychoterapeutickú pomoc. To, že ju homosexuáli vyhľadávajú častejšie ako heterosexuáli, je dôsledkom, nie samotnej

sexuálnej orientácie ako príčiny, ale problémov pri individuálnom, či sociálnom coming-oute.

Liberalizmus vs. fundamentalizmus v postojoch k sexualite

Sexualita má mnoho dimenzií – biologických, psychologických, sociálnych. Ako univerzálny fenomén tvorí preto i politikum. Postoje k nej odrajú aj ako fundamentalistické, tak i liberálne nastavenie. Fundamentalizmus znamená podľa Summersovej a Diamondovej striktné lipnutie na konzervatívnych zákonomach a tabu, ktoré regulujú ľudské správanie. Je motivovaný hlavne strachom, kamej ústupom od tradičných hodnôt v spoločnosti mohol viest. Rizikom fundamentalizmu je monopol na interpretáciu zákonov (napr. biblie) a zneužitie moci. Výrok „Pokiaľ ja budem ministrom spravodlivosti, nebude prijatý zákon o registrovanom partnerstve“ je zo tohto hľadiska extrémne fundamentalisticky. Liberalizmus proklamuje individuálne slobody a právo jedincov vzdorovať moci. Aj liberalizmus má svoje hranice, a to ako v ekonomike, politike, tak i v normách sexuálneho správania. Extrémny liberalizmus by mohol viest k tolerovaniu sexuálnej agresie a zneužívaniu detí. Je z tohto hľadiska pozoruhodné, ako extrémní fundamentalisti hovoria jedným dychom o homosexuálite a pedofilií. Podmienujú tým strach väčšinovej spoločnosti, že ak sa ustúpi liberalizačnému hnutiu homosexuálov, bude to automaticky viest k deštrukcii normy sexuálneho správania vôbec. Podmienujú tým aj symbolickú úroveň homofobie, pretože homosexuálne je potom automaticky asociované s nemorálnym hrozivým. Extrémny v oboch smeroch – fundamentalizme i liberalizme – môžu poškodiť ľudské práva vrátane práv menšíň. Adekvátna formulácia a spôsob presadzovania zákona o registrovanom partnerstve má preto význam nielen pre homosexuálov, ale aj pre heterosexuálov. Je zároveň skúškou demokracie pre celú občiansku spoločnosť.

Praktické výstupy pre prijatie zákona o registrovanom partnerstve

Dlhoročné skúsenosti s presadzovaním zákonov občiansko-právne zrovnomoprvnújúcich homosexuálnu menšinu s heterosexuálnou väčšinou v zahraničí (škandinávske krajiny, Francúzsko, Česká republika a iné) potvrdzujú, že ide o dlhodobý a zložitý proces. Ak pripustíme analógiu medzi fázami individuálneho a sociálneho coming-outu mala by taktika a stratégia presadzovania zákona o registrovanom partnerstve na Slovensku dostať mieru „kopirovať“ fiesto etapy.

Fázy zmlátku a porovnávania identít práve prebiehajú a ich základnou formou by mala byť nadálej široká a otvorená diskusia v spoločnosti. Vyplýva zo zákonitosťi rangu a prívilegí, že nestáči, aby sa realizovali, i keď na vysokej spoločenskej a odbornej úrovni v homosexuálnych periodikách (napr. Atribút g!), či na seminároch. Mala by sa viac dostávať do priestoru tlačených a elektronických médií. Tento tlak zároveň pôsobí na politikov, ktorí sú núnutí zaujímať postope.

Kampaň KDH nie je z tohto hľadiska tému „uhorkovej sezóny“, ale vitaným stimulom diskusie, preto záujem treba nadálej udržiavať a oživovať. Tým sa dosťavame k fáze tolerancie, ktorá sa môže postupne realizovať ako väčšinový postoj, nielen proklamovaný, ale i vnútorné zažitý. Fáza akceptovania je fázou, ktorá môže vyvrcholiť podaním a v lepšom prípade i prijatím zákona o registrovanom partnerstve homosexuálov. Ak úspešne prebehne, „vzniká nárok“ na fázu pých identity – ako pre homosexuálov, ktorí vybojovali svoj boj, tak aj pre heterosexuálov, ktorí zložili svoju skúšku z demokracie a žitia v občianskej spoločnosti. Ale vyvrcholením by mala byť zákonite fáza syntézy identity, ktorá umožní nové formy partnerského spolužitia a rodinného života (vrátane výchovy detí) bez ohľadu na sexuálnu orientáciu človeka.

*doc. PhDr. Anton Heretik, CSc.,
Katedra psychológie FF UK, Bratislava*

(Autor je klinický a forenzný psychológ, heterosexuál, bez politickej príslušnosti. Prezentované názory nesúvisia s jeho členstvom a funkciami v psychiatrických, psychologických a psychoterapeutických spoločnostiach.)

RODINA AKO POLITICKÁ OTÁZKA

PhDr. Erika Kvapilová, PhD.

Rast záujmu politikov o rodinu vo vyspelých priemyselných krajinách možno časovo situovať približne do polovice 70. rokov. Je to obdobie, keď sa začínajú prejavovať – prakticky vo všetkých krajinách, hoci s rôznou intenzitou – určité demografické trendy, ktoré narušajú povojnový model univerzality manželskej rodiny. Patria sem: zmenšovanie rodiny, rast rozvodovosti a nárast počtu osamelých rodičov, najmä matiek, rast počtu detí narodených mimo manželstvo, predmanželská a nemanželská spolužitie dvojic a pod.

Pričinenia týchto trendov sú rôznorodé a podmienané takými objektívnymi procesmi, ako sú zmeny vzorov zamestnanosti, rast vzdelenostnej úrovne žien a ich zapájanie sa do platenej práce, posuny v hodnotových preferenciach, posun v predstavách o „typicku mužských“ a „typicku ženských“ roľach, variantné možnosti slobodného usporiadania osobného života atď.¹

Definícia „rodiny“ sa tak v posledných troch desaťročiach stala značne problematickou: v realite sa začala výraznejšie prejavovať rôznorodosť rodinných form a vznikali nové typy rodín, ktoré svojím zložením (no nie nevyhnutne svojimi funkciami!) boli odlišné od ideálu tradičnej nukleárnej rodiny, pozostávajúcej z heterosexuálnej manželskej dvojice a ich (vlastných) detí.

Zmeny v štruktúre a podobách rodín a presun dôrazu na dynamiku rodiny (prechody medzi stavmi a rolami členov rodiny) sa stali významnou výzvou pre vlády mnohých krajín. Prístupy politikov a politických strán rovnako ako konkrétné reakcie vlád na tieto zmeny sú rozmanité a závisia nielen od ich ideologickej orientácie, ale tiež od prevádzajúcej dobovej verejnej mienky a kultúrnych a náboženských tradícii príslušnej krajiny.

Tak napríklad v USA demokratický prezident J. Carter usporiadal v lete roku 1980 v Bielom dome dnes už legendárnu konferenciu, ktorej cieľom bolo analyzovať zmeny americkej rodiny, k akým došlo v poslednom desaťročí, a pokúsiť sa nájsť politickú zhodu v pristupe k tvorbe programov a projektov zameraných na riešenie jej problémov. Už pri príprave konferencie sa však objavili väzne spory okolo samotného predmetu stretnutia, ktoré napokon vyústili do zmeny pôvodného názvu *Konferencia o rodine* na *Konferencia o rodinách*. Podujatie, ako to charakterizovala jedna z amerických teoretičiek, „bolo politicky také sporné, že v konečnom dôsledku zablokovalo celý vývoj na federálnej úrovni takmer na desaťročie“ (K. Bogenschneider, 2000).

Odborné diskusie na tému „rodina“ však v USA pokračovali aj v 80. rokoch. Významným impulzom, ktorý prispel k ich dynamizácii, bola kniha Ch. Murraya *Losing Ground* (1984). Publikácia bola, okrem iného, kritikou poskytovania verejnej finančnej pomoci osamelým matkám s deťmi, programu známejho ako AFDC (*Aid for Families with Dependent Children*). Tento program, podľa autora, demoralizoval rodičov a demotivoval ich pri hľadaní práce, čím vytváral veľkú skupinu ľudí závislých od štátu, teda „parazitujúcich“

na daniach amerických poplatníkov. V dôsledku vášnivých diskusí, sčasti vyvolaných aj Murrayovou knihou, počas vlády demokratického prezidenta B. Clintonu (v rámci jeho sociálnej reformy)² prestala AFDC neobmedzene vyplácať dávky osamelým nepracujúcim matkám a štátu dostali kompetencie rozhodnúť o podmienkach ich udelenia. Program bol limitovaný na 5 rokov poberaťa počas celého života a sprísili si niektoré podmienky nároku. Tak napríklad osamelé matky, ktoré nie sú ochotné označiť otca svojho dieťaťa, môžu stratíť najmenej ¼ sociálnej podpory. Podobne matka, ktorá pobera dávku a ktorej sa narodí ďalšie nemanželské dieťa, príde o časť dávky. Nedespolé matky nemusia dosťať podporu, až kým nedosiahnu 18 rokov.

Rodina ako politickej témy sa v priebehu 90. rokov stala rovnako dôležitou pre republikáнов ako pre demokratov. Republikáni v známej *Zmluve s Amerikou* (*Contract with America*, 1994) venovali štyri z jej desiatich bodov rodine. O necelé dva roky neskôr demokrati použili vo svojej kampani ako centrálny slogan „*V prvom rade rodiny*“ (*Families First*) a rodina bola i ústrednou téμou kampaní prezidentských kandidátov v roku 1996.

V Británii sa rodina stala súčasťou politickej rétoriky najmä zásluhou lady M. Thatcherovej, ktorá roku 1977 vyhlásila o britských konzervativcoch: „*Sme stranou rodiny*.“ Britskí konzervatívi však rovnako ako ich americkí kolegovia z GOP nemajú patent na rodinu. V súčasnosti vládnuci labouristi v rámci vytvárania nového imidžu svojej strany (New Labour) a v rámci obrody národného štátu, založeného na etických principoch, postavili rodinu v predvolebnej kampani v roku 1997 do stredu svojej politickej rétoriky. Na jednom z ich billboardov napríklad stálo: „*Labouristi vytvoria podmienky pre to, aby sa práca usilovne pracujúcim rodinám vyplatila, a poskytnú väčšiu pomoc rodinám vtedy, keď to najviac potrebujú – keď vychovávajú svoje deti.*“

Britská sociálna politika, podobne ako je to v USA, sa tradične sústreduje na pomoc deprivovaným rodinám, a to bez ohľadu na to, či sú pri moci ťažiaci alebo pravíciari. Americký a britský prístup k riešeniu rodinnej problematiky na úrovni politickej však predstavujú akési špecifickum, ktoré – v jeho súčasnej podobe – jeden z teoretikov sociálneho štátu³ nazval tzv. Clinton-Blairovskou ortodoxiou. Za jednu zo základných charakteristik tohto prístupu pritom označil požiadavku *pŕisneho morálneho posudzovania* (na princípoch silnej pracovnej etiky) pri definovaní nárokov a udeľovaní (sociálnych) práv (dávok) rodinám a jednotlivcom.

Prístupy väčšiny európskych krajín k meniacim sa formám rodiny a k tvorbe programov na ich podporu sú však podstatne vekľažnejšie, a to i napriek tomu, že existujú určité rozdiely medzi jednotlivými štátmi. Nie je mojm zámerom predstavovať základné charakteristiky rodinnej politiky, alebo opatrenia, zamerané na rodinu v jednotlivých krajinách, do detailov, preto len stručne skonštatujem, že mnohé európske krajinby v posledných rokoch ustupujú od stotožňovania rodiny s nukleárnou rodinou a aj formálne legalizujú iné typy rodín. Napríklad vo Švédsku je legálne rovnocennou formou manželstva spolužitie (sambo) a, ako všetci vieme, Holandsko ako jedna z pr-

vých krajín EÚ zaviedlo zákony umožňujúce spolužitie homosexuálnych dvojíc s rovnakými vlastníckymi a daňovými právami, aké majú heterosexuálne zosobášené dvojice. Takisto neúplné rodiny nie sú v mnohých krajinách už považované za deviantné, problémové, či za odchýlku od „normál“ ale sú rovnocenné pri poskytovaní štátnej pomoci rodinám, ba dokonca v niektorých štátach existujú extra opatrenia na podporu osamelých rodičov: ich cieľom nie je poskytnúť im dočasnú sociálnu pomoc, ale predovšetkým podporiť schopnosť rodičov ekonomicky sa osamostatniť a zvládať rodičovské a pracovné povinnosti rovnako, ako ich zvládajú tzv. úplné rodiny.

Väčšina ekonomickej vyspelých krajín sveta teda v posledných desaťročiach venuje veľký priestor rodine, pochopeniu jej meniaci sa štruktúry, dynamiky, diverzitej jej form, pochopeniu potrieb jej jednotlivých členov a pod. Dôkazom môžu byť napríklad pravidelné *Správy o rodine*, ktoré v rôznych podobách a periodiciti publikuje väčšina týchto krajín, zriaďovanie špeciálnych komisií pre rodinu a rodinnú politiku, či dokonca ministerstiev, ktoré majú rodinu priamo v názve.

Rodina sa v posledných troch desaťročiach stala nímenou súčasťou programov národných vlád a politických strán, ale tiež dôležitou súčasťou politiky nadnárodných inštitúcií. Na úrovni **Európskeho spoločenstva** významný prelom v záujme o meniacu sa rodinu a jej formy znamená *Rezolúcia k populárnej politike* prijatá v roku 1983. Táto rezolúcia po prvýkrát na úrovni Spoločenstva zdôraznila potrebu venovať sa tvorbe politik a opatrení, ktoré berú do úvahy rôznorodosť potrieb rôznorodých rodín. Rezolúcia sa často interpretuje ako prvý impulz na to, že „rodina“ sa dostala do politického slovníka ES. V auguste 1989 EK prijala komuniké (*COM (89) 363final*), identifikujúce 5 oblastí, ktoré vyžadujú permanentnú pozornosť a spoločné opatrenia na úrovni Únie. Sú to:

1. začlenenie rodinnej dimenzie do procesu tvorby relevantných opatrení na úrovni EK,
2. pravidelné vyhodnocovanie dopadu iných politík na rodinu,
3. zlepšovanie pracovných a rodičovských povinností a podpora spoločnému rodičovstvu,
4. prijatie opatrení na ochranu určitých kategórií rodiny, predovšetkým osamelých rodičov a mnichopočetných rodín,
5. špeciálna pozornosť sa má venovať deprívovaným rodinám.

V tom istom roku (1989) vzniklo aj *The European Observatory on National Family Policies* (monitoring), ktorého garantom je od roku 1998 *Rakúsky inštitút pre výskum rodiny*. Ide o multidisciplinárnu sieť nezávislých expertov, ktorých úlohou je, okrem iného, monitorovať trendy odlišného vývoja rodiných forem, monitorovať demografické, sociálno-ekonomickej a politickej zmeny, s dopadom na rodinu.

Nedávne iniciatívy EK v oblasti rodiny a rodinnej politiky sa sústredujú najmä na vytváranie rovnakých príležitostí mužov a žien – rodičov, pokiaľ ide najmä o spoločnú starostlivosť o deti (rodičovská dovolenka), či zlepšovanie

rodičovských a pracovných povinností oboch rodičov (najmä zariadenia pre deti a služby).

Záujem o vytváranie „spoločnosti priateľskej voči rodine“ deklarovala nedávno tiež **OECD**, organizácia označovaná za elitný ekonomický klub, ktorá pracuje na projekte s rovnomenom názvom.

Počiatky systematického záujmu o rodinu, resp. rodiny na úrovni **OSN**, možno vystopovať už v 20. rokoch, keď OSN prijala prvú Deklaráciu práv ľudí (1942). Hlavou iniciatívu v tejto oblasti však bolo vyhlásenie roku 1994 za Medzinárodný rok rodín, pričom od tohto roka sa každoročne 15. máj oslavuje ako Medzinárodný deň rodín. Postoj OSN k definovaniu rodiny je v celku veľmi liberálny a dôraz sa klade skôr na funkcie ako na štruktúru rodiny. Vyplýva to najmä zo skutočnosti, že OSN združuje krajiny s rôznym kultúrnym pozadím, kde rodina má v každej z nich špecifický význam a obsah. V jednej z publikácií, ktorá sa venuje rôznorodosti forem rodiny, sa do slova hovorí: „Rodiny existujú v mnohých podobách a variáciach a menia sa počas životného cyklu. Spoločnosť, ktorá je priateľská k rodine, je tá, čo uznáva diverzitu rodiných forem a respektuje jedinečné podmienky, výhody a nevýhody, aké každý zaujíma pri výkone jej funkcií. Vztah medzi formou a funkciou je ľahko postihnutelný rovnomáso v rodinách ako v umení a zaslúhuje si pozornosť politikov a tvorcov zákonov kdekoľvek na svete.“⁴

Typológia rodinnych forem

nuklearná	rozšírená	reorganizovaná
<ul style="list-style-type: none"> • biologická • sociálna • jeden rodič • adopcia • in vitro 	<ul style="list-style-type: none"> • trojgeneračná • pribuzenstvo • kmeňová • polygamia 	<ul style="list-style-type: none"> • znovuzosobášení • komúna • rovnaké pohľavie

Zdroj: UN Occasional Papers Series, No. 2, 1992, s. 5

Rodina ako politická otázka na Slovensku

Rodina bola dôležitou súčasťou politickej ideológie už za socializmu. Socialistickej režim podporoval sobášnosť a preferoval manželskú rodinu pred inými formami, napríklad mladomanželskými pôžičkami, pri pridelení štátnych, podnikových a drúžstevných bytov a pod. Takéto opatrenia sledovali však predovšetkým pronatalné ciele (reprodukcia pracovnej sily).

Spoločenské zmeny po roku 1989 posiliili dôraz na nuklearnú rodinu ako na hlavný zdroj uspokojovania sociálnych a ekonomických potrieb jednotlivcov⁴ a zároveň umocnili existujúci konzervativizmus pri chápaniu toho, čo rodina je a predovšetkým aká má byť. Isté etické normatyvy pri definovaní rodin

ny a podmienok, za akých má ona nárok na pomoc štátu, sa podpisali aj na Koncepcii štátnej rodinnej politiky z roku 1997, ktorá bola schválená vládou SR ako súčasť šírzej Koncepcie transformácie sociálnej sféry SR. V časti venovanej právnej ochrane rodiny a jej členov sa konštatuje:

„Právnym základom rodiny ako spoločenstva rodičov a detí... je trvalý manželský zväzok. Štát podporuje a právne chráni stabilitu manželstva a kvalitu partnerských vzťahov. Postoj štátu k iným, suboptimálnym formám rodinného spolužitia je určovaný potrebami detí a iných závislých (ohrozených) členov. Úcta a pomoc sa preukazujú najmä tým, ktorí po strate manželského partnera na seba vzali úlohu zodpovednosti jedného rodiča za starostlivosť o deti.“

Netreba azda veľmi zdôrazňovať, že takéto chápanie rodiny je nielen statické, ale tiež normatívne, ked sa za „prirodzený“ základ rodiny považuje heterosexuálne manželstvo, pričom iné formy rodinného spolužitia chápe ako „suboptimálne“.

V časti Koncepcie o štátnej politike v oblasti sociálno-ekonomickej zabezpečenia rodín sa hovorí o potrebe štátu podporovať najmä sociálne slabšie rodiny systémom štátnej podpory (najmä príjmovou testovanou pridavky na deti). Je to ďalší príklad presadzovania konzervatívnej ideológie v oblasti štátnych zásahov do rodiny, keď objektom štátnej intervencie majú byť najmä „problémové“, t. j. v tomto prípade sociálne slabšie rodiny, pričom štátne zásahy do „normálnej“ rodiny sú nepotrebné či dokonca nežiaduce. Mohla by som pokračovať vo výpočte „eticky determinovaných“ podmienok nároku na sociálne práva (dávky) rodin, napríklad pri udelení pridavkov na deti (sociálna spravodlivosť), alebo pri nároku na rodičovský príspevok (celodená starostlivosť, nie aj-aj, ale buď-alebo). To však nie je predmetom môjho vystúpenia.

Dovoľte mi teda, aby som povedala ešte niekoľko slov na adresu nedávnych politických iniciatív, ktoré sa explicitne venujú rodine. Zaiste sem patria návrhy SMERu a SNS na obmedzenie vyplácania pridavkov na deti mnichodetrným rodinám, pričom každému je viac-menej jasné, aké rodiny mali tvorcovia podobných návrhov na mysli. Aj tento návrh bol založený na etickej argumentácii. Ako sa napríklad pre Národnú obrodu 16. 6. 2000 vyjadrila vedúca sociálnej sekcie SMERu, takýto zákon by „*odlišil tých (rodičov), ktorí pracujú, od tých, ktorí svoje deti zanedbávajú*“. Táto zvláštña logika (podľa nej, každý nezamestnaný automaticky zanedbáva svoje dielu, je teda odsúdeniahodný a treba ho penalizovať – hoci v skutočnosti opatrenie by penalizovalo jeho ci ji dieťa) však naštastie dosopiasť nenašla širokú podporu.

Iným, priam explicitným príkladom politického zájmu o rodinu je nedávna iniciatíva KDH, známa ako ÁNO PRE RODINU. KDH treba uznáť, že ako prvé pochopilo, ako sa otázky spojené s rodinou, rodinou a politikou, populácia a politikou stávajú – v dôsledku demografických trendov a pretáženia systémov sociálnej ochrany – ústrednými problémami vlád v nasledujúcich desaťročiach a že sa pokúša túto problematiku uchopiť komplexne.

Riešenia na ozdravenie rodiny a návrhy na jej podporu sa však, celkom pochopiteľne, pohybujú v rámci katolíckej doktríny – za rodinu sa považuje výlučne manželský heterosexuálny zväzok. O iných formách spolužitia sa prakticky neuvažuje ako o rodine, a to aj napriek prítomnosti detí. Ako sa na októbrovej konferencii (2000) KDH vyjadril Anton Neuwirth, dokonca i „*všetky spôsoby manželstva na skúšku sú smiešne, ba závrnútia budúť*“.

Vychádzajúc z takejto definície rodiny, aj požiadavky KDH na štát a jeho „reguláciu“ rodinnej politiky potom smerujú k posilňovaniu tradičnej nukleárnej manželskej rodiny a k potvrzovaniu tradičných rolí jej členov. Taká je napríklad požiadavka podporovať finančne rodiča (myslí sa tým matku) dovedy, kým dieťa nenastúpi do školy, či dokonca až do 15. roku jeho veku (J. Brocka).

Filozofiu pristupu KDH k rodine vyjadrujú azda najvýstižnejšie slová Antona Neuwirtha, ktorý povedal: „*Vynára sa otázka, či sa majú v jej (rodiny) prospech použiť – podľa súčasných zameraní – postupy, reálnej či morálnej politiky. Podľa nášho presvedčenia najúčinnejšou reálnom politikou je politika morálnej. A týmto by sme chceli vyjadriť nás postoj k rodine.*“

Súčasťou morálnej politiky KDH je boj so všetkými javmi, ktoré potenciálne ohrozujú manželskú rodinu. Patrí medzi ne i inštitút registrovaného partnerstva, ktorý svojho času označil Ján Černogurský za ohrozenie rodiny. Alojz Rakús, známy svojim bojom proti homosexualite ako psychickej poruche, ktorú treba liečiť, sa vyjadril k ohrozovaniu rodiny homosexuálnou komunitou vo svojej kritike A. Giddensa takto: „*...velmi pregnantne charakterizuje mentalitu, ktorá v rôznych podobách a rôznymi prostriedkami ohrozuje rodinu a zdánlive vedecky vytvára predpoklady pre rôzne alternatívne formy rodiny. Aktuálnou reprezentáciu takejto formy rodiny je v súčasnosti propagované registrované partnerstvo homosexuálnych jedincov. Zabúda sa pritom na okolnosť, že existencia ľudí ako biologického druhu je závislá od faktorov, ktoré túto formu sociálneho inžinierstva robia nepríjemnou a nebezpečnou, lebo je odtrhnutú od reality.*“

Na rozdiel od pána Rakúsa nepovažujem požiadavku registrovaného partnerstva (rovnakou ako homosexualitu) za odtrhnutú od reality. Naopak, je to legitimná požiadavka časti občanov Slovenskej republiky, ktorí sa považujú za spoločensky diskriminovaných a sú schopní svoje požiadavky legitimným spôsobom formulovať a presadzovať. Homosexuáli, či už registrovaní alebo neregistrovaní, zrejmé nebudú tou skupinou populácie, ktorá prispeje k populáčnemu rastu, ale „morálne“ ich trestať za túto skutočnosť, napríklad tým, že ich vyhliásime za chorých alebo že spoločnosť neuzná ich právo na formálne spolužitie s blízkym človekom, považujem ja osobne za nemorálne.

Slovensko si musí vybrať. Bud chce byť vyspelou európskou demokraciou, ktorá rešpektuje a podporuje práva svojich občanov, najmä tých, čo sa cítia diskriminovaní voči majoritnej populácii, alebo sa stane opäť nejakou

formou diktatúry väčšiny. Myslím si, že filozofia 50. rokov „*kto nejde s nami, ide proti nám, ale nás nesmie z cesty zviesť*“ by nemala mať miesto už ani na Slovensku v 21. storočí.

PhDr. Erika Kvapilová, PhD., riaditeľka Medzinárodného strediska pre štúdium rodiny

Poznámky:

- 1 Hoci sa to v podobných súvislostiach prakticky vôbec nespomína, dôležitú úlohu tiež zohralo zavedenie perorálnej antikoncepcie na trh (v USA v roku 1960).
- 2 V roku 1994 prezident B. Clinton navrhol namiesto programu AFDC zaviedenie zákona Práca a zodpovednosť, ktorého hlavným cieľom bolo zabrániť zneužívaniu pri poberaní sociálnych dávok sociálne odkázanými rodičmi a deťmi a prinútiť rodičov, aby si nášli prácu. V konečnej podobe prijal republikánsky Kongres Zákon o zladení osobnej zodpovednosti a pracovnej priležitosti (*Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act, 1996*), ktorý oproti pôvodnému návrhu zahrňa ďalšie reštriktívne prvky zvyšujúce právomoci jednotlivých štátov v rozhodovaní o podmienkach pridelenia dávky.
- 3 B. Jordan: *The New Politics of Welfare*, SAGE, Londýn, 1998.
- 4 Family Forms and Functions (1992), UN Occasional Paper Series, No 2, 1992, s. 16.
- 5 Pozri Scenár radikálnej ekonomickej reformy a Scenár sociálnej reformy z roku 1990.

Literatúra:

- Bogenschneider, K.: *Has Family Come of Age? A Decade Review of the State of U.S. Family Policy in the 1990s*. In: *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 62, No 4, November 2000.

GEJSKÉ A LESBICKÉ RODIČOVSTVO, HOMOSEXUÁLNA RODINA Mgr. Marianna Šipošová

Homosexualita a rodičovstvo, to je zdánlivо najkontroverznejšia téma v súvislosti s právnymi aspektmi homosexuality. Je to zrejme tiež najjemnejší ukazovateľ homofobie a heterosexuizmu v spoločnosti alebo u jednotlivcov. Často môžete počuť názory typu: nemám nič proti registrovaným partnerstvám, ale nech nezádajú adopciu deťí. Napriek tomu, že tato téma, resp. jej riešenie na legislatívnej úrovni, sa zdá pre spoločnosť ako najväčší strašlák, treba povedať:

Homosexuáli môžu mať, majú a vychovávajú deti.

Pretože ku coming-outu, hlavne vďaka spoločenskému klíme voči homosexuálite, dochádza u mnohých žien a mužov v čase, keď už predtým vstúpili do manželstva, v ktorom sa im narodilo jedno alebo viac deťí, mnoho homosexuálnych mužov a žien na Slovensku má deti. U nás zatiaľ vôbec nie je spracovaná štúdia o tom, koľko lesbických žien alebo gejov má deti, príčom by bolo aj tažké niečo také odhadnúť, lebo, ako som už povedala, deti majú predovšetkým tí gejovia alebo lesby, ktorí/é sa predtým prispôsobili spoločenskému tlaku a vydali sa či oženili. Preto takýchto prípadov môže byť ešte vefľa veľa a s uvoľňujúcou sa spoločenskou klimou môžeme čakať, že tieto prípady sa budú objavovať čoraz častejšie. Je to prvý typ rodičovstva, tzv. *rodičovstvo pred coming-outom*.

U nás sa teda vyskytuje hlavne také gejské a lesbické rodičovstvo, pri ktorom dieťa/deti pochádzajú z heterosexuálneho zväzku z minulosťi. Gejovia, ale najmä lesbické ženy, sa však môžu rozhodnúť mať dieťa aj mimo heterosexuálneho zväzku, t. j. rozhodnúť sa pre *rodičovstvo po coming-oute*.

Cesty gejov a lesieb k rodičovstvu po coming-oute:

1. Adopcia alebo pestúnska starostlivosť. Tento spôsob sa, samozrejme, týka štátov, ktoré priznávajú takúto možnosť aj párom rovnakého pohlavia. Ide o možnosť buď adoptovať si cudzie dieťa, alebo v prípade, že jeden z partnerov má vlastné biologické dieťa, o možnosť adoptovania tohto dieťaťa druhým z partnerov.

2. Umelé oplodenie. Túto možnosť využívajú lesbické ženy predovšetkým v krajinách, kde existujú špecializované agentúry a spermové banky, ktoré túto možnosť ponúkajú ženám bez ohľadu na ich sexuálnu orientáciu.

3. Náhradné materstvo. Je to možnosť pre gejov, ktorí sa chcú stať otcami. Je to v podstate dohoda medzi otcom a náhradnou matkou, ktorá sa po pôrode vzdá rodičovských práv na dieťa.

V štátoch, kde je možné adoptovať dieťa homosexuálnym párom a kde homosexuálny pár môže získať dieťa do náhradnej rodinnej starostlivosťi, alebo získať dieťa umelým oplodenením, sa zvyšuje práve počet homosexuálnych rodičovstiev druhého typu, t. j. po coming-oute. Správa ACLU

(American Civil Liberties Union – Americký spolok občianskych slobôd) zo 6. apríla 1999 hovorí, že v Spojených štátach žije od 6 do 14 miliónov detí, ktoré vychováva aspoň jeden homosexuálny rodič (ACLU Fact Sheet, 1999). Iné štatistiky uvádzajú, že každá piata lesbická žena a každý desiaty homosexuálny muž má deti (in: Jójárt, P., 2000). Preto aj existuje veľké množstvo empirických štúdií, ktoré porovnávajú homosexuálne a heterosexuálne rodiny, resp. deti vychovávané homosexuálnymi a heterosexuálnymi rodičmi, a ktoré skúmajú, či fakt, že deti vychovávajú homosexuálni rodičia, má na nejaký vplyv.

Aký má teda vplyv na dieťa výchova homosexuálnym rodičom? Na základe čoho sú mnohí fudia presvedčení, že homosexuáli by nemali byť rodičia a nemali by vychovávať deti? Existuje mnoho argumentov proti gejskému a lesbickému rodičovstvu, ktoré by sa dali zhŕnuť do niekoľkých myštv:

Mýtus: Jediné priateľné prostredie pre zdravý vývin dieťaťa je heterosexuálne manželstvo.

Tento argument je založený na viacerých myštvach, v každom prípade však, ak sa používa ako dôvod odmietnutia homosexuálneho rodičovstva, tiažko ani deti z rozvedených rodín, deti slobodných matiek a hlavne deti obstojí. Ani deti z rozvedených rodín, deti slobodných matiek a hlavne deti z detských domovov nevyrastajú v heterosexuálnom manželstve. Na druhej strane, mnohé heterosexuálne manželstvá z rôznych dôvodov nemožno označiť ako harmonické prostredie (napr. rodičia/alkoholici, domáce násilie a pod.). Zatiaľ čo uvedené fenomény rozhodne majú negatívny dopad na psychické zdravie a pohodу dieťaťa, žiadny výskum nepotvrdil negatívny vplyv homosexuálnej orientácie rodiča, resp. rodičov na dieťaťa. Harmonické prostredie je teda pre zdravý vývin dieťaťa prvoradé – bez ohľadu na sexuálnu orientáciu rodičov.

Mýtus: Homosexuálni jedinci sú duševne menej zdraví, teda menej spôsobilí na rodičovstvo.

Homosexualita nie je duševná choroba, ani porucha a v žiadnej forme sa už nevyskytuje v diagnostických manuáloch (Medzinárodná klasifikácia chorôb). Množstvo štúdií už potvrdilo, že homosexuáli sa od heterosexuálov nijako nelisia v zmysle duševného zdravia a psychologického prispôsobenia (Jójárt, P., 2000; Šipošová, M., 1997). Výskumy ďalej ukazujú, že lesbické matky sú viac podobné heterosexuálnym matkám než od nich rozdielne (Harris – Turner, 1985), že lesbické ženy sa rozdielujú pre rodičovstvo z tých istých dôvodov ako heterosexuálne ženy (Pies, 1990) a že lesbické a heterosexuálne slobodné matky podobným spôsobom zvládajú záťažové situácie a zariadenú si svoj život (Pagelow, 1980). V posledne menovanej štúdií bol jedený rozdiel v tom, že lesbické matky častejšie vlastnili dom/byt a mali vlastný biznis (tamže). Výskumy rovnako ukazujú, že gejovia ako otcovia a heterosexuálni otcovia sú si podobní, čo sa týka venovania sa detom, stupňa

intimity s detmi, riešenia problémov, povzbudzovania do autonómnosti atď. (Bigner – Jacobsen, 1992).

Mýtus: Z detí gejov a lesieb vyrostú tiež gejovia alebo lesby.

Výskumy ukazujú, že neexistuje pozitívna súvislosť medzi sexuálnou orientáciou rodičov a detí (Bailey a kol., 1995). Tento mýtus vychádza z prevedenia, že homosexualite je možné sa naučiť, čo je samo osebe ďalší mýtus. Drivivá väčšina gejov a lesieb vyrástla v heterosexuálnych rodinách. Jedný možný vplyv je, že deti vyrastajúce v homosexuálnej rodine budú otvorennejšie voči inému spôsobu života a budú mať menšie problémy prijať svoju prípadnú homosexualitu, čo je určite pozitívum.

Mýtus: Homosexuálni rodičia nebudú môcť poskytnúť svojim detom primerané mužské a ženské vzory.

V prvom rade treba povedať, že je viac ako diskutabilné, či tradičné rozdeľenie rodových rolí je pozitívny fenomén, o udržaní ktorého sa treba vše možne snažiť. Mnohé feministické štúdie poukazujú na to, že tradičné rodové role majú mnohé negatívne spoločenské dôsledky (napr. domáce násilie) a sú nerozlučne späté s patriarchálnym systémom. V každom prípade má každé dieťa mimo domáceho prostredia nespočetné množstvo rodových vzorov v starých rodičoch, súrodencoch rodičov, učiteľoch a učiteľkach, ale je tu aj veľmi silný vplyv rovesníkov a pod.

Na margo uvedeného mýtu však možno uviesť, že existuje aj nemalé množstvo štúdií, ktoré sa zaobrájú vplyvom sexuálnej orientácie matiek na vniemanie rodovej roly u detí a záverom takýchto štúdií všeobecne je konštatovanie, že deti lesbických matiek nevykazujú rodovo „neprimerané“ správanie, ani nemajú zmatok okolo svojej sexuálnej identity (Golombok, 1983; Green a kol., 1986; Patterson, 1994). Literatúra zatiaľ podobné štúdie o otcoch neuvádzá.

Mýtus: Je pravdepodobnejšie, že gejovia a lesby budú obťažovať alebo sexuálne zneužívať svoje deti.

Neexistuje vôbec spojitosť medzi homosexualitou a pedofiliou. Sexuálna orientácia, či už heterosexuálna alebo homosexuálna, je orientácia na dospelých. Na druhej strane pedofília je sexuálna prítážlivosť k deťom a pri konaní na jej základe ide o trestný čin – je to zneužitie – zneužitie dieťaťa dospelým, t. j. zneužitie moci. 90 percent zneužití páchajú heterosexuálni muži. Zároveň je v drívii väčšine prípadov zneužívania páchateľom dospelý muž a obetou dieťa ženského pohlavia. Jedna štúdia uvádzá, že z 269 prípadov zneužitia boli len dvaja páchateľia homosexuálne orientovaní. V prípadoch zneužívania chlapcov dospelými mužmi bolo 74 percent mužov v tom čase alebo v minulosťi v heterosexuálnom vzťahu s matkou dieťaťa alebo inou príbuznou – ženou. Štúdia uzavára, že riziko zneužitia dieťaťa heterosexuálom príbuzným je 100-krát vyššie ako niekým, kto sa identifikuje ako gej, lesba alebo bisexuál (ACLU Fact Sheet, 1999).

Mýtus: Deti budú trpieť stigmou v súvislosti so sexuálnou orientáciou svojho rodiča/svojich rodičov (budú sa im posmievať).

Množstvo štúdií potvrdzuje, že medzi detmi homosexuálnych a heterosexuálnych rodičov neexistujú významné rozdiely, čo sa týka sebadôvery, konceptu seba alebo sociálneho prispôsobenia (Green a kol., 1986). Pri porovnaní detí lesbických matiek s detmi slobodných alebo rozvedených heterosexuálnych matiek Golombok zistil, že psychické problémy v oboch skupinách boli málo frekventované, aj keď sa vyskytovali častejšie u detí heterosexuálnych (slobodných alebo rozvedených) matiek. V tej istej štúdie sa uvádzá, že deti oboch skupín mali dobré vzťahy s rovesníkmi (Golombok, 1983).

Samozrejme, že niekedy sa tieto deti nevyhnú posmechu. Deti sa iným deťom posmievajú z mnohých dôvodov, väčšinou kvôli rôznym odlišnostiam, pretože sú chudé alebo tučné, príliš malé alebo veľmi vysoké atď. V tejto súvislosti je však zrejmé, že pokiaľ ide o stigmatizáciu na základe sexuálnej orientácie rodičov, je to skôr problém netolerancie spoločnosti.

Mýtus: Homosexuálne vzťahy sú menej stabilné, preto nie sú vhodné na výchovu detí.

Niekteré výskumy, pravdaže, potvrdili, že homosexuálne vzťahy sú menej stabilné ako vzťahy heterosexuálne. Jedna vec je, že napriek tejto určitej tendencii nemožno zovšeobecňovať a tvrdiť, akoby heterosexuálna orientácia bola zárukou stabilného a dlhotrvajúceho vzťahu. Treba sa však pozrieť na tento problém aj z druhej strany a skúmať dôvody takéhoto javu. Spoločnosť heterosexuálne zväzky všemožne podporuje a, naopak, na homosexuálov vo vzťahu vyvíja omnoho vyšší tlak ako na samotných jednotlivcov. Na druhej strane, mnoho rodín sa rozpadá a, ako sa hovorí, rodina sa nachádza v kríze. Deti sú často jedným z dôvodov, pre ktorý manželia napriek neporozumeniu zostávajú spolu. Po výskume, ktorý som robila ako súčasť svojej diplomovej práce, sa ukázalo, že homosexuáli boli subjektívne významne spokojnejší vo svojich vzťahoch ako heterosexuálne páry (Šipošová, M., 1997). Ak budeš predpokladať, že subjektívna spokojnosť vo vzťahu pozitívne koreluje s atmosférou v rodine, gejské a lesbické dvojice by nemali mať väčší problém ako heterosexuálne dvojice s poskytovaním harmonického prostredia dieťaťu.

Čo sa týka adoptovania, aj heterosexuálne páry žiadajúce adoptiu musia prejsť zložitou procedúrou, v ktorej majú osvedčiť svoju spôsobilosť vychávať dieťa. V prípade takejto možnosti pre homosexuálne páry by aj ony museli preukázať svoju spôsobilosť.

Namiesto záveru by som rada fakty vyplývajúce z výskumov, týkajúcich sa vplyvu homoseksuality rodičov na ich deti, zhrnula do niekoľkých bodov:

- neexistuje žiadny dôkaz, že lesbické ženy a gejovia nie sú vhodnými rodičmi;

- domáce prostredie s lesbickými alebo gejskými rodičmi podporuje vývin dieťaťa rovnako pozitívne ako heterosexuálni rodičia;
- dobré rodičovstvo nijako nesúvisí so sexuálnou orientáciou – záleží skôr na schopnosti rodičov poskytnúť dieťaťu milujúce a podnetné prostredie;
- deti lesbických matiek alebo gejov sú rovnako inteligentné ako deti heterosexuálnych rodičov, ani nemajú nižšiu sebadôveru, nie sú menej obľúbené a netrpia viacerými problémami ako deti heterosexuálnych rodičov;
- deti homosexuálnych rodičov sú rovnako šťastné, zdravé a dobre prispôsobené ako deti heterosexuálov.

No a celkom na záver uvádzam niektoré príklady krajín, kde existujú právne úpravy gejského a lesbického rodičovstva:

Island – umožňuje párom rovnakého pohlavia uzavrieť registrované partnerstvo. Tieto páry súce nemajú právo na umelé oplodnenie ani na adopciu, avšak ak jeden z partnerov má vlastné dieťa, uzavretím tohto zväzku dieťa prechádza do tzv. spoločného opatrotvania, čo znamená, že druhý z partnerov má rovnaké práva a povinnosti voči dieťaťu ako jeho biologický rodič.

USA – nemajú siči nijaký federálny zákon o adopcií detí ani o registrovanom partnerstve, avšak regionálne v niektorých štátach, príp. mestách umožňujú párom rovnakého pohlavia uzavierať „domáce partnerstvá“. Existujúce precedenčné súdne prípady, ktoré prisúdili rodičovské práva nebiologickému rodičovi, alebo ktoré umožnili homosexuálnym párom adoptovanie cudzieho dieťaťa. Na druhej strane existujú prípady, keď na základe inej sexuálnej orientácie neumožnili biologickému rodičovi opatrotváctvo jeho/jej dieťaťa/deti. Ide v podstate o to, aký súd vylíži zázračnú formulku, čo je a čo nie je „v najlepšom záujme dieťaťa“.

Holandsko – nedávno bolo schválené manželstvo párov rovnakého pohlavia ako celkom rovnocenné s heterosexuálnym manželstvom, teda vrátane možnosti na adopciu.

Mgr. Marianna Šipošová,
Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

Literatúra:

- ACLU Fact Sheet, <http://www.aclu.org/issues/gay/parent.html> 1999.
Bailey, J. M. a kol., *Sexual orientation of adult sons of gay fathers*, in: Developmental psychology, 31, s. 124–129, 1995.
Bigner, J. J. – Jacobsen, R. B., *Adult responses to child behavior and attitudes toward fathering: Gay and nongay fathers*, in: Journal of Homosexuality, 23, s. 99–112, 1992.
Golombok, S. a kol., *Children in lesbian and single-parent households: Psychological and psychiatric appraisal*, in: Journal of Child Psychology and Psychiatry, 24, s. 551–572, 1983.

- Green, R. a kol., *Lesbian mothers and their children: A comparison with solo parent heterosexual mothers and their children*, in: Archives of Sexual Behavior, 15, s. 167–184, 1986.
- Harris, M. B. – Turner, P. H., *Gay and lesbian parents*, in: Journal of Homosexuality, 12, s. 101–113, 1985.
- Jójárt, Paula, *Lesbické ženy a gejovia v role rodičov*, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 2000.
- Pagelow, M. D., *Heterosexual and lesbian single mothers: A comparison of problems, coping, and solutions*, in: Journal of Homosexuality, 5, s. 189–204, 1980.
- Patterson, C. J., *Lesbian and gay families*, in: Journal of the American Psychiatric Society, 3, s. 62–64, 1994.
- Pies, C. A., *Lesbians and the choice to parent*, in: Marriage and Family Review, 14, s. 137–154, 1990.
- Šipošová, Marianna, *Homofobia a jej dopad na homosexuálnu menšinu*, Diplomová práca, Bratislava, Katedra psychológie FF UK, 1997.

ODPORÚČANIA EÚ – HLAVNÉ DOKUMENTY:

1. Základ pre celú EÚ tvorí Zmluva o Európskom spoločenstve. V najposlednejšom, tzv. amsterdamskom znení (úprava zmluvy z roku 1997) je novo upravený článok 13, ktorý znie:

Článok 13

Rada pri rešpektovaní ostatných ustanovení tejto zmluvy a v medziach právomoci, ktorými je poveren Spoločenstvo, môže na návrh Komisie a po konzultácii s Európskym parlamentom jednoznačnejším uznesením prijať opatrenie na boj proti diskriminácii založenej na pohlaví, rasovom alebo etnickom pôvode, náboženskom vyznaní alebo viere, invalidite, veku alebo sexuálnej orientácii.

(1994)

2. EÚ však už aj predtým prijala oficiálny dokument: Rezolúciu Európskeho parlamentu o rovnakých правach pre homosexuálov a lesby v Európskom spoločenstve, uverejnenú v Úradnom vestníku EÚ pod č. A3-0028/94, teda roku 1994. Túto rezolúciu uvádzali v dôvodovej správe návrhu zákona o registrovanom partnerstve – návrh tohto zákona poslali 4 gejské a lesbické organizácie parlamentným výborom, vláde a ministerstvám naposledy vo februári 2000.

Spomínaná rezolúcia z 8. februára 1994 č. A3-0028/94 bola uverejnená v Official Journal of the European Communities pod č. OJ C 61/40.

(1996)

3. Rezolúciu o rešpektovaní ľudských práv v Európskej únii prijal Európsky parlament 17. septembra 1996 so záverom, aby ju využili aj asociované krajiny. Jej príslušné body v časti nazvanej „Rovnaké zaobchádzanie“ zneujú:

bod 78: Považuje za nepriateľný akýkoľvek druh diskriminácie, založený na rase, farbe pokožky, etnickom pôvode, pohlaví, sexuálnej orientácii, jazyku, vierovyznaniu a politickom zmysľaní;

bod 83: Žiada Členské štáty zakázať všetky zákony akejkoľvek povahy, ktoré kriminalizujú a diskriminujú kvôli citovým a sexuálnym vztahom medzi dospeľymi rovnakého pohlavia;

bod 84: Volá, v súlade so svojou rezolúciou z 8. februára 1994, po rovnakých právach pre homosexuálov a lesby v Európskom spoločenstve, po zrušení všetkej diskriminácie homosexuálov a nespravidlivého zaobchádzania s nimi, najmä čo sa týka rozdielov, ktoré stále pretrvávajú v otázkach, od akého veku smie jednotlivec rozhodovať o svojej sexuálnej orientácii, a diskriminácie v oblasti práva na prácu, trestného zákona, občianskeho zákona a ekonomickej a sociálnej legislatívy.

(1998)

4. Pre nás mimoriadne významné je, že Európsky parlament prijal 17. 9. 1998 ďalšiu rezolúciu o rovnakých právach pre gejov a lesby v Európskom spoločenstve, č. OJ C 313 z 12. 10. 1998, kde už výslove apeluje na asociované krajiny (teda aj na nás), aby sme brali tieto práva do úvahy.

V októbri roku 2000 prebiehala príprava na podpis Protokolu č. 12 k **Do-
hovoru Rady Európy o ochrane ľudských práv a základných slobôd**,
kde išlo práve o antidiskriminačné ustanovenia. Stručný výklad k tomuto do-
hovoru:

- Dohovor je pre Slovensko záväzný, sme členmi Rady Európy.
- Dohovor má čl. 14, ktorý znie:

Zákaz diskriminácie

Užívanie práv a slobôd priaznanych týmto Dohovorom sa musí zabezpečiť bez diskriminácie založenej na akýmkolvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.

- Protokol č. 12 prídava k čl. 14 nový odsek 2, ktorý znie: *Nikto nesmie byť diskriminovaný akýmkolvek verejným orgánom z akýchkolvek dôvodov, ako sú dôvody uvedené v odseku 1. Týmto sa zvýšuje doterajšia miera ochrany.*
- Podľa oficiálneho Komentára k jednotlivým článkom Protokolu č. 12 sa v bode 20 uvádzá: *Zoznam dôvodov pre zákaz diskriminácie v článku 1 je totožný so zoznamom uvedeným v čl. 14 Dohovoru. Toto riešenie sa považovalo za vhodnejšie ako iné, napr. výslovne začlenenie niektorých ďalších dôvodov na zákaz diskriminácie (napr. telesné alebo duševné postihnutie, sexuálna orientácia alebo vek), a to nie preto, že by neexistovalo dostatočné uvedomenie si významného nárastu dôležitosti týchto dôvodov v dnešnej spoločnosti v porovnaní s ich dôležitosťou v čase vypracúvania čl. 14 Dohovoru, ale preto že zaradenie týchto dôvodov sa považovalo za nepotrebné z právneho hľadiska, keďže zoznam dôvodov pre zákaz diskriminácie nie je vycerpávajúci a zaradenie niektorého ďalšieho konkrétneho dôvodu by mohlo mať za následok neprimerané interpretácie a contrario v súvislosti s diskrimináciou v prípade nezaradených dôvodov. Pripomíname, že Európsky súd pre ľudské práva už aplikoval čl. 14 vo vztahu k takým dôvodom diskriminácie, ktoré sa v uvedenom ustanovení výslovne neuvaždajú (napr. pokiaľ ide o dôvod založený na sexuálnej orientácii, pozri rozsudok z 21. decembra 1999 v prípade Salgueiro da Silva Mouta v. Portugalsko).*
- Zaujímavá na tom celom je skutočnosť, že podľa Čl. 11 Ústavy SR medzinárodnej zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom (t. j. ak vydú v Zbierke zákonov), majú prednosť pred jej zákonom, ak zabezpečujú väčší rozsah základných práv a slobôd.

To známená, že teraz po podpise uvedeného Protokolu č. 12 sa Slovenská republika oficiálne hlási k ochrane súkromných práv homosexuálov. V tomto kontexte je viac ako otázne, aké zákony sa chcú prijať na naplnenie zmluvy s Vatikánom. Ak by sa totiž týkali niečoho, čo je kryté týmto Dohovorom, boli by v danom rozsahu neaplikovateľné.

Iniciatíva Inakosť – spolužtie bez diskriminácie sexuálnych menšíni

PREHĽAD LEGISLATÍVY VO SVETE, UPRAVUJÚcej SPOLUŽITIE DVOCH OSÔB ROVNAKÉHO POHLAVIA

Jozef Gréč

1. Úvod: Ako právne poriadky väčšiny krajín diskriminujú páry osôb rovnakého pohlavia

V legislatíve väčšiny krajín sveta je manželstvo zakotvené ako inštitút rodného práva, umožňujúci manželským párom muža a ženy požívať určité rozsah práv, nepristupných ľudom žijúcim bez partnera (s rodinným stavom „slobodný“), ako aj tým, čo žijú v partnerskom vzťahu, ktorý neboli formalizovaný v zmysle platných zákonov. Voľne žijúce heterosexuálne páry majú možnosť dobrovoľne sa rozhodnúť, či využijú inštitútu manželstva a budú tak mať prístup k určitému balíku práv a povinností, ktoré im z formalizácie ich vzäzku vyplývajú, alebo sa rozhodnúť žiť „na divoko“, čím sa zároveň sami dobrovoľne prípravia o tieto práva. Na rozdiel od nich však gejské a lesbické páry vo väčšine krajín možnosť takéhoto dobrovoľného rozhodnutia nemajú a sú nútené žiť bez akéhokoľvek formálne platného statusu ich spolužitia. Tým riskujú nepreberné množstvo problémov a krívdu v rovnine občianskeho, ekonomickejho, pracovného, sociálneho a správneho práva, napríek tomu, že i oni vytvárajú pre spoločnosť potrebné hodnoty, sú rovnakými daňovými poplatníkmi ako heterosexuáli a ich partnerský vzäzok, ktorý tvoria, má bezpochyby takmer rovnaké množstvo pozitívnych dopadov na nich samotných, ako aj na okolitú spoločnosť.

2. Modely riešenia otázky zrovнопrávnenia gejských a lesbických párov s párami heterosexuálnymi

Viacero krajín vo svete, desiatky provincií a samosprávnych celkov prijali rôzne legislatívne normy na ochranu sexuálnych menšíni pred diskrimináciou v oblasti pracovného práva, sociálneho zabezpečenia, prístupu k rôznym ekonomickým výhodám súvisiacim najmä s bývaním v spoločnej domácnosti, ako aj v iných oblastiach verejného života. No len deväť európskych krajín – Dánsko (vrátane Grónska), Nórsko, Švédsko, Island, Holandsko, Francúzsko, Nemecko, Maďarsko a Portugalsko – prijalo zákony platné na celoštátejnej úrovni, ktorých zámerom je odstrániť alebo do určitej miery znížiť diskrimináciu párov osôb rovnakého pohlavia, pokiaľ ide o možnosť uzavrieť manželstvo, a tak zrovнопrávniť tieto partnerské vzäzky s heterosexuálnymi.

Rozsah práv manželov

Pri možnosti porovnávania jednotlivých právnych noriem je dôležité zaoberať sa najskôr právami, ktoré manželom garantuje zákon. Môžeme ich rozdeliť do troch skupín: **občianske práva** (napr. označenie partnerov ako blízkych osôb v úradnom styku bez potreby ďalšieho preukazovania, právo

odmetnut' svedeckú výpoved' proti partnerovi, právo na dlhodobý či trvalý pobyt cudzinca z titulu manželstva a iné), **sociálne práva** (právo na osvojenie či adopciu a spoločnú výchovu dieťaťa, právo prístupu k informáciám od lekára o zdravotnom stave partnera, právo čerpať dovolenku za účelom ošetrovania člena rodiny alebo vybavenie pohrebu partnera, právo využiť výhody, ktoré manželom poskytuje systém sociálneho, dôchodkového a zdravotného poistenia a iné) a **ekonomické práva** (režim spoločného zdaňovania, právo dedit' zo zákona vo zvyšnejnej dedičskej skupine, právo spravovať spoločne nadobudnutý majetok v režime bezpodielového vlastníctva, prevod nájmu na pozostalého partnera po smrti jedného z nich a pod.).

Tri základné prístupy

Zakonodarcovia, politici a obhajcovia práv gejských a lesbických párov v jednotlivých krajinách vychádzajú z niektorého z týchto prístupov:

1. Priznanie určitého balíka prevažne ekonomických a sociálnych práv a výhod partnerským dvojiciam bez ohľadu na právny status ich spolužitia a bez ohľadu na pohlavie a sexuálnu orientáciu partnerov. Od partnerských dvojíc sa vyžaduje preukázanie, že ich spolužitie spĺňa určité kritériá, aby im bolo možné tieto práva priznať. Väčšinou sa vyžaduje preukázanie stability a trvácnosti takého partnerstva vrátane určitej dĺžky spolužitia v spoločnej domácnosti, príp. existencie emocionálneho a sexuálneho vzťahu medzi partnermi. Partneri nezískavajú od štátu certifikát, ktorý by štát úradne potvrdil ich spolužitie. V niektorých krajinách je však podmienkou na uplatnenie nároku na tieto práva a výhody spisanie čestného vyhlásenia či uzavretie notárom overených zmluvných aktov.

Medzi takéto modely patrí najmä **Domáce partnerstvo a Konkubinát** (tiež manželstvo podľa zvykového práva). Domáce partnerstvo je známe tak z krajín, kde platí anglosaské právo (**USA, Kanada, Austrália a Nový Zéland**), ako aj z krajín západnej Európy. Takáto forma však v žiadnej krajine neplati na národnej úrovni, ale iba v miestnych jurisdikciach mesta či provincie. Konkubinát na národnej úrovni platí v **Maďarsku, Francúzsku a Portugalsku**, na regionalnej úrovni v 3 provinciach **Kanady** (Quebec, Ontario, Britská Columbia) a v 3 provinciach **Austrálie** (Queensland, Nový Južný Wales, hlavné mesto Canberra). K tejto kategórii legislatívnych úprav patrí i **Režim vzájomných výhod** (Reciprocal Beneficiaries), platný od roku 1997 v štáte **Havaj** (USA).

2. Vytvorenie osobitného inštitútu rodinného práva súbežne existujúceho popri inštitúte tradičného manželstva muža a ženy, ktorý je určený výhradne párom osôb rovnakého pohlavia alebo a heterosexuálnym párom. V tomto prípade ide o štátom právne uznaný partnerský vzťah, z ktorého partnerom vyplývajú určité práva a povinnosti definované zákonom a ktorého vznik a zánik má definovanú určitú procesnú stráňku čiastočne alebo úplne podobnú manželstvu (registrácia, ceremoniál, úradný certifikát o partnerstve, partnerská zmluva, rozvodové konanie a pod.). Obsah takejto legislatívnej normy je vo väčšine prípadov odvodený od manželstva s vyme-

dzením určitých rozdielov v podmienkach uzavretia a ukončenia partnerstva a v procesnej stránke tohto aktu, ako aj v právach a povinnostach partnerov. V spôsobe, akým tieto rozdiely vymedzí, existujú dva rozdielne prístupy.

a) **Názov Registrované partnerstvo** sa zaužíval pre model, v ktorom je nový inštitút konštituovaný cestou „zhora“. Viac-menej dôsledne kopíruje všetky práva a povinnosti manželov s taxatívne stanovenými výnimkami, ktoré sa na partnerstvá uzavreté podľa tohto zákona nevzťahujú. Neskoršie rozširovanie práv spočíva v postupnom odstraňovaní, resp. zmenení diskriminačných klausúl v zákone. Pionierom tejto konceptie bolo **Dánsko** a nadväzne naň ďalšie 3 škandinávske krajiny: **Švédsko, Nórsko a Island**. Roku 1998 sa k nim pridal aj **Holandsko**.

b) Trochu odlišný prístup malí zákonodarcovia z **Francúzska** (**Občianska zmluva solidarity**) a **Nemecka** (**Životné partnerstvo**). Vytvorili tieto inštitúty cestou „zdola“, t. j. taxatívnym vymenovaním práv a povinností, ktoré partneri nadobúdajú uzavretím vzťahu. V zákohnoch nie sú priamo použité žiadne diskriminačné klausúly stanovujúce nejaké výnimky a ich neskoršia novelizácia je možná pridávaním rozsahu práv definovaných zákonom.

Okrem spomínaných krajín, kde tieto základné práva na celoštátejnej úrovni, bol podobný prístup aplikovaný aj na regionálnej úrovni: štát **Vermont** (USA), provincie **Katalánsko, Aragónsko a Navarrsko** (Španielsko).

3. Úplne zrovнопrávnenie párov osôb rovnakého pohlavia s pármí heterosexuálnymi novelizáciou legislatívy o manželstve, ktorá by tento inštitút sprístupnila i týmu párom tak, aby neexistovali žiadne principiálne rozdiely v právnych dôsledkoch vyplývajúcich zo zákona pre manželské páry osôb rovnakého a opačného pohlavia. Na túto úroveň sa v súčasnosti dostalo Holandsko ako zatiaľ jediná krajina na svete.

Kvôli objektívite treba spomenúť, že okrem troch uvádzaných prístupov legislatíva niektorých krajín poskytuje i možnosť uzavárania rôznych zmlúv prevažne súkromnoprávneho charakteru so žiadnym alebo len minimálnym právnym dôsledkom v oblasti verejného práva, napr. **Zmluva o spolužití** (Holandsko, Belgicko a Švédsko). Touto formou sa však zaoberať nebudem, nakoľko nepokrýva dostatočne alebo vôbec oblasť verejného práva a tým nereši zásadné otázky vo vzťahu k pravneniu postaveniu párov osôb rovnakého pohlavia. Vo väčšine týchto krajín boli totiž prijaté aj iné normy a tieto zmluvy tam majú zrejmé iný účel ako riešiť otázku rovnoprávnosti gejských a lesbických párov.

3. Registrované partnerstvo pre páry osôb rovnakého pohlavia (škandinávsky model)

3.1. Dánsko ako vzorový model

Prvou krajinou na svete, ktorá upravila spolužitie dvoch osôb rovnakého pohlavia v partnerskom vzážku legislatívnu normou, bolo Dánsko. Parlament tejto škandinávskej krajiny prijal 1. júna 1989 Zákon o registrovanom partnerstve formou samostatného zákona (platný od 1. 10. 1989). Zákon zavie-

dol do dánskeho rodinného práva inštitút Registrovaného partnerstva ako osobitnú právnu formu spolužitia určenú výlučne pre páry osôb rovnakého pohlavia, ktorá v tejto krajinе koexistuje paralelne s inštitútom manželstva heterosexuálov už viac ako 11 rokov. Prijatie v tom čase výnimočného zákona umožnila rozvinutú politickú a spoločenskú klímu. Dánsko tak poskytlo vzorový model riešenia otázky právneho postavenia gejských a lesbických párov nielen ostatným škandinávskym krajinám, ale aj celému svetu. Zároveň rozhodujúcim mierou prispelo k postupnej redefinícii tradičného konceptu rodiny vo vyspelých demokratických krajinách.

Podmienky uzavretia registrovaného partnerstva

Partnerstvo môžu uzavrieť len plnoleté osoby, z ktorých ani jedna nie je v čase registrácie v manželskom zväzku alebo v registrovanom partnerstve s inou osobou. Podľa pôvodnej úpravy z roku 1989 mohli registrované partnerstvo v Dánsku uzavrieť iba tie páry, z ktorých aspoň jedna osoba bola občanom Dánska a mala v tejto krajinе trvalý pobyt. Novela zákona z roku 1999 umožňuje registrovať partnerstvo i párom dvoch cudzích štátnych príslušníkov, pokiaľ žili v tejto krajine súvisle aspoň dva roky pred podaním žiadosti o registráciu svojho zväzku.

Vznik registrovaného partnerstva

Žiadosť o registráciu sa podáva na sobášny úrad miestnej samosprávy v mieste, kde si partner želajú svoje partnerstvo registrovať. Partnerstvo sa uzavráva formou civilného obradu, ktorý prebieha za rovnakých podmienok ako v prípade uzavárania manželstva s následným zápisom partnerského zväzku do Knihy registrovaných partnerstiev, vedenej na matičnom odbore samosprávy.

Práva a povinnosti partnerov

Zákon priznáva partnerským dvojiciam takmer rovnaké práva a povinnosti ako heterosexuálnym manželom vrátane posudzovania partnerov ako blízkych osôb bez potreby ďalšieho preukazovania v úradnom styku, rovnaké príručné zvýhodnenie, možnosti sociálneho zabezpečenia, posudzovanie počasťa partnera ako dediča rovnakej kategórie pre účely dedičského konania a iné práva. Uzáverie partnerstva oprávňuje partnera, ktorý nie je dán-skym občanom, na získanie pracovného povolenia a povolenia na pobyt. Podmienky získania občianstva sú rovnaké ako pri manželstve.

Filozofia zákona je postavená na právach a povinnostach, garantujúcich heterosexuálnym manželom príslušné právne normy s taxatívnym vymedzením výnimiek, ktoré sa na registrovaných partnerov nevzťahujú. Registrované partnerstvo tak nedáva partnerom právo adoptovať deti, právo partnerky v prípade lesbického páru na umelé oplodnenie a právo na cirkevný sobáš. Novela zákona z roku 1999 však umožňuje osvojenie dietľa jedným z partnerov, pokiaľ biologickým rodičom dietľa je jeho registrovaný partner.

Podobne ako u manželov zákon zavádzajú partnerov i na určité povinnosti týkajúce sa vzájomnej pomoci, starostlivosti a opatery vo všetkých životných situáciách a ukládajú im vzájomnú využívavosť povinnosť. Ak však príjem ekonomickej lepšej zabezpečenosti partnera nestáča na využívavosť jeho druha, ten má nárok na sociálne dávky, tzv. integration assistance, ktorých rozsah sa pohybuje na úrovni 80 % bežných sociálnych dávok, a v prípade cudzinca aj na osobitný príspevok na povinný kurz dánskeho jazyka a dánskych reálií.

Zánik registrovaného partnerstva

Registrované partnerstvo zaniká v prípade úmrtia jedného z partnerov alebo rozvodom, kde platia rovnaké podmienky ako pre rozvod manželstva. V prípade cudzinca má zánik partnerstva, ktoré trvalo menej ako tri roky, za dôsledok ukončenie platnosti jeho povolenia pobytu a pracovného povolenia, pokiaľ mu pred zánikom partnerstva neboli udelené azyl (napr. z dôvodu prenasledovania na základe sexuálnej orientácie vo svojej krajine či z iných reštaurácií dôvodov).

Štatistika

Do konca roku 1991 bolo v Dánsku zaregistrovaných približne 1000 partnerstiev, v roku 1995 ich bolo vyše 3000 a za obdobie 1990–1997 to bolo presne 5303 párov, z toho 3989 gejských a 1314 lesbických. Do konca roku 1996 bolo rozvodom ukončených 357 partnerstiev.

3.2. Ostatné škandinávske krajiny

Priklad dánskeho modelu v deväťdesiatych rokoch nasledovali Nórsko (zákon schválený 30. 4. 1993, platný od 1. 8. 1993), Švédsko (schválený 23. 6. 1994, platný od 1. 1. 1995) a Island (schválený 4. 6. 1996, platný od 27. 6. 1996). Roku 1996 bol dánsky zákon s určitým oneskorením uvedený do platnosti aj na území Grónska. Zákony v uvedených krajinách definujú registrované partnerstvo ako inštitút rodinného práva, paralelne koexistujúci s manželstvom a určený výhradne pre osoby rovnakého pohlavia, a nasledujú vo svojom účele a filozofijou dánsky model s určitými drobnými rozdielmi.

Porovnanie zákonov v škandinávskych krajinách

V prípade, ak jeden z registrovaných partnerov je biologickým rodičom dietľa, dánsky, nórsky a islandský zákon umožňuje jeho registrovanému partnerovi získať právo na jeho výchovu. Žiaden zákon v týchto krajinách však ani nadále neumožňuje takýmto párom adoptovať cudzie dietľa, ani umožňuje partnerky v prípade registrovaného páru dvoch žien.

V oblasti imigráčného práva a podmienok uzavretia partnerstva cudzincov sú nórsky a islandský zákon prísniesie než dánsky či švédsky. Umožňujú totiž uzavretie zväzku jedine osobám, z ktorých aspoň jedna je obča-

nom/občiankou príslušného štátu a má v tejto krajine trvalý pobyt. Od tejto podmienky už upústilo Dánsko roku 1999 a Švédsko roku 2000. V oboch krajinách môžu uzavrieť partnerský zväzok aj dvaja cudzinci rovnakého pohlavia, pokiaľ v príslušnej krajine žili súvisle aspoň 2 roky pred uzavretím partnerstva.

Ani jeden škandinávsky zákon nedáva partnerom právo na cirkevný so-báš. V prípade, že si partneri takyto obrad želajú, záleží výlučne na konkrétnej cirkvi, či im to umožní alebo nie. V každom prípade však zákon dáva partnerom právo na civilný obrad, ktorý je z pohľadu rodinného práva plne rovnocenný tomu cirkevnému.

Švédski zákonomdarovia prišli s myšlienkom uznávania partnerstiev uzávretých v ostatných škandinávskych krajinách. Ich príklad nasledovali ostatné tri krajiny, ktoré spolu so Švédskom uzávreli roku 1996 Medzištátnu dohodu o vzájomnom uznávaní partnerstiev, tá sa však týka len partnerstiev registrovaných v niektornej z týchto štyroch krajín.

Situácia a perspektívy vývoja vo Fínsku

Aj napriek doterajšej absencii obdobného zákona finska legislativa už v súčasnosti priznáva určitý obmedzený rozsah práv i párom rovnakého pohlavia. Zákon o sociálnom zabezpečení a Imigrančný zákon totiž posudzujú nezosobášené páry bez rozdielu v pohlávии partnerov ako subjekt pri priznávaní určitých práv a výhod vyplývajúcich nezosobášeným párom na základe preukázania ich dlhodobého spolužitia.

29. novembra 2000 fínska vláda schválila návrh zákona o registrovanom partnerstve a posunula ho parlamentným výborom na prerokovanie. Návrh zákona vychádza z filozofie zákonov schválených v ostatných škandinávskych krajinách. Dáva partnerom rovnaké práva a povinnosti ako manželom, s výnimkou adopcie detí. Definitívne hlasovanie o návrhu vo fínskom parlamemente sa predpokladá do konca roku 2001.

4. Manželstvo aj registrované partnerstvo pre všetky páry (holandský model)

Holandsko si počas historického vývoja vybudovalo imidž liberálnej krajiny, ktorej spoločenská klíma je už tradične založená na pluralistom myšlení, tolerancii a akceptovaní najrôznejších menších vrátane sexuálnych vo všetkých oblastiach spoločenského a kultúrneho života. Pozitívny vývoj postojov holandskej spoločnosti voči sexuálnym menšinám v deväťdesiatych rokoch viedol k postupnej zmene právneho postavenia párov rovnakého pohlavia v tejto krajine.

Zmeny legislatív v oblasti rodinného práva sa týkali postupnej novelizácie Občianskeho zákonníka a zákonov o manželstve, adopcií a iných nadávajúcich právnych noriem. Holandské rodinné právo pozná tri formy spolužitia dvoch osôb rovnakého i opačného pohlavia: **Manželstvo, Registrované**

partnerstvo a Zmluvu o spolužití. Manželstvo, ktoré predstavuje tradičný model spolužitia dvoch osôb a prináša partnerom najširší rozsah práv i záväzkov, je prístupné v Holandsku aj gejským a lesbickým párom ako v jednej krajine na svete. Registrované partnerstvo je osobitnou právnu formou spolužitia dvoch osôb, kopírujúcou vo väčšine ustanovení inštitútu manželstva s taxatíne stanovenými výnimkami, ktoré sa na registrovaných partnerov nevzťahujú, a s voľnejším režimom vstupu a ukončenia partnerstva oproti manželstvu.

Zmluva o spolužiti je inštitútom súkromného práva, ktorú môžu uzavrieť nezosobášené a neregistrované partnerské dvojice osôb opačného alebo rovnakého pohlavia, za účelom vzájomného majetkového využívania. Na rozdiel od manželstva a registrovaného partnerstva, ktoré svojim rozsahom pokrývajú normy tak súkromného, ako aj verejného práva, zmluva o spolužiti nie je výlučne majetková a iné práva a povinnosti, ktoré si určia partneri medzi sebou, pričom právne dôsledky nezavádzajú tretie strany.

Dalšou úpravou v oblasti rodinného práva bola **novela Zákona o adopciách**, rozširujúca okruh možných subjektov pre povolenie adopcie dievčaťa i na jednotlivca alebo na partnerskú dvojicu osôb rovnakého pohlavia, z ktorých ani jeden nie je jeho biologickým rodičom. Osvajenie dievčaťa, ktorého biologickým rodičom je jeden z partnerov, a právo na jeho spoločnú výchovu bolo dané už registrovaným partnerom neskoršou novelou inštitútu registrovaného partnerstva.

Filosofia prístupu holandských tvorcov právnych noriem je postavená na základnej paradigme úplnej rovnosti. Na rozdiel od škandinávského modelu, ktorý gejským a lesbickým párom garantuje „*takmer rovnaké práva*“ ako heterosexuálnym manželom, podstata holandského prístupu spočíva v ceste za „*úplne rovnaké právami*“. Rovnaké však neznamená len možnosť uzavrieť manželstvo či právo na adopciu detí pre páry osôb rovnakého pohlavia, ale tiež rovnaké práva garantované akoukoľvek právnou normou každému páru bez ohľadu na pohlavie partnerov či sexuálnu orientáciu. Z toho dôvodu holandské registrované partnerstvo nie je určené výlučne párom osôb rovnakého pohlavia, ale aj heterosexuálnym párom, ktoré z nejakých dôvodov nemôžu alebo nechcú uzavrieť tradičné manželstvo.

4.1. Registrované partnerstvo – holandský model

Inštitút registrovaného partnerstva, ktorý nadobudol platnosť 1. 1. 1998, bol zavádzaný súrionou mnohých novelizačí Občianskeho zákonníka definitívne schválených 5. 7. 1997. Predstavuje zákonom upravenú formu spolužitia dvoch osôb rovnakého alebo opačného pohlavia formálne registrovanú na matričnom úrade. Práva, povinnosti a iné právne dôsledky, vyplývajúce pre registrovaných partnerov, sú rovnaké ako v prípade manželstva s určitými výnimkami, týkajúcimi sa rodičovstva a výchovy detí (adopcia detí a asistovaná reprodukcia).

Podmienky uzavretia registrovaného partnerstva

Registrované partnerstvo môžu uzavrieť dve osoby, ktoré:

- sú plnoleté (vek min. 18 rokov); zákon priprúšta udelenie výnimky so súhlasom rodiča alebo iného zákonom ustanoveného poručníka neplnoletej osoby v prípade závažných okolností,
- nie sú súčasne v manželstve, registrovanom partnerstve alebo inom podobnom zväzku (zmluva o spolužiti) s inou osobou,
- nie sú pokravnými pribuznými,
- každý z partnerov musí byť bud občanom Holandska, alebo musí mať v tejto krajine trvalý pobyt.

Registrácia partnerstva

Registrácia partnerov prebieha na matričnom úrade miestnej samosprávy a evidencii partnerstiev slúži podobný register ako v prípade manželstva. Procedúra registrácie je rovnaká ako u manželov. Partneri musia preukázať, že splňajú podmienky na registráciu svojho zväzku, čo dooložia relevantnými dokumentmi (napr. certifikátom o ukončení predchádzajúceho manželstva a pod). Súčasťou aktu uzavretia partnerstva je i spoločná písomná dohoda partnerov, tzv. partnersky slob, obdobný manželskej zmluve, v ktorej si partneri podľa potreby upravia určité jednotlivosti svojho budúceho spolužitia. Registrácia prebieha pred kompetentnou autoritou zo strany štátu a najmenej s dvoma svedkami, pred ktorými partneri podpišu spoločné vyhlásenie o tom, že si želajú takýto zväzok uzavrieť. Mená a adresy svedkov musia byť uvedené vo vyhlásení.

Práva a povinnosti registrovaných partnerov

Bližke osoby

Registrácia vytvára úradne akceptovaný rodinný vzťah. Partneri sú považovaní za blízke osoby rovnako ako manželia a rodinní príslušníci oboch partnerov ako pribuzné osoby. Status pribuznej osoby má taktiež určité právne dôsledky, napr. v prípade súdneho procesu proti jednému alebo obidvom partnerom majú pribuzní rovnako ako samotní registrovaní partneri právo odoprieť svedecúké výpoved, ak by ňou uškodili niektorému z nich.

Spoločné rozhodovanie

Na právne úkony v prípade vzniku spoločných záväzkov sa vyžaduje podpis obidvoch partnerov. Týka sa to najmä rozhodnutí o spoločne nadobudnutom majetku, prístupu k spoločnému bankovému účtu, uzavretia dohody o nájme nehnuteľností a iných prevažne ekonomických záležitostí.

Majetkový režim

Zákon zavádzá režim bezpodielového vlastníctva nad všetkými spoločne nadobudnutými aktívami a pasívami po registrácii partnerstva. Všetok majetok, hnuteľný i nehnuteľný, ako aj dlhy, ktoré vzniknú počas existencie partnerstva, sú spoločné. Avšak podobne ako pri manželstve, aj v tomto prípade

môžu partneri upraviť niektoré náležitosti spoločného vlastníctva osobitnou zmluvou spisanou u notára.

Dedičské právo

V prípade smrti jedného z partnerov celý jeho majetok môže prejsť do vlastníctva pozostalého partnera, ak si to partneri upravia v závete. Daň z dedičstva je pritom rovnaká ako v prípade manželov.

Dôchodkové zabezpečenie

Zákon priznáva vдовský dôchodok pozostalému partnerovi v prípade úmrta poisteného partnera.

Povinnosti partnerov

Okrem práv registrovaného partnerstva zavádzajú partnerov na vzájomnú pomoc a opateru i vyživovaciu povinnosť voči druhému partnerovi. Každý z nich je povinný pomáhať a v prípade núdze podľa svojich možností i finančne podporovať svojho partnera. Zároveň sa obaja partneri spoločne podieľajú na úhrade nákladov na ich spoločný život.

Právo na osvojenie dieťatá

Neskoršia novelizácia zákona umožnila jednému z partnerov osvojenie dieťatá, ktorého biologickým rodičom je jeho registrovaný partner, vrátane práva na spoločnú výchovu dieťatá a uskutočnenie rozhodnutí v jeho prospech druhým partnerom.

Ukončenie partnerstva

Partnerstvo sa končí v prípade smrti a v prípade, ak si jeden z partnerov alebo obaja želajú ukončenie partnerstva. V prípade dosiahnutia vzájomnej dohody potvrdenej spoločným písomným vyhlásením sa rozvod uskutoční bez účasti súdu. Vyhlásenie musí vyjadrovať vôlej oboch partnerov natrvalo ukončiť registrované partnerstvo, musí obsahovať spôsob naaloženia so spoločne nadobudnutým majetkom, vrátane spoločného obydlia (napr. nájmu bytu), vydelenia pohľadávok i záväzkov medzi partnermi, dohodu o platení výživného, ako aj vydelenie vo veci dôchodkového poistenia. Ak sa v niektorom z týchto prípadov nedosihaťa vzájomná zhoda medzi partnermi, pri rozvodovom konaní asistuje súd rovnako ako pri rozvode manželstva.

Práva a povinnosti expartnerov

Právne dôsledky holandského registrovaného partnerstva trvajú aj po ukončení zväzku rozvodom. Ide najmä o právo jedného z partnerov na platenie výživného zo strany druhého, ekonomicky lepšie zabezpečeného partnera.

4.2. Jediný spravodlivý zákon o manželstve na svete

Holandsko je prvou a zatiaľ jedinou krajinou na svete, ktorá dosiahla plnú rovnoprávnosť gejských a lesbických partnerských dvojíc s heterosexuálnymi. Práve vtedy totiž začala platiť novela **Občianskeho zákonníka**, ktorá

upravuje ustanovenia o manželstve a dáva partnerským dvojiciam osôb rovnakého pohlavia právo na uzavretie tradičného manželstva s takmer všetkými právnymi dôsledkami plynúcimi pre tieto páry rovnako ako pre heterosexuálne manželstvá. Súbežne s tým došlo i k novelizeácii **Zákona o adopcií**, ktorý týmto párom dáva právo na adopciu dieťaťa. Oba zákony schválila Dolná komora Holandského parlamentu 12. 9. 2000. S následným odsúhlasením v Hornej komore 19. 12. 2000 a podpisom Kráľovnej Beatrix nadobudli zákony účinnosť 1. 4. 2001.

Porovnanie manželstva a registrovaného partnerstva

Porovnanie práv a povinností manželov a registrovaných partnerov

Manželstvo v princípe dáva partnerom rovnaké práva a povinnosti v oblasti súkromného i verejného práva. Jediné rozdiely sa týkajú podmienok uzavretia a ukončenia zväzku, podmienok uzavretia zväzku dvoma cudzincami a určitých rozdielov v prípade majetkového režimu v bezpodielovom vlastníctve. Od 1. 4. 2001, keď začala platiť novela Zákona o adopciach, manželstvo už viac nie je nutnou podmienkou adopcie. Od tohto termínu tiež prestal existovať najzápadnejší rozdiel v právach manželov a registrovaných partnerov, týkajúci sa práva na adopciu detí.

Akt uzavretia manželstva a registrovaného partnerstva

Partnerský súlub môžu registrovaní partneri meniť podľa potreby aj počas trvania partnerstva, oproti tomu manželská zmluva je počas trvania manželstva nemenná. Zákon v prípade manželstva tiež stanovuje prísniešie kritériá pre to, čo môže byť obsahom takej zmluvy a ktoré jednotlivosti spolužitia sú pevne dané zákonom a nemožno ich upravovať zmluvou.

Manželstvo môže byť požehnané cirkvou jedine po predchádzajúcim ci-vilnom obrade.

Akt ukončenia manželstva a registrovaného partnerstva

Manželstvo je možné ukončiť jedine rozvodovým konaním za asistencie súdu, ktorý rozhodne o vyrvani všetkých právnych náležitostí takého vztahu. Oproti tomu registrované partnerstvo zaniká i pri vzájomnej dohode obidvoch partnerov formou spoločného písomného vyhlásenia. Pokiaľ sú registrovaní partneri schopní dohodnúť sa na všetkých právnych náležitostach rozchodu, asistencia súdu v takom prípade nie je potrebná. Ani jedno však nie je možné ukončiť jednostranným vyhlásením jedného z partnerov.

Rozdiely v podmienkach pre cudzincov

V prípade registrovaného partnerstva musí byť každý z partnerov bud občanom Holandska, ale musí mať v tejto krajine trvalý pobyt. Inštitút manželstva je dostupný i pre tie páry, v ktorých aspoň jeden z partnerov splňa túto podmienku. V prípade dvoch cudzincov sa však od toho, kto sa preukazuje trvalým pobytom, vyžaduje, aby jeho trvalý pobyt mal zároveň charakter dlhodobého pobytu, t. j. musí preukázať, že prevažnú časť roka trávi v Holandsku.

Rozdiel medzi heterosexuálnymi a homosexuálnymi manželskými párami vo vzťahu k dieťaťu

V prípade dieťaťa narodeného v manželskom vzťahu dvoch žien alebo dieťaťa osvojeného v partnerskom vzťahu dvoch mužov či dvoch žien novela zákona neprípísala, aby druhý/á partner/ka bol/a považovaný/á za jeho rodiča. Tým však nie je dotknuté právo partnerských dvojíc dvoch mužov alebo dvoch žien na výchovu detí v takomto vzťahu, vrátane spoločného poručníctva a osvojenia dieťaťa druhým z partnerov, ktorý nie je biologickým rodičom dieťaťa, ani právo na adopciu, ktorú týmto párom garantuje osobitný zákon.

Konverzia registrovaného partnerstva na manželstvo

Z pohľadu párov osôb rovnakého pohlavia, ktoré doteraz nemali možnosť výberu medzi uzavretím manželstva a registrovaného partnerstva, sa naskytá nová perspektíva. Pre väčšinu doteraz registrovaných gejských a lesbických párov totiž inštitút registrovaného partnerstva predstavoval len určité prechodné riešenie ich problémov a potrieb. Posledná novela občianskeho zákonníka pamätajú aj na tieto prípady umožnením tzv. konverzie už uzavretých partnerstiev na manželstvo s plným rozsahom práv, ako aj na opačné prípady, konverziu manželstva na registrované partnerstvo. V dôvodovej správe k návrhu novely sa okrem iného uvádzá, že Ministerstvo spravodlivosti bude v priebehu nasledujúcich piatich rokov po zavedení novely do praxe monitorovať situáciu v tejto oblasti a vypracuje správu, ktorá by sa mala stať podkladom pre ďalšie posudzovanie opodstatnenosti existencie registrovaného partnerstva ako paralelne existujúceho právneho inštitútu.

4.3. Štatistiká (holandské registrované partnerstvo)

Roku 1998 uzavrelo registrované partnerstvo 4626 párov (1686 gejských, 1321 lesbických, 1616 heterosexuálnych). Roku 1999 to bolo 3256 párov (897 gejských, 864 lesbických a 1495 heterosexuálnych) a roku 2000 2922 párov (815 gejských, 785 lesbických a 1322 heterosexuálnych). Z celkového počtu 10 804 registrovaných partnerstiev za prvé tri roky účinnosti zákona tak v takmer 60 % išlo o páry osôb rovnakého pohlavia. Prieskumy zároveň ukazujú, že približne 62 % doteraz registrovaných gejských a lesbických párov si želá konverziu svojho zväzku na manželstvo.

5. Občianska zmluva solidarity – PaCS (francúzsky model)

PaCS alebo **Občianska zmluva solidarity** je zmluva uzavretá medzi dvoma dospelými fyzickými osobami opačného alebo rovnakého pohlavia za účelom usporiadania ich spolužitia. Text zákona nerobí rozdiely medzi heterosexuálnymi a homosexuálnymi párami, je to teda univerzálny kontrakt, ktorý sa vyhýba logike škandinávského modelu vytvárania špecifickej právnej úpravy určenej výlučne pre homosexuálne páry.

5.1. Podmienky uzavretia zmluvy

Osoby, ktoré chcú uzavrieť takúto zmluvu, musia najneskôr deň pred jej podpisom dovršiť 18 rokov. Ani jeden z partnerov nesmie byť v čase uzavárania zmluvy viazaný PaCS, ani byť v manželskom vzťahu až do tretieho pokolenia vrátane sú vylúčené z možnosti uzavrieť PaCS, rovnako ako aj dospelé osoby pozbavené spôsobilosti na právne úkony. Na uzavretie zmluvy stačí, aby len jeden z partnerov bol občanom Francúzska.

5.2. Proces registrácie

PaCS sa uzavára formou spoločného vyhlásenia pred súdom najnižej inštancie, v ktorého pôsobnosti je spoločné bydlisko partnerov uvedené vo vyhlásení. PaCS je možné uzavrieť i v zahraničí. V takom prípade sa akt registrácie vykonáva na príslušnom konzulárnom oddelení vyslanectva Francúzskej republiky v danej krajině a registráčnym súdom je v takom prípade Hlavný parížsky súd.

Procedúra registrácie partnerského vzťahu sa skladá z dvoch krokov. Prvým z nich je uzavretie dohody, v ktorej si oboja partneri slobodne upravia právidlá vzájomného spolužitia. Dohoda musí vyjadrovať slobodnú vôľu oboch partnerov žiť v spoločnom vzťahu, určovať miere finančnej a majetkovnej zaangažovanosti oboch partnerov na tomto vzťahu vrátane majetkových práv týkajúcich sa hnuteľného a nehnuteľného majetku nadobudnutého po uzavorení PaCS a ich vzájomného využívania v prípade rozchodu či úmrtia jedného z partnerov, ako aj ďalšie jednotlivosti týkajúce sa vzájomnej využívacej povinnosti a opatery, režimu správy spoločného majetku (podielového alebo bezpodielového) a spôsob jeho delenia v prípade ukončenia vzťahu rozchodom.

Druhým krokom je registrácia partnerov pred zapisovateľom na súde najnižej inštancie, resp. pred povereným pracovníkom ambasády. Okrem uzavretej dohody, dokladov totožnosti a rodnych listov oboch partnerov sa vyžaduje podpísanie čestného vyhlásenia o mieste spoločného bydliska, čím sa priamo vymedzi teritoriálna pôsobnosť, pod ktorý súd táto registrácia spadá. Ďalším čestným vyhlásením partneri deklarujú skutočnosť, že nie sú v príamom ani nepriamom pribuzenskom vzťahu, ani nebola naplnená niektorá z ďalších podmienok zabraňujúcich uzavretie a registráciu tohto vzťahu. Úradným certifikátom z matríky, resp. súdu najnižej inštancie potvrdia skutočnosť, že ani jeden z partnerov nie je v čase registrácie v manželskom ani inom obdobnom vzťahu s inou osobou.

5.3. Práva a povinnosti partnerov

Vzájomná pomoc a opatera

Partneri sú povinní vzájomne si pomáhať a poskytovať opateru a materiálne zabezpečenie podľa možností ustanovených v zmluve. Zákon zaväzu-

je oboch partnerov na vzájomnú využívaciu povinnosť a povinnosť spoločne a na princípe solidarity ručiť za dluhy druhého z partnerov, pokiaľ tie vznikli v súvislosti s uspokojovaním jeho základných životných potrieb a nákladov priamo súvisiacich s obstaraním a údržbou spoločnej domácnosti.

Prevod nájmu bytu

V prípade úmrtia alebo opustenia spoločnej domácnosti partnerom, na ktorého bol oficiálne zahľásený nájom spoločného bytadla, druhý z partnerov získava automaticky nárok na prevod nájmu na jeho meno a na dobu, na ktorú bol nájom stanovený v pôvodnej najomnej zmluve.

Majetkové práva

V štandardnom hnutelnom majetok, ktorým je vybavená spoločná domácnosť a ktorý bol nadobudnutý partnermi po uzavretí vzťahu alebo určený ako vklad partnerov do spoločnej domácnosti, sa považuje za vlastníctvo oboch partnerov s polovičným vlastníckym podielom každého z nich. Pri ostatných spoločne nadobudnutých statkoch (spoločný nehnuteľný majetok) sa príhliada na podmienky určené aktom jeho nadobudnutia (napr. kúpna zmluva). V prípade potreby môžu partneri čať alebo aj celý spoločný majetok spravovať v režime bezpodielového vlastníctva.

Majetok zosunlého partnera sa stáva predmetom dedičského konania, kde druhý partner dedí rovnako ako manželia v druhej dedičskej skupine. Na rozdiel od slovenského práva právo francúzske podporuje vertikálny systém deťby a prevodu majetku, t. j. priamí potomkovia (deti) zosunlého majú prednosť i pred pozostalým heterosexuálnym manželom. Preto sa párom uzavárajúcim PaCS odporúča spísať spoločný závet.

Daňové právo

Predmetom spoločného zdaňovania sa stávajú príjmy oboch partnerov, počnúc rokom nasledujúcim po treťom výročí registrácie. V praxi to znamená, že ak ste uzavreli PaCS v roku 2001, režim spoločného zdaňovania začínajú podliehať až vaše príjmy v roku 2004, ktoré vykážete v daňovom priznaní začiatkom roku 2005. To je určitá forma pretrvávajúcej diskriminácie oproti manželom, ktorí tento daňový režim využívajú hneď od uzavorenia manželstva. Režim spoločného zdaňovania je pritom výhodnejší, nakoľko zohľadňuje finančnú a sociálnu situáciu vášho menej záopatreného partnera a prináša značné úľavy najmä v prípade, ak príjmy partnerov nie sú využívané.

Odpocítiteľná položka zo základu dane 375.000 FRF, daňová sadzba pri prvých 100.000 FRF prevyšujúcich túto položku na 40 % a zvyšok je zdanovaný sadzbou 50 %. Zvlášť zaujímavé je dedenie v prípade bezpodielového vlastníctva (napr. byt napísaný na oboch partnerov), kde zákon implicitne zdaňuje iba polovicu takéhoto spoločného majetku. To sa netýka partnerov žijúcich napr. v konkubináte, ktorí nemajú žiadne daňové úľavy.

Sociálne a zdravotné zabezpečenie

Ak jeden z partnerov nie je poistený pre prípad choroby, materstva, úmrta a pod., automaticky získava nárok na využitie takejto ochrany vyplývajú-

cej z partnerovho sociálneho a zdravotného poistenia (pokiaľ aspoň jeden z nich je poistený).

Druhým dôsledkom registrácie je však okamžitá strata nároku na akékoľvek sociálne dávky od mesiaca nasledujúceho po registrácii práve v dôsledku spomínanej vzájomnej vyživovacej povinnosti.

Pracovné právo – verejný sektor

Zamestnanci vo verejnom sektore (zdravotníctvo, štátne školstvo, železnice, štátna správa atď.) majú nárok na pridelenie pracovného miesta v dostačujúcej geografickej blízkosti k miestu spoločného obydlia oboch partnerov.

Partneri zamestnaní vo verejnom sektore majú nárok na výber spoločnej dovolenky v rovnakom čase a nárok na osobitné platné voľno v prípade úmratu druhého partnera za účelom zariadenia jeho pohrebu.

Právo na dlhodobý a trvalý pobyt

Registrácia PaCS neoprávňuje automaticky partnera, ktorý nie je občanom FR, na vznik občianstva. Avšak PaCS podobne ako manželstvo je dôvodom, na základe ktorého partner-cudzinec má právo na dlhodobý pobyt na území Francúzska po dobu trvania zväzku. O toto povolenie treba osobitne požiadať príslušné úrady.

5.4. Štatistika

Podľa oficiálnych štatistik začiatkom novembra 2000, t. j. presne rok po uvedení zákona do platnosti, bolo vo Francúzsku registrovaných 23 071 párov, z toho takmer 70 % gejských a lesbických. Do konca roku 2000 celkový počet registrovaných párov presiahol počet 25 000. Podľa predpokladov ministerky spravodlivosti Elisabeth Guigou by sa mal počet uzavretých partnerstiev v budúcnosti ustáliť na množstve 10 000–15 000 párov ročne. Najnovšie prieskumy verejnej mienky zároveň ukázali, že viac ako 70 % francúzskej populácie podporuje PaCS a že riešenie tejto otázky bolo najvyššie aktuálne.

5.5. Konkubinát

Zákon okrem zavedenia nového inštitútu **Občianskej zmluvy solidarity** do rodinného práva noveluje i doteraz platný inštitút **Konkubinátu**, ktorý dodnes mohli využívať vo Francúzsku iba heterosexuáli. Zákon ho definuje ako životné spoločenstvo dvoch osôb opačného alebo rovnakého pohlavia, ktorí spolu žijú ako pári a ktorých spoločný vzťah vykazuje znaky stability a trválosť. Na rozdiel od PaCS či manželstva štát nepotvrzuje tieto vzťahy listinou, ktorá by mala verejný charakter, ani uzavorením spoločnej partnerskej zmluvy. Aby si partneri, ktorí takto žijú, mohli uplatniť niektoré z tých málo práv, ktoré im konkubinát dáva, musia späťne preukázať naplnenie podmienok dané zákonom, aby ich spolužitie bolo možno považovať za konkubinát pre účely príslušných zákonov. Význam tohto inštitútu pre

stabilitu partnerského spolužitia je preto značne diskutabilný, nakoľko jeho aplikovanie v praxi naráža na značné problémy v oblasti dokazovania spolužitia, ako aj pre to, že svojím rozsahom pokrýva len veľmi malú časť verejného práva.

5.6. Kritika zákona a perspektívy

Zápas za rovnoprávnosť sa nekončí, nakoľko v súčasnom zákone je viacerom diskriminačných prvkov, ktorími sa bude treba zaoberať. Najvážnejšie nedostatky sú v oblasti občianskeho práva. Za diskriminačnú sa považuje prevažne trojročná čakacia lehota na povolenie pobytu v prípade cudzinca, ktorý uzavrel PaCS s občanom Francúzska, ako aj nemožnosť odoprieť svedeckú výpoved proti partnerovi. V oblasti daňového práva viac ako trojročná čakacia lehota na režim spoločného zdaňovania je v protiklade s okamžitým pozastavením plnenia sociálnych dávok zo strany štátu po uzavretí PaCS. Počas prvého roka platnosti sa vyskytlo aj viaceré nedostatkov v definícii spôsobu ukončenia platnosti zmluvy a režimu delenia majetku v prípade bezpodielového vlastníctva a aj iné nedostatky.

Faktom tiež zostáva, že heterosexuálni partneri majú na výber medzi tromi alternatívami, ako právne legalizovať svoje spolužitie, a to manželstvo, PaCS a konkubinát, pričom ich spoluobčanstvo z radosť gejov a lesieb môžu žiť len v konkubináte alebo uzavrieť PaCS, ktorý neumožňuje partnerom získať právo na adopciu, osvajenie dieťaťa či umelé oplodenie v prípade lesbického páru. Nech už rôzne hodnotenia tohto ojedinelého projektu v histórii francúzskeho právneho systému dopadnú akokoľvek, PaCS je jednoznačne krokom vpred za zrovнопrávnenie gejskej a lesbickej minorít s heterosexuálnou väčšinou francúzskej spoločnosti, aj keď, ako sa zdá, nie definitívnym.

6. Zákon o životnom partnerstve (nemecký model)

10. novembra 2000 Dolná komora Nemeckého parlamentu (Bundestag) schválila dva zákony, týkajúce sa zavedenia inštitútu životného partnerstva. Za vytvoreniom a podporou oboch zákonov stojí koalícia Sociálno-demokratickej strany Nemecka (SPD) a Strany zelených. Prvý zo zákonov, ktorý zavádzá tento inštitút do rodinného práva a dotýka sa prevažne oblasti občianskych a sociálnych práv, nevyžaduje súhlas hornéj komory parlamentu (Bundesrat). Zákon začne platí v priebehu leta 2001. Presný termín zatiaľ nie je známy, pretože jeho aplikácia si ešte vyžiada úpravu niektorých nižších právnych noriem. Druhý zo zákonov sa týka prevažne ekonomických práv partnerov (daňové, dedičské a pracovné právo) a správneho práva (register partnerstiev). Jeho platnosť však na rozdiel od prvého zákona je podmienená jeho prijatím v hornnej komore parlamentu.

Právne dôsledky Zákona o životnom partnerstve (prvý z dvojice zákonov):

- Partneri budú posudzovaní ako blízke osoby.
- Sú povinní vzájomne si pomáhať vo všetkých životných situáciach, poskytovať si vzájomnú opatru vrátane ekonomickeho zabezpečenia (vzájomnú vyživovaciu povinnosť) a žiť spolu ako pári.
- Oficiálna registrácia a evidencia partnerstva bude spadať do pôsobnosti orgánov štátnej správy. (Presná špecifikácia, ktorý register bude využitý na tento účel, je predmetom druhého zákona.)
 - Partneri majú právo na zmenu svojich mien, rovnako ako heterosexuálne manželia.
 - Právne dôsledky, pokiaľ ide o dedičstvo, sa týkajú v rovnakej miere manželov, ako aj registrovaných partnerov.
 - Právo na pestúnsku starostlivosť o nepnoholeč dieťa, ktorého biologickým rodičom je druhý partner (právo na výchovu a uskutočňovanie každodenných rozhodnutí v prospech dieťaťa, týkajúcich sa jeho výchovy, lekárskej starostlivosti a pod.).
 - Posudzovanie príbuzenských vzťahov v rodinách oboch partnerov. Príbuzní každého z partnerov (jeho rodiča, súrodenci a pod.) sa považujú sa príbuznými i v rodine jeho registrovaného partnera podľa príslušných zvyklostí (svokor/svokra, švagor/švagrínia a pod.).
 - Právo odmietnuť svedecísku výpoved' v prípade trestného konania proti jeho partnerovi, pokiaľ by mu nôhol, podľa jeho názoru, uškodil.
 - Právo na informácie o druhom z partnerov v nemocničiach a iných podobných inštitúciách.
 - Právo na prevod nájmu bytu v prípade úmrtia partnera, ktorý uzavrel nájomnú zmluvu.
 - Sociálne dávky na dieťa. Ak jeden z partnerov je nezamestnaný, získa nárok na výšie dávky podpory v nezamestnanosti v prípade, ak registrovaní partneri vychovávajú dieťa v spoločnej pestúnskej starostlivosťi. Podobná úprava výšky dávok sa týka aj prídavkov na deti, ktoré dostáva biologický rodič.
 - Zdravotné a nemocenské poistenie. Obaja partneri získavajú právo na zvýhodnenie v oblasti zdravotného a nemocenského poistenia.
 - Imigráčne právo. Ak jedným z partnerov je cudzi štátny príslušník, uzavretím tohto partnerstva mu vzniká nárok na povolenie dlhodobého pobytu a pracovné povolenie. Právne dôsledky týkajúce sa imigráčného a pracovného práva sú rovnaké ako v prípade heterosexuálnych manželských párov.
- Druhý zo zákonov, dopĺňajúci Zákon o životnom partnerstve najmä v oblasti ekonomickeho práva, by v prípade jeho prijatia v Hornej komore Nemeckého parlamentu (Bundesrat) mal takéto dôsledky:
 - Registrácia partnerov vo federálnom registri partnerstiev. (Federálna vláda navrhuje výber rovnakého úradu, ktorý registruje aj heterosexuálne manželstvá.)

- Výpočet dane z príjmu bude zohľadňovať vzájomnú vyživovaciu povinnosť oboch partnerov, ktorí z tohto titulu získajú nárok na daňovú úľavu v hodnote 40.000 DEM ročne.
- Sadzby a podmienky pri daniach z dedičstva, darovania a iných daniach podobného druhu budú rovnaké ako pri manželoch.
- Pracovné právo pre zamestnancov vo verejnom sektore bude poskytované rovnaké výhody, aké sú doteraz poskytované manželom.
- Podmienky prideľovania sociálnych dávok, štátneho príspevku na bývanie a iných výhod, napr. v prípade vzniku väčších rodinných udalostí bude zohľadňovaný aj príjem druhého z partnerov.

Oba zákony budú mať veľký vplyv na znížovanie mieru diskriminácie ľudí a lesieb a ovplyvnia konzervatívnu časť nemeckej spoločnosti, a to aj v prípade, ak by druhý zo zákona hned nepresiel v hornej komore parlamentu. Ve vývoji nemeckej spoločnosti sa črtá podobná historická paralela ako začiatkom 20. storočia, keď ženy v Nemecku ziskali volebné právo a nasledovala akceptácia ich práv v občianskom práve počas nasledujúcich 40 rokov a zákaz ich diskriminácie v pracovnom práve. Nový zákon o právach gejských a lesbických partnerov preto predstavuje moderný prístup občianskej spoločnosti. Homoseksualita je odteraz úradne potvrdená zo strany štátu ako legálna alternatíva občianskeho spolužitia.

7. Iné právne formy partnerského spolužitia v Európe a vo svete

7.1. Konkubinát (Maďarsko a Portugalsko)

Maďarsko

Ústavný súd Maďarskej republiky vo svojom rozhodnutí z 8. marca 1995 konštatoval, že obmedzenie inštitútu konkubinátu (známy tiež pod označením druh-družka) len na páry osôb opačného pohlavia je v rozpore s príslušným článkom Ústavy MR o rovnosti práv. Paradoxne ten istý súd vydal rozhodnutie, že je plne v súlade s Ústavou, pokiaľ sú manželstvá určené len pre heterosexuálne páry. Na základe rozhodnutia ÚS Maďarský parlament noveloval 1. 3. 1996 príslušné ustanovenia zákona, čím umožnil párom osôb rovnakého pohlavia využiť väčšinu z práv, ktoré tento inštitút poskytoval dovedy len nezosobášeným dvojiciam muža a ženy. Konkubinát dáva partnerom výhody v oblasti dedičských práv, sociálneho a dôchodkového poistenia a iných prevádzkovej ekonomickej a sociálnych práv s výnimkou práva na adopciu a osvojenie detí.

Hlavnou podmienkou na priznanie statusu druh-družka, druh-druh a družka-družka pre účely zákona je preukávanie ich dlhodobého spolužitia v spoločnej domácnosti vrátane emocionálnej, resp. intimnej stránky spolužitia. V tom sa skrýva hlavná nevýhoda tohto modelu. Tieto vzťahy totiž nie sú konštituované formálne na základe nejakého obradu a štát existenciu týchto partnerstiev nepotvrdzuje listinou, ktorá by mala verejný

charakter. Naopak, pri každej žiadosti o niektorú z výhod, ktorú konkubínat poskytuje, musia dokazovať svoje spolužitie a príslušné úrady či súdne inštancie zasväčovať do rôznych jednotlivostí svojho súkromného života. Takýto inštitút prijatý v spoľočnosti, ktorá navyše podobne ako vo väčšine postsocialistických krajín prejavuje značnú mieru homofóbie, je ľahko aplikovateľný v praxi, nakoľko pri súčasnej absencii antidiskriminačných noriem vystavuje gejské a lesbické páry diskriminácii, sociálnemu vylúčeniu a iným prejavom homofóbie.

Portugalsko

Portugalský parlament schválil 15. marca 2001 zákon, ktorý párom osôb rovnakého pohlavia priznáva rovnaké práva ako heterosexuálnym párom žijúcim v konkubínate. Gejské a lesbické páry, ktoré spolu žijú sústavne aspoň dva roky, môžu odteraz využívať takmer rovnaké výhody ako manželia vrátane čerpania pracovného voľna za účelom ošetrovania člena rodiny, výhodný režim zdaňovania zohľadňujúci príjem partnera, právo na dedenie v tej istej dedičskej skupine ako manželia, výhody v oblasti dôchodkového zabezpečenia, možnosť spoločného nájmu bytu a spoluúčasti v prípade lízingu. Aby zákon nadobudol účinnosť, musí ho ešte ratifikovať prezident republiky Jorge Sampaio.

7.2. Občiansky zväzok (štát Vermont – USA)

Výsledok súdneho sporu „Baker verus štát Vermont“ v prospech dvoch gejských a jedného lesbického páru, ktorí žalovali tento severovýchodný štát USA, nakoľko im úrady zamietli možnosť uzavretia manželstva, prinútiť zákonodarný zbor tohto štátu riešiť situáciu buď novelizáciou manželstva, alebo vytvoreniom nového inštitútu pre páry osôb rovnakého pohlavia. Zákon začal platíť 1. júla 2000. Jeho platnosť je ohrianičená na územie tohto štátu, neplatí teda na federálnej úrovni USA. Definuje novú právnu formu spolužitia partnerských dvojíc osôb rovnakého pohlavia paralelne koexistujúcu popri inštitúte manželstva.

Občiansky zväzok sa užavráva formou civilného obradu za prítomnosti príslušného zástupcu miestnej samosprávy, ktorý partnerom vydá úradný certifikát. Hoci jeho platnosť je ohrianičená len na územie štátu Vermont, zákon nevyžaduje, aby partneri mali trvalý pobyt na území tohto štátu. Pri rozvode občianskeho zväzku asistuje súd rovnako ako v prípade manželstva.

Partneri užavretím zväzku získavajú tieto práva a povinnosti:

- právo byť posudzovaný ako priamy pribuzný partner
- právo dedit zo zákona ako pozostalý manžel/manželka
- právo rozhodnúť o nakladaní s telesnými pozostatkami partnera po jeho smrti
- prednosť pri výbere poručníka v prípade, ak partner prestane byť spôsobilý právnych úkonov

- právo na výkon rozhodnutí v oblasti zdravotnej starostlivosti v prospech partnera
- právo na návštevu partnera v nemocnici a na informácie od lekára o jeho zdravotnom stave
- osloboodenie dane z dedičstva v prípade dedenia zo záveta
- právo spravovať spoločný majetok v režime bezpodielového vlastníctva
- právo odmietnuť svedeckú výpoved, pokiaľ by ňou mohol poškodiť partnerovi
- právo na čerpanie plateného voľna za účelom ošetrovania a starostlivosti o chorého partnera
- právo na čerpanie materskej dovolenky v prípade pôrodu alebo adopcie dieťaťa
- právo na adopciu dieťaťa, ako aj osvojenie dieťaťa svojho partnera ako nevlastný rodič
- ochrana pred diskrimináciou v oblasti poistenia majetku a sporenia
- prístup k výhodám systému zdravotného poistenia ako u manželov
- nárok na vdovský dôchodok a iné dávky po zosnulom partnerovi
- nárok na odlučné v prípade vojenskej služby jedného z partnerov
- povinná starostlosť o partnera a výživovacia povinnosť rovnako ako u manželov
- povinnosť poskytovať výživné druhému expartnerovi v prípade rozvodu.

8. Záver: Perspektívy vývoja situácie v ďalších krajinách

Z ostatných krajín, ktoré ešte neprijali legislatívne normy vedúce k zvonenoprávneniu gejských a lesbických párov s heterosexuálnymi, sa v súčasnosti ako najhorúcejšimi kandidátmi na takýto krok javia Fínsko, Česká republika, Španielsko, Švajčiarsko, Slovinsko a Lotyšsko. Všetky uvedené krajinys presadzujú model registrovaného partnerstva s menšími rozdielmi. Okrem nich sa na ďalšiu etapu legislatívneho maratónu pripravuje Portugalsko, kde parlament schválil novelizáciu konkubínatu, čo predstavuje skôr určité kompromisné, než konečné riešenie. Taktiež ani proces v Nemecku ešte zdáľka nie je na konci, nakoľko druhý z dvojice zákonov, začádzajúci najmä ekonomicke práva, ešte čaká na verdičt Spolkovej rady.

Vláda Českej republiky vypracovala Večný zámer zákona o registrovanom partnerstve, ktorý predstavuje poradí už tretí pokus o presadenie tohto inštitútu do českého rodinného práva. Prvé dva návrhy podávané formou poslaneckých návrhov v rokoch 1998 a 1999 nepresli so stratu len niekoľkých hlasov, tie však boli rozchádzajúce. Tretí návrh pochádza z dielne Českej vlády a bude prerokovávaný ako vládny návrh do konca roku 2001. Podobný vývoj čaká aj fínsky návrh. Oba sú určené výlučne partnerským dvojiciam osôb rovnakého pohlavia.

V Španielsku už určitá forma registrovaného partnerstva existuje, avšak len na úrovni provincií **Katalánsko** (od roku 1998), **Aragónsko** (1999) a **Navarsko** (2000). Zákon pripravený skupinami občianskych aktivistov získal podporu médií i lokálnych parlamentov, pričom čoskoro je možné očakávať jeho prerokovávanie na federálnej úrovni vo vláde a následne v parlamente.

Svajciarska vláda v októbri 2000 vypracovala návrh zákona, ktorý by zrovnoprávnil gejskú a lesbickú páry s heterosexuálnymi v oblasti dedičkovo práva, daňových úľav, sociálneho a dôchodkového poistenia, imigráčneho práva a v iných oblastiach. Vláda naopak nesúhlasí s umožnením adopcií a umelého oplodenia párom osôb rovnakého pohlavia. Očakáva sa, že zákon začne prerokúvať parlament konfederácie v priebehu tohto roka.

Jozef Gréč,

Iniciatíva Inakosť – spolužitie bez diskriminácie sexuálnych menšín

Literatúra:

Recognition of gay & lesbian partnerships in Europe (Steffen Jensen & ILGA Europe)
<http://www.steff.suite.dk/partner.htm>

Recognition of Same-sex Partnerships (ILGA)
http://www.ilga.org/information/legal_survey/Summary%20information/recognition_of_same.htm

Legal Marriage Report (Global Status of Legal Marriage), Partners Task Force for Gay and Lesbian Couples (USA), October 2000
<http://www.buddybuddy.com/mar-repo.html>

Registered Partnership, Domestic Partnership and Marriage, A worldwide summary compiled by IGLHRC, November 1998
<http://www.iglhrc.org>

Recognition of sexual orientation: The Scandinavian Model (Steffen Jensen)
<http://www.steff.suite.dk/Scan.rtf>

Texty dánskeho, švédskeho, nórskeho a islandského zákona o registrovanom partnerstve
<http://www.france.qrd.org/texts/partnership>

ILGA Euroletter, No. 75–87 (bulletin ILGA-Europe o ľudských právach gejskej a lesbickej minorite)
<http://www.steff.suite.dk/euroletter>

EQUALITY FOR LESBIANS AND GAY MEN: a relevant issue in the civil and social dialogue, A report of ILGA-Europe, the European Region of the International Lesbian & Gay Association, June 1998
<http://www.steff.suite.dk/report.htm>

Same-sex marriages a Registered partnership (brožúry vydané Ministerstvom spravodlivosti Holandského kráľovstva)
http://www.minjust.nl:8080/a_beleid/FACT/Same-sexmarriages.htm

Text of Dutch bill and explanatory memorandum on the opening up of marriage for the same-sex partners (text Zákona otvárajúceho možnosť manželstva pre páry osôb rovnakého pohlavia vrátane dôvodovej správy)
<http://ruljus.leidenuniv.nl/user/cwaaldij/www/NHR/transl-marr.html>

Kees Waaldijk: Latest news about same-sex marriage in the Netherlands
<http://ruljus.leidenuniv.nl/user/cwaaldij/www/NHR/news.htm>

Hans van Velde: The Long Road to Civil Marriage (GAY KRANT)
<http://www.gaykrant.com/index.html>

Dutch law reform in progress (adoption & marriage, foreign partners) (N.V.I.H. COC – informačný servis Holandskej národnej asociácie za rovnoprávnosť gejskej a lesbickej minority)
<http://www.coc.nl/index.html?file=marriage>

Pacte Civil de Solidarité (PaCS) – mode d'emploi (brožúra Ministerstva spravodlivosti Francúzskej republiky k Občianskej zmluve solidarity)
<http://www.justice.gouv.fr/justicef/fichepacs.htm>

Loi No. 99-944 du 15 novembra 1999 relative au pacte civile de solidarité (Journal Officiel de la République Française), Zákon č. 99-944 z 15. 11. 1999 o Občianskej zmluve solidarity (Zberka zákonov Francúzskej republiky)
<http://www.justice.gouv.fr/justicef/fichepacs.htm>

Ce que le PaCS va changer dans votre vie (texte intégral) – Magazine TÉTU 11/1999, Komentár k paragrafovanému zneniu zákona s praktickými dôsledkami pre bežného občana
<http://tetu.com/pacs/>

René Lalement: The French registered partnership law: The Civil Solidarity Pact
<http://www.france.qrd.org/texts/partnership/fr/explanation.html>

Blandine Grosjean: Le Pacs, objet vendeur bien identifié (La Libération, 13. 10. 2000)
<http://www.libération.fr>

Le contrat d'union civile et sociale (Syntéza vypracovaná Francúzskym senátom)
<http://www.senat.fr/lc/lc28/lc28.html>

International Journal of Law, Policy and the Family, Volume 13, Issue 3, pp. 315–327: Abstract, Registered partnership in the Netherlands

Forder, C., Civil Law Aspects of emerging forms of Registered Partnership (The Dutch Ministry of Justice the Council of Europe), 15 March 1999

Nancy Maxwell, 'Opening Civil Marriage to Same-Gender Couples: A Netherlands-United States Comparison'

Electronic Journal of Comparative Law, <http://law.kub.nl/ejcl/43/abs43-1.html>
A historic victory: Civil Unions for Same-Sex Couples, LAMBDA – Legal Defense and Educational Fund

PROCES OSLOBODENIA HOMOSEXUÁLOV A BISEXUÁLOV VO ŠVÉDSKU

Christian Scharf

V tomto vystúpení chcem hovoriť o procese oslobodenia homosexuálov a bisexuálov vo Švédsku, o spojení medzi legislatívou a verejnou mienkou a o tom, ako môže legislatíva napomôcť zmeniť postepe spoločnosti.

Prvý krok vo Švédsku sa urobil roku 1944, keď aktivity homosexuálov boli povolené (legalizované) švédskym parlamentom. Bolo to prvý raz, čo bola vypracovaná legislatíva, ktorá garantovala homosexuálom a heterosexuálom rovnaké práva a povinnosti.

O šest rokov neskôr, roku 1950, bola založená Švédska národná asociácia pre sexuálnu rovnosť (Swedish National Association for Sexual Equality, RFSL). Je to organizácia, ktorá zohrávala dôležitú úlohu v boji za práva homosexuálov a bisexuálov v spoločnosti. V uplynulých rokoch bola táto organizácia taká úspešná vo svojich aktivitách za zlepšenie práv, že vyhrala cenu „lobista roka“.

Ďalší krok smerom k otvorennejšej spoločnosti sa urobil roku 1973. Švédska „Lavicová strana komunistov“ (VPK) predložila návrh zákona do švédskeho parlamentu. Návrh sa týkal registrovaného partnerstva a požadoval, aby heterosexuálne a homosexuálne páry mohli registrovať svoje partnerstvo.

Tento návrh však parlament neschválil. Namesto toho prijal vyhlásenie, podľa ktorého „homosexuálne vzťahy sú z pohľadu spoločnosti priateľským spôsobom života“.

Samozrejme, išlo o ďalší dôležitý krok v zmene postojov spoločnosti. Ne-môžno právnu upravovať názory ľudí. Vhodnou legislatívou upravujúcou rovnaké práva však vláda vysila dôležité signály.

Je pozoruhodné, že každá právna úprava homosexuality je automaticky kontroverzná. Rozprádi diskusiu o homosexualite a o právach homosexuálov. To vedie k zlepšeniu informovanosti občanov.

I keď parlament prijal už spomínané vyhlásenie roku 1973, Švédska národná rada pre zdravie a sociálne záležitosti považovala homosexualitu i nadálej za poruchu. Táto definícia sa zrušila roku 1979. Bol to signál zo strany štátnych orgánov, že homosexualita je v poriadku. Na druhej strane ne-priateľ žiadnych serióznych krokov znamenalo, že spomínané vyhlásenie neboli ani dosť presvedčivé, ani dôveryhodné.

Začiatkom 80. rokov bol vytvorený parlamentný výbor na preskúmanie situácie homosexuálov v spoločnosti. Návrh výboru bol predložený roku 1987. Výbor navrhoval, aby pre homosexuálne páry žijúce spolu platili rovnaké pravidlá ako pre heterosexuálne nezosobášené páry. Tento zákon bol schválený a implementovaný roku 1988.

V tomto období sa danou problematikou zaoberali aj ostatné severské kra-jiny. Roku 1989 bol zákon o registrovanom partnerstve schválený v Dánsku.

Dánsky zákon motivoval Švédsku národnú radu pre zdravie a sociálne záležitosti, aby predložila podobnú právnu úpravu registrovaného partnerstva vo Švédsku roku 1990. Roku 1991 sa zriadil výbor pre partnerstvo s cieľom vyhodnotiť zákon z roku 1988 a preskúmať možnosť ďalšej úpravy registrovaného partnerstva vo Švédsku.

Výbor ukončil svoju prácu roku 1993 a do parlamentu predložil návrh zákonu o registrovanom partnerstve.

Zákon je veľmi jednoduchý. Podľa neho registrované partnerstvo je na rovnakej úrovni ako manželstvo v oblastiach, ako sú povinnosť vzájomnej opa-tory, dedičské právo, daňové zákony, ako aj sociálne a iné práva. Zákon však zakotvoval aj niekoľko výnimiek. Partneri v registrovanom partnerstve nesmú adoptovať deti. Ženy v registrovanom partnerstve nesmú byť umelo oplod-nené. Registrované partnerstvo neplatí v zahraničí.

Obrad pri registrovanom partnerstve je rovnaký ako pri občianskom sobaši.

V žiadnom prípade nešlo o nekontroverzný návrh. Do parlamentu bolo za-slanych 130 tíci podpisov – od ľudí, ktorí boli za zákon aj proti nemu.

Aj z politického hľadiska išlo o veľmi osobitú situáciu. Od chvíle, keď za-čiatkom 90. rokov sociálnodemokratická vláda zriadila už spomínaný výbor, prebehli voľby a došlo k zmene vlády. Novú koalíciu vytvorili pravicev a ce-ntristické strany. A vo vláde neexistovala väčšina pre podporu zákona o re-gistrovanom partnerstve.

Stranami proti návrhu boli Moderátna strana (Moderaterna), kresťanskí demokrati (Kristdemokraterna), Centristická strana (Centerpartiet) a strana na-zývaná Nová demokracia (Ny demokrati, populistickej pravicovej strane). Ná-vrh na druhej strane podporovali sociálni demokrati (Socialdemokraterna), Lavicová strana (Vänsterpartiet) a environmentálna strana (Miljöpartiet). Ná-vrh podporovala aj Liberálna ľudová strana (Folkpartiet liberalerna). Liberálna strana bola v tom čase súčasťou vlády, ktorá ale celok návrh nepodporovala.

Roku 1993 Švédi boli podľa prieskumov verejnej mienky za zákon o re-gistrovanom partnerstve, i keď nie v prevažnej väčšine; 57 % bolo za nový zákon, 37 % bolo proti. Vo vekovej skupine 15 – 29 rokov zákon podporovalo až 73 % občanov.

Odtedy sme zaznamenali významný posun vo verejnej mienke. Dnes už takmer každý, i keď s niekoľkými výnimkami (kresťanskí demokrati), sa na-zdáva, že registrované partnerstvo medzi osobami rovnakého pohlavia nie je nič kontroverzné a nepredstavuje nijaký problém. To však automaticky ne-znamená, že celá populácia je voči homosexualite tolerantná. Všeobecná mienka je podľa mňa taká, že registrované partnerstvo nikomu neškodí a nič nestojí, prečo by sme sa malí na to starat?

Prijatie návrhu zákona roku 1994 sa neobišlo bez ľažkostí. Strany, ktoré boli proti, sa usilovali robiť všetko, aby tomuto prijatiu zabránili.

Kedže robíte vyhlásenia o homosexuáloch, jasne poznáme predstupkami, nie je vo Švédsku politicky korektné, väčšina diskusie v parlamente bola o technických záležostiach. Jedným z argumentov napríklad bolo, že ľudia,

ktorí uzavrú zmluvu o registrovanom partnerstve, v skutočnosti nebudú mať prehľad, čo registrované partnerstvo presne znamená. Niektorí poslanci argumentovali, že prijatie zákona by znamenalo vyslanie zlých signálov a tým riskovanie rozšírenia homosexuality. Podľa iných by bol takýto zákon ohrozením manželstva ako inštitúcie v spoločnosti, resp. „ohrozením kultúry, alebo dokonca celého národa“.

Ďalším argumentom bolo, že tento zákon sa týka príliš malého počtu ľudí, že v skutočnosti nie je potrebný. Podľa štatistik iba 0,7 % ľudí žilo s partnerom rovnakého pohlavia ako v manželstve. Návrh zákona však nevyžadoval spolužitie partnerov.

Oficiálne argumenty za návrh zákona boli rovnakého charakteru ako neoficiálne argumenty proti registrovanému partnerstvu – ideologickej. Samozrejme, zdôrazňovalo sa, že homosexuáli by mali mať rovnaké práva právnej ochrany ako heterosexuáli, dôraz sa kládol na to, že ide o symbolické „odoborenie“ spoločnosti.

Zákon o registrovanom partnerstve, približujúci registrované partnerstvo heterosexuálnemu manželstvu, vysiela dôležité posolstvo verejnosti. Tým posolstvom je, že homosexualita a homosexuálna láska sú spoločnosťou prijímané.

Ako vidieť, proces zrovнопrávňovania homosexuálov vo Švédsku sa nezastavil. Prvým krokom bolo zlegalizovať samotnú homosexualitu. Druhým krokom je vytvorenie právnej úpravy pre homosexuálne páry žijúce spolu, uznanávajúcej, že takéto vzťahy existujú a sú prijateľné. Tretím krokom je zákon o registrovanom partnerstve, podľa ktorého je homosexualita o láske, nielen o sexe.

A čo štvrtý krok? – môžete sa pýtať. Nazdávam sa, že štvrtý krok sa týka dvoch vecí.

Po prvej, ide o odstránenie výnimiek v zákone o registrovanom partnerstve, týkajúcich sa zákazu adoptovania detí a umelého oplodnenia. Keď bol zákon prijatý roku 1994, niektorí poslanci vyhlasovali, že to je hranica, po ktorej možu ísť. Odvtedy sa však názory zmenili a diskusia je dnes o tom, či by homosexuálne páry mali mať možnosť adoptovať deti.

Ide o veľmi kontroverznú otázkou, možno o najkontroverznejšiu etickú záleženosť, ktorá Švédov rozdelenie. 46 % Švédov si nemyslí, že by si homosexuáli mohli adoptovať deti.

Po druhé, vo Švédsku sa dnes organizujú aktivity zamierané na zlepšenie obrazu homosexuality v spoločnosti. Vo Švédsku existuje zákon zakazujúci diskriminujúce vyhlásenia voči rôznym skupinám ľudu. Je napr. zakázané na verejnosti robiť rasistické vyhlásenia o rôznych etnických skupinách. Súčasný zákon sa netýka homosexuálov a práve to by sa malo zmeniť. Nedávno publikovaná správa poukázala na to, že texty písané novinári sú iba zriedkakedy homofóbne a že novinári v každodennej práci vyjadrujú čoraz viac tolerancie. Na druhej strane však noviny ešte stále uverejňujú homofóbne listy čitateľov tohto najhoršieho druhu.

Esťe stále je čo robiť, pokiaľ ide o zmenu všeobecného postoja verejnosti voči homosexualite. V prieskume z roku 1998 sa 36 % homosexuálov vyjadrilo, že boli v pracovnom procese diskriminovaní. 20 % všetkých mužov bolo toho názoru, že sexuálna orientácia kolegov nebola nedôležitá. Jedna tretina si mysla, že homosexuáli a heterosexuáli nie sú vhodní pre akýkoľvek druh pracovného miesta. A 20 % si mysla, že homosexuáli a bisexuáli by mali mať zakázané pracovať.

Tento výskum poukazuje na iný problém – že homosexualita sa v predstavách niektorých heterosexuálov spája s pedofilmiu.

Zákon o registrovanom partnerstve je jedným z krovov na ceste k rovnakým právam a tolerancii homosexuálov a bisexuálov. I keď počet registrovaných partnerstiev za rok vo Švédsku tvorí jednu stotinu z počtu manželstiev, ide o dôležitú symbolickú hodnotu s dôležitým posolstvom: homosexualita je prirodzená a prijateľná. A homosexualita je o láske.

Christian Scharf, regionálny ombudsman a tajomník Švédskej sociálnodemokratickej mládeže (SSU)

Z angličtiny preložila Mgr. Judita Takáčová

VĚCNÝ ZÁMĚR ZÁKONA O REGISTROVANÉM PARTNERSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Hana Orgoníková

Česká vláda 26. února 2001 schválila věcný záměr zákona o registrovaném partnerství, který se dotýká velice choulostivé oblasti. Ohlasy na záměr užádaly možnost štatků osob stejného pohlaví jsou mnohdy protichůdné. Na tomto místě máte možnost zúčastnit se obecné diskuse o věcném záměru formou reakce na tento článek, nebo se zapojit do podrobnější diskuse k jednotlivým částem záměru. Naši snažou je vytvoření odborné diskuse, oproštěné od emocí. Diskuse je rozdělena do jednotlivých částí dle věcného záměru zákona o registrovaném partnerství.

Obecná část

Partnerské soužití osob téhož pohlaví není v právním řádu České republiky zvláště upraveno. Jako osoby, které (bez ohledu na rozdílnost či shodu pohlaví) spolu pečují o společnou domácnost či jsou na sebe vzájemně odzákladně výzívou, mohou uplatnit toliko některá práva v oblasti nájmu z bytu, při dědění a v některých sférách sociálního zabezpečení a práva finančního. Obdobně mohou být považovány za osoby blízké, pokud splňují podmínky uvedené v ust. § 116 obč. zákoniku, na který odkazuje i řada veřejnoprávních předpisů.

V důsledku zrušení trestnosti homosexuálního chování a zejména pak v důsledku zásadních změn v politické, sociální, kulturní a ekonomické oblasti lze patrně vyjít z předpokladu, že došlo ke změně v základním přistupu většiny občanů ke společenské menšině odlišně sexuálně orientované. Je čas vytvořit i právní rámec a podmínky pro realizaci stejných podmínek existence této skupiny obyvatel, naplnit tak ústavní zásadu rovnosti práv a svobod všech občanů bez rozdílu jejich „jiného postavení“ a zaručit tak jejich rovnou důstojnost ve smyslu čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. To znamená rovněž respektování práva na státém uznávanou formu spolužití a založení společenské jednotky, která bude hrát v podstatě podobnou roli, jakou má pro většinu heterosexuálně orientovaných občanů rodina založená manželstvím. Tak společnost zajistí všem možnost uskutečnit v souladu s demokratickými a liberálními hodnotami a principem občanské tolerancie vlastní představu realizace vzájemných citových vztahů s příslušnými důsledky v soukromoprávní a veřejnoprávní sféře.

K některým odlišnostem od úpravy práv a povinností plynoucích jinak z manželství dojde ve vztazích rodiněprávních, kde se nepředpokládá možnost osvojení dítěte registrovaným partnerem a nepřipouští společné pěstounství ani společné poručenství osobami, které v registrovaném partnerství žijí. Důvodem je zásadní preference této forem náhradní výchovy heterosexuálním párem a pak statusový problém dvou zákoných rodičů stejného

pohlaví. Ojediněle se předpokládají rozdíly i v jiných oblastech, jako v úpravě bydlení, kde se neupravuje společný nájem obdobně jako u manželů z důvodu i ochrany pronajimatelů, dále v úpravě nároku na vdovský (vdovecký) důchod, kdy bude jednou z podmínek nároku podmínka společného žití v domácnosti nejméně po dobu 3 let za trvání téhož registrovaného partnerství, a v některých oblastech správěprávních a mezinárodněprávních, kde nelze zcela ztožitit oba instituty.

Předkládaný zákon dá homosexuální menšině možnost založit partnerské soužití zákonem uznávanou formou s přesně stanoveným rozsahem práv a povinností nejen ve vztazích osobních a majetkových, ale i bytových a dědičkých, v oblasti pracovněprávní a sociálního pojistění, ve sféře finančního a zdravotního práva i duševního vlastnictví; změn dozjnou i trestní a správní právo. Doplňit bude třeba i předpisy mezinárodního práva soukromého, stranou nezůstane ani zřetel na práva třetích osob a veřejnoprávních institucí.

Jinak stabilizace partnerských vztahů osob téhož pohlaví obecně prohloubí nejen jejich lidská práva, ale také motivaci pro založení stabilního životního režimu, který kladně ovlivní jejich sociální vazby, ekonomickou situaci i životní styl. Sniží se i zdravotní rizika sexuální promiskuity, psychické osamělosti a někdy i společenského stigmatu.

S ohledem na již obecně používaný termín „registrované partnerství“ navrhujeme zavést tento pojim i do našeho právního řádu. Vyhovuje nejen požadavkům na stručnost legislativního terminu, ale bere zřetel i na důvody evidentní. Shodně jako ostatní pojmy statusové bude moci být užíván pojmenování registrovaný partner (či podle okolnosti jen „partner“) podobně jako manžel, rodič, osvojitel apod.

Připravovaný zákon bude vycházet z následujících věcných řešení:

A. Vznik registrovaného partnerství

1. Dvě osoby stejného pohlaví, které spolu chtějí žít, pomáhat si, být si věry a společně pečovat o domácnost, mohou se dohodnout na uzavření registrovaného partnerství.

2. Registrované partnerství nemůže uzavřít osoba nezletilá, osoba, která nemá plnou způsobilost k právním úkonům, osoba ženatá nebo vdaná, osoba žijící v registrovaném partnerství s jinou osobou a ani osoba, která se nachází s druhým partnerem v přibuzenském vztahu potomků a předků, sourozenců či vztahu založeném osvojením.

3. Alespoň jedna z osob, které hodlají uzavřít registrované partnerství, musí být občanem České republiky.

4. Registrované partnerství vzniká prohlášením osob, které je hodlají uzavřít, před starostou, před primátorem nebo pověřeným členem obecního (městského) zastupitelstva matričního úřadu v sídle kraje, kde má alespoň jedna osoba trvalý pobyt.

5. Prohlášení se činí veřejně a slavnostním způsobem za přítomnosti matrikáře v přítomnosti dvou svědků.

6. Skutečnosti podmiňující uzavření registrovaného partnerství jsou osoby, které je hodlájí uzavřít, povinný prokázat matrikáři; jsou též povinný předložit stanovené doklady. Osoba, která není občanem České republiky, musí doložit oprávněnost svého pobytu na území státu.

Varianta I:

7. Osoby uzavírající registrované partnerství mohou před matričním úřadem prohlásit, že příjmení jednoho z nich bude nadále jejich příjmením společným, či zda si ponechají svá dosavadní příjmení.

Varianta II:

Toto ustanovení do návrhu zákona nezapracovat.

8. Údaj o uzavření registrovaného partnerství se eviduje v příslušném matričním registru.

9. Registrované partnerství uzavřené v rozporu s body 1 až 4 shora nevznikne.

B. Práva a povinnosti partnerů

1. O uspokojování vzájemných potřeb a pokrytí nákladů společné domácnosti jsou partneři povinni pečovat za stejných podmínek jako manželé. Obdobně bude upravena jejich vzájemná vyživovací povinnost po dobu trvání jejich soužití.

2. Stejně jako je upraveno společně jméně manželů, budou upraveny vzájemné majetkové vztahy partnerů včetně správy tohoto majetku a práv a povinností plynoucích ze závazkových vztahů vůči třetím osobám.

3. Pokud jde o úpravu společného bydlení, bude partner v případech, kdy mu k bytu nesvědčí neodvozené společné právo být užíván (věcné právo k bytu či domu či společný nájem podle § 700 obč. zák.), tento byt užívat právem odvozeným od práva plynoucího z tohoto státem uznaného svazku. V případě, že jeho partner, jemuž svědčí nájemní právo, zemře či opustí trvale společnou domácnost, bude zařazen do kategorie manželů, dětí, vnučků, rodičů, zetě a snachy, pokud s ním žil v den smrti či opuštění bytu ve společné domácnosti a nemá vlastní byt (první věta § 706 odst. 1 obč. zák.).

4. Partner bude výslovně zařazen mezi osoby blízké do § 116 obč. zák.

C. Zánik registrovaného partnerství

1. Registrované partnerství zaniká smrtí nebo prohlášením jednoho z partnerů za mrtvého.

2. Soud zruší registrované partnerství, pokud s tím souhlasí oba partneři.

3. Proti vúli jednoho z partnerů soud může zrušit registrované partnerství, pokud spolu nežijí déle jak jeden rok, nebo pokud je prokázán nenapravitelný rozvrat společného soužití.

D. Důsledky zániku registrovaného partnerství

1. Zánikem nebo zrušením registrovaného partnerství zaniká i společné jméně partnerů. Vypořádání zaniklého společného jména bude upraveno obdobně jako při smrti či rozvodu manželů.

2. Obdobně jako úprava alimentační povinnosti po zániku manželství bude tato povinnost upravena i po dobu po zrušení registrovaného partnerství soudem.

3. Při neexistenci společného nájmu partnerů bude odvozené právo bydlení toho, kdo není nájemcem bytu, zanikat právní mocí rozsudku o zrušení tohoto partnerství. Stejně tomu bude v případech, kdy měl jen jeden partner k bytu či domu věcné právo.

4. Pozůstalý partner bude zařazen do první dědictvé skupiny, dostane se mu obdobného práva jako pozůstalému manželovi v oblasti ochrany osobnosti (§ 15 obč. zák.), v oblasti pojistění (§ 805 a 817 odst. 2 obč. zák.) a také dnes už ve výjimečných případech uplatnění restitučních nároků.

E. Další dopady v oblasti rodinného, občanského a procesního práva

1. Osvojení dítěte registrovanými partnery nebude připuštěno. Nebude připuštěno uzavření manželství osobě žijící v registrovaném partnerství. Poznamenává se, že vymezení pojmu „zákonýnní zástupce“ zůstane nedotčeno.

2. Partner bude mít k biologickému dítěvi osvojenému dítěti svého partnera, které má tento ve výchově, vztah nevlastního rodiče. Partnerský vztah nebude překážkou pro svěření dítěte pocházejícího z předchozího heterosexuálního vztahu do výchovy, ani nebude ohrožovat výkon práva tohoto rodiče na styl s dítětem.

3. Bude vyloučena společná pěstounská péče spolu žijících osob stejně jako společné poručenství nad nezletilým dítětem.

4. Preference manžela při ustavování opatrovníka osobě nezpůsobilé k právní ukončení bude uplatněna i na osobu, která s ní žije v partnerském vztahu ve smyslu tohoto zákona.

5. Platnost projevu vůle při úkonech, jimž se zakládají, mění či zanikají další vztahy týkající se registrovaného partnerství, bude upravena přiměřeně rodinněprávní či občanskoprávní úpravě manželských vztahů.

6. Kde z nového postavení vyplývají pro registrované partnery hmotná či procesní práva, budou upravena případně i novelou občanského zákoníku, zákona o rodině a občanského soudního řádu.

F. Dopady v oblasti správního práva

1. V gesci Ministerstva vnitra bude nezbytné doplnit zákon o matrikách č. 301/2000 Sb. a na něj navazující prováděcí vyhlášku. Půjde o úpravu vede-

ní a provádění zápisu v registrech a vydávání listin prokazujících fakt vzniku registrovaného partnerství. Dotčena bude i oblast užívání jména a příjmení (zák. č. 301/2000 Sb.).

2. S tím souvisejí potřebné změny a doplnění zákona o občanských průkazech č. 328/1999 Sb. (§ 3 až 6), úprava evidence obyvatelstva v zákoně č. 133/2000 Sb. (§ 3, 6 a 7).

3. Rovněž možnost uzavírání registrovaného partnerství občana České republiky cizincem se promítne do zákona o pobytu cizinců č. 326/1999 Sb., zejména jeho § 65 odst. 3, který stanoví, že manželem pro účely tohoto zákona se nově rozumí i osoba, která uzavřela partnerské soužití s osobou téhož pohlaví. Změn musí v tomto směru dozvat i zákon č. 329/1999 Sb. o cestovních dokladech (§ 13, 14 a 20). K žádostí o udělení trvalého pobytu z důvodu sloučení s partnerem předloží žadatel doklad o tom, že uzavřel registrované partnerství se státním občanem České republiky v České republice.

4. S navrhovanou úpravou bude souviset i úprava zákona č. 325/1999 Sb. o azylu, kde bude doplnit výčet zvláštních důvodů k udělení azylu tak, že se stanoví, že jako na manžela se pro účely sloučení rodiny pohlíží na osobu stejného pohlaví, která s azylantem žije v partnerském vztahu osob stejného pohlaví, s tím, že ani tady nebude samozřejmě na udělení azylu právního nároku; v důvoduňných a zvláštního zřetele hodných případech by se mohlo jednat o faktické soužití, pokud by toto soužití v řízení o udělení azylu bylo věrohodně prokázáno.

5. Zřetel na novou úpravu registrovaného partnerství nutno vzít i v normách upravujících postavení policie a jejich příslušníků (zák. č. 283/1991 Sb., č. 553/1991 Sb. a č. 186/1992 Sb.) i v oblasti utajovaných skutečnosti (zák. č. 148/1998 Sb. a zák. č. 154/1994 Sb.) o BIS a ochrany veřejného zájmu (zák. č. 239/1992 Sb.).

6. Zavedení institutu registrovaného partnerství se promítne také do zákona č. 40/1993 Sb. o nabývání a pozbývání státního občanství, ve znění pozdějších předpisů.

G. Úpravy mezinárodního práva soukromého

1. Bude třeba stanovit použitelné právo ve věcech s mezinárodním prvkem, a to jak u registrovaného partnerství uzavřeného v České republice, tak i pro případy partnerství uzavřeného mimo území České republiky. Nezbytná bude i úprava pravomoci českých soudů při zrušení těchto svazků a rozhodování o právech a povinnostech z nich plynoucích. Nelze se vyhnout ani úpravě uznání a výkonu cizích rozhodnutí.

2. Pokud jde o registrované partnerství uzavřené v České republice, bude třeba vedle již zmíněných skutečností stanovit,

- a) že podmínky jeho vzniku se řídí českým právem včetně formy vzniku partnerství;

- b) že českým právem se řídí i osobní vztahy partnerů;
- c) že majetkové vztahy partnerů se řídí českým právem, pokud nedošlo k dohodě o volbě jiného právního řádu; v tom případě platí právo rozchodné v době, kdy k takové úpravě došlo;
- d) že českým právem se řídí rovněž zrušení společného soužití, jeho prohlášení za neplatné či nulitní;
- e) že použitelné právo ve věcech výživných se bude řídit Haagskou konvenci o uznání a výkonu rozhodnutí týkajících se využívací povinnosti z 2. února 1973.

3. U registrovaného partnerství uzavřeného mimo území České republiky

- a) bude toto uznáno, pokud vzniklo v souladu s právním řádem státu, kde bylo uzavřené; jeho platnost bude předpokládána, pokud dokument o tom bude vydán příslušným orgánem;
- b) právo státu, jehož jsou partneři státními občany, bude aplikováno na jejich osobní a majetkové vztahy; budou-li příslušníci různých států, budou posuzovány tyto vztahy podle českého práva;
- c) stejným principem se bude řídit určené použitelného práva při zrušení partnerství vyslovením jeho neplatnosti a zjištění, zda tu takové partnerství je či není.

4. Pravomoc českých soudů ve věcech zrušení registrovaného partnerství bude dána, je-li alespoň jeden z partnerů českým občanem, má-li alespoň jeden z partnerů v České republice pobyt a rozhodnutí bude uznáno v jejich domovských státech, nebo konečně v případě, má-li v České republice jeden z nich dlouhotrvající pobyt.

5. Pravomocná cízí rozhodnutí ve věcech zrušení registrovaného partnerství, je-li alespoň jedna z osob občanem České republiky, se uznávají na základě zvláštního rozhodnutí Nejvyššího soudu obdobně jako ve věcech manželských.

6. Naznačené úpravy budou provedeny novelou zákona č. 97/1963 Sb. o mezinárodním právu soukromém a procesním.

H. Oblast pracovněprávní a sociálního zabezpečení

I zde se připravovaná úprava dotkne oprávnění, popř. povinností, které nyní váží na osobu manžela, člena rodiny, popř. blízké osoby.

1. V zákoníku práce půjde o možnost partnera pověřit druhého přijetím mzdý jen na základě zmocnění (§ 120 ZP). Obdobně půjde o osobní překážky v práci při ošetřování člena rodiny (§ 127), o ustanovení § 137 ZP, z něhož vyplývá přiměřený dopad části druhé hlavy ZP i na spolupracujícího partnera, o ustanovení § 200 ZP, které upravuje jednorázové odškodnění nalezející v případě úmrtí zaměstnance následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání, které bude rovněž potřebné v souvislosti s novou úpravou vztáhnout i na partnera. Stejně tak tomu bude v ustanovení § 260, které

upravuje peněžité nároky manžela v případě smrti zaměstnance, dále u ustanovení § 269, které zakazuje vznik pracovněprávního vztahu mezi manžely a které v souvislosti s připravovanou úpravou by mělo zakazovat i pracovněprávní vztahy mezi registrovanými partnery. Ustanovení § 274 pak definuje pojem „osamělý“; zde se nezpředpokládá, že za osamělého bude považována žena nebo muž, kteří uzavřou registrované partnerství.

2. V prováděcích předpisech k zákoníku práce – především v nařízení vlády č. 108/1994 Sb. – bude řeba v § 20, který upravuje náhradu mzdy při vojenském cvičení a dalších druzích služby v ozbrojených silách, s výjimkou vojenské základní (náhradní) služby, považovat za „osoby, o které zaměstnanec pečeje“ i osoby, které s ním žijí v partnerství. Pokud jde o přílohu k nařízení vlády, která upravuje důležité překážky v práci, při níž se poskytuje pracovní volno, bude potřebné upravit ustanovení bodu 2, které upravuje nárok na pracovní volno v případě narození dítěte (nelze vyloučit, že může dojít k otěhotnění ženy, která žije v registrovaném partnerství s jinou ženou). Podobně v bodě 4 této přílohy, který vymezuje pojem rodinného příslušníka, bude potřebné tento bod upravit tak, aby nároky, které náleží manželovi, náležely i partneru žijícímu s osobou téhož pohlaví (s výjimkou např. volna při svatbě dítěte, protože se předpokládá, že k dítěti partnera bude mit druhý partner obdobný vztah jako nevlastní rodič).

3. Zákon č. 1/1991 Sb. o zaměstnanosti bude potřebné upravit v § 1 odst. 6, § 15 odst. 1 písm. c).

4. Pokud jde o mzdrové předpisy, předpokládá se toliko potřeba novelizovat ustanovení § 11 odst. 5 zákona č. 1/1992 Sb. o mzdr. odměně za pracovní pohovost a o průměrném výdělku a § 17 odst. 4 zák. č. 143/1992 Sb. o platu a odměně za pracovní pohovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, které shodně s citovaným ustanovením § 120 zákoníku práce upravují výplatu platu jiné osobě než zaměstnanci, a to tak, že manželu lze vypllati mzdu jen na základě písemného zmocnění.

5. V oblasti sociální péče budou osoby, které uzavřely registrované partnerství, posuzovány v zásadě stejně jako manželé; důsledkem bude zejména společné posuzování partnerů pro účely posouzení dávek sociální péče (příjmy, majetek), a to včetně nezaopatřených dětí žijících s nimi v domácnosti. Dále budou mít stejně povinnosti při úhradě nákladů sociální péče, ale též výhody při plnění podmínek na některé dávky.

Novelizace bude v této souvislosti nezbytná:

Půjde též o vyhlášku č. 82/1993 Sb. o úhradách za pobyt v zařízeních sociální péče, konkrétně o § 2 odst. 2 této vyhlášky.

• v zákoně č. 100/1988 Sb. o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, kde dojde k úpravě § 92 odst. 3 (úhrada nákladů sociální péče); novelizace zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojistění, ve znění pozdějších předpisů, rozšířením okruhu blízkých osob (§ 24) bude mít důsledky též pro nárok na příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu (§ 80 a násł. zákona č. 100/1988 Sb.),

- v zákoně č. 463/1991 Sb. o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů, kde dojde v § 4 k rozšíření okruhu osob společně posuzovaných o registrované partnery, a to i v případech společného posuzování s nezaopatřenými dětmi žijícimi v téže domácnosti,
- v zákoně č. 482/1991 Sb. o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů, kde dojde k úpravě § 8 odst. 2,
- při vyžadování úhrady nákladů sociální péče se bude postupovat u partnerů shodně jako u manželů,
- ve vyhlášce č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů v ČR v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, kde budou upraveny některé dávky sociální péče tak, aby postavení partnerů bylo v zásadě shodné jak u manželů; týká se např. příspěvku na rekreaci a lázeňskou péči, tj. faktultativní dávky poskytované nepracujícím důchodcům při nižším než stanoveném příjmu – příjmy manželů se přitom posuzují společně; další změny v možnosti poskytnutí dávky sociální péče podle uvedené vyhlášky budou vyuvolány doplněním registrovaných partnerů mezi osoby blízké (§ 24 zákona č. 155/1995 Sb.) nebo doplněním partnerů do příslušných ustanovení vedle manželů (např. u příspěvku na provoz motorového vozidla podle § 35 vyhlášky).

6. Na úseku dávek státní sociální podpory budou partneri obdobně jako v sociální péči postaveni v zásadě na roven manželům, což přinese v některých případech výhody, v jiných nevýhody. Princip bude spočívat především ve společném posuzování tétoho osob pro posouzení nároku a výše dávek poskytovaných v závislosti na příjmu v situaci, kdy bude partner (event. každý zvlášť) mít v péči nezaopatřené dítě; pro úplnost se poznánameňává, že společně se podle platné právní úpravy posuzují i druh a družka. Úprava se dotkne též dalších dávek.

Novelizována budou tato ustanovení:

- § 7 odst. 2 zákona, kde budou partneři doplněni mezi společně posuzované osoby,
- § 7 odst. 8 zákona, kam bude doplněno, že ani partner nemůže být pro účely státní sociální odpory považován za osobu osamělou,
- § 33 odst. 1 písm. b) zákona, který upravuje nárok na zaopatřovací příspěvek, m. j. též manželky (manžela) vojáka základní, náhradní nebo civilní služby; partner by měl mít rovněž nárok na tuto dávku, když bude pečovat o dítě do čtyř let (resp. sedmi let u dítěte dlouhodobě těžce zdravotně postiženého) anebo když bude plně invalidní nebo nebude moci být z již vážného důvodu výdelečně činný.

7. V oblasti důchodového pojistění – za podmínky, kde bude využívavac povinnost partnerů konstruována stejně jako u manželů, lze upravit nárok na vdovský a vdovecký důchod; vzhledem k tomu, že podmínky pro zrušení registrovaného partnerství budou mimější než u manželství, bude pro vznik nároku na důchod po zemřelém partnerovi stanovena minimální doba společného žití v domácnosti za trvání téhož registrovaného partnerství ke dni úmrtí partnera (3 roky).

Pro v podstatě stejné posuzování partnerů jako manželů ve věcech důchodového pojištění bude nezbytné novelizovat:

- § 24 zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a to rozšířením okruhu osob blízkých o partnery,
- § 49 až 51 zákona č. 155/1995 Sb., kde jsou upraveny podmínky nároku a výše vdovského a vdovezekého důchodu,
- § 118a odst. 2 zákona č. 582/1991 Sb. o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů – odpovědnost příjemce vdovského (vdovezekého) důchodu za výplatu důchodu, přestože nárok na ně zanikl v důsledku uzavření nového manželství – doplnění o partnerský.

8. V nemocenském pojištění bude třeba rozšířit okruh rodinných příslušníků u partnera a nepovažovat osobu žijící v partnerském vztahu za osamélou pro nárok na dávku nemocenského pojištění a její výši.

Bude nutné provést tyto změny právních předpisů:

- § 41 zákona č. 54/1956 Sb. o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, kde je upraven okruh rodinných příslušníků a též okruh bývalých rodinných příslušníků (obdobnou úpravu v zákoně č. 32/1957 Sb. o nemocenské péči v ozbrojených složkách),
- § 45 zákona č. 54/1956 Sb., kde je upraven přechod nároku na dávku při úmrtí manžela – obdobně partnera,
- § 10 odst. 2 zákona č. 88/1968 Sb. o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, kde bude nutné vyloučit poskytování peněžité pomoci v mateřství po delší dobu u osoby žijící v partnerském svazku (stejně jako u manželů),
- § 11 zákona č. 88/1968 Sb. – doplnit poskytování peněžité pomoci v mateřství partnerce, když ta, která je rodičem, nemůže o dítě ze zdravotních důvodů pečovat,
- § 12a zákona č. 88/1968 Sb. – úprava poskytování peněžité pomoci při úmrtí partnera, který byl rodičem dítěte,
- zákona č. 32/1957 Sb. o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů.

I. Oblast práva finančního

Změny se budou týkat též značného počtu zákonů, jejichž příprava patří do působnosti Ministerstva financí a kde bude třeba vztáhnout režim platný pro manžele na partnery žijící s osobou téhož pohlaví. Půjde o:

1. Zákon č. 586/1992 Sb. o daních z příjmů, konkrétně úpravu nezdanitelných částí základů na vyživovanou osobu, odpočtu z úroků z úvěrů na bytové potřeby, výpočtu základu daně včetně daně spolupracujících osob a zdanění příjmů spolupracujících osob a ze společného jmění registrovaných partnerů.

2. Zákon č. 357/1992 Sb. o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitosti, pokud jde o zařazení do dědických skupin a o regulaci osvobození od daně.

3. Zákon č. 337/1952 Sb. o správě daní a poplatků, kde půjde o vymezení tzv. blízké osoby v souvislosti s možností odepřít výpověď v daňovém řízení.

4. Zákon č. 565/1990 Sb. o místních poplatcích při vymezení osob, které platí místní poplatek za vjezd do vybraných míst.

5. Zákon č. 13/1999 Sb. celní zákon, kde třeba upravit možnost odmítnutí podat vysvětlení celním orgánům.

6. Zákon č. 168/1999 Sb. o pojištění, odpovědnosti za škodu způsobenou provozem vozidla a o změně některých souvisejících zákonů, kde půjde o úpravu škod, které pojistitel nehradí.

7. Zákon č. 96/1993 Sb. o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření, kde bude třeba upravit přechod práv a povinností ze stavebního spoření v případě smrti účastníka.

8. Připravovaný zákon o pojistné smlouvě včetně již shora zmíněné úpravy této materie v občanském zákoníku.

9. Obdobných doplnění doznačí i úprava soudních poplatků.

J. Předpisy zdravotní

Zákon o registrovaném partnerství osob téhož pohlaví bude rovněž důvodem pro věcnou změnu důsledků:

1. zákona č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, pokud jde o ustanovení § 23 a 24 týkající se poučení a souhlasu nemocného s poskytnutím zdravotní péče a případné ústavní péče, rozhodne-li o ní lékař, a s tím související úprava práv a povinností členů jeho rodiny.

2. Doplnit pak bude třeba zákon č. 48/1997 Sb. o veřejném zdravotním pojištění, kde v § 17 odst. 7 písm. a) bude zdravotní pojištěvna povinna v uvedených případech uhradit výzdy i bez smlouvy peči poskytnutou nejen manželovi, ale i registrovanému partnerovi.

3. Na druhé straně bude třeba trvat na zákazu umělého oploďnění na žádost dvou partnerů stejného pohlaví aponechat tak bez zmeny směrnici MZdř č.j. OP – 066.8 z 18. 11. 1982 uveřejněnou ve Věstníku MZdř č. 11 – 12/1982, která umělé oploďnění přípouští jen na žádost obou manželů.

K. Autorské právo

dozná změny v důsledku zařazení registrovaného partnera do první dědické skupiny a z toho vyplývajícího přechodu majetkových práv autorských v případě smrti jejich nositele (§ 26 zák. č. 21/2000 Sb.). S ohledem na rozšíření pojmu osoby blízké v § 116 obč. zák., který partnera postaví na úroveň manžela, vznikne mu též právo na ochranu osobnostních autorských práv podle

§ 11 citovaného zákona v případě užití díla zemřelého autora ve formě zpracování či jiného užití snižujícího jeho hodnotu.

L. Trestní a přestupkové právo

1. Trestní zákon bude třeba doplnit v § 210 upravujícím trestnost bigamie a v § 89 odst. 8, který vymezuje okruh osob blízkých se zřetelem na § 168 odst. 2 upravující neoznámení trestného činu.

2. V trestním řádu pak nutno novelizovat § 100 upravující právo odmítnout výpověď.

3. Odpovídající úpravy bude nezbytné provést i v zákoně č. 200/1990 Sb. o přestupcích.

M. Závěrečná ustanovení

1. Změny provedené ve správněprávní oblasti budou promítnuty i do úpravy správního řízení.

2. Orientačně se zmíňují též další prováděcí předpisy, které bude nezbytné doplnit, např. vyl. č. 310/1995 Sb. o fondu kulturních a sociálních potřeb, vyl. č. 135 a 136/1998 Sb., provádějící celní zákon a další prováděcí předpisy.

Připravovaný zákon o registrovaném partnerství osob stejného pohlaví bude v souladu s mezinárodními smlouvami, jímž je Česká republika vázána, i s jejím ústavním pořádkem.

Právní akty Evropských společenství právní režim homosexuálních jedinců a jejich případného soužití konkrétně věcně neupravují. Chystaný zákon odpovídá smyslu a záměru Resoluce Evropského Parlamentu č. A3-0028/98, která členské státy Unie vyžívá, aby zaručily občanům této sekuální orientace plnou rovnoprávnost s heterosexuální většinou společnosti.

Součástí zákona o registrovaném partnerství osob téhož pohlaví budou změny všech shora uvedených souvisejících zákonů.

V rámci připomínkového řízení byla dotázána všechna v úvahu přicházející ministerstva, zda zákon si v oblasti jejich působnosti vyžádá dopady na státní rozpočet, případně zvýšení počtu zaměstnanců. Všechny odpovědi byly negativní.

Počet v budoucnu uzavíraných registrovaných partnerství nelze v ČR ani přibližně předvídat. Ve státech, které tento institut již zavedly a jsou co do počtu obyvatel srovnatelné (Norsko, Dánsko, Holandsko), šlo krátce po účinnosti příslušných zákonů o tisíc až dva tisíce a pak ročně řádově o stovky uzavíraných partnerství. S ohledem na společenskou situaci u nás budou tato čísla pravděpodobně nižší.

Hana Orgoníková,
poslankyňa Poslaneckej snemovne Parlamentu Českej republiky

HOMOSEXUALITA V PRÁVNOM PORIADKU NA SLOVENSKU JUDr. Katarína Zavacká, CSc.

V čase vzniku československého štátu v roku 1918 existovala právna úprava vo vztahu k homosexualite jedine v trestnom práve. Uhorský trestný zákoník, prijatý ako zák. čl. V/1878 a platný na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, stanovoval za trestný iba homosexuálny vztah medzi mužmi. Obsahovalo ho hľava XIV – zločiny a prečiny proti mravnosti, v časti 2. smilstvo proti prírode, v §§ 241–242. Homosexuálny vztah bol daný na roveň sodomie a bol kvalifikovaný ako prečin s trestnou sadzbou do jedného roka (Dr. Jozef Singer, Príručná súbiera justičných zákonov platných na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, Concordia, Bratislava 1933, s. 816). V tom istom trestnom zákoníku, publikovanom roku 1948 (doc. Dr. Miloslav Takáč – Dr. Peter Záturecký, Československé trestné hmotné právo platné na Slovensku, Právnická jednota, Bratislava 1948, s. 54) sa však už pri § 241 uvádzalo, že smilstvo medzi ženami je trestný iba v prípadoch § 243 a 244, ktoré sa týkali kvrismilistva.

Tvrďa bola homosexualita kvalifikovaná v rakúskom trestnom zákoníku č. 117/1852 r. z., platnom v českých krajinách, a to v § 129 (Dr. Jaroslav Kalab – Vilém Herrmitt, Trestní zákony československé, platné v Čechách, na Morave a ve Slezsku, Československý Kompas, Praha 1923, s. 99–100) – zločiny smilstva proti prírode, kde sa v ods. 1, písm. b) uvádzalo, že smilstvo proti prírode je s osobami toho istého pohlavia. Trest bol podľa tohto zákoníka tvrdší a dlhší, a to ľažký žalár od jedného do piatich rokov. Šírska kvalifikácia tohto trestného činu bola obsiahnutá v zbierke Rozhodnutia najvyšších súdnych stolič republiky československej a v úradnej zbierke Rozhodnutia vo veciach trestných (Vestník Ministerstva spravodlivosti). Podľa rozhodnutia publikovaného roku 1921 bol zločinom smilstvo proti prírode každý čin, ktorý smeroval k pohlavnému ukoujeniu na tele alebo ho dokonal. V zbierke rozhodnutí najvyšších súdnych stolič sa uvádzalo, že „zločinem § 129 b) tr. z. jest každý čin, ktorým hľadane neb našlozeno bylo pohlavní ukoujení na tele stejného pohlavia; neníť pojem ‘smilstvo’ omezen na soulož nebo podobné úkony, nýbrž pojímá v sobe každé chĺpným chtíčom slúžici zneužití tela, tretbas oděného. Spolučinnosť zneužití osoby netreba, stačí pouhé dopustenie smiliných činu na vlastním tle, ovšem vyzádovati jest však u spolupachatele pohlavné sotva vyvinutého, aby smilstvo proti prírozenosti poznal.“

Trestný zákoník č. 165/1950 Zb., platný už pre celú Československú republiku, obsahoval v diele – trestné činy proti dôstojnosti človeka, v časti pohlavné zneužitie, § 241 – pohlavný styk s osobou toho istého pohlavia. Na tento trestný čin sa vztáhovala trestná sadzba trestu odňatia slobody až do výšky jedného roka. V komentári k trestnému zákonu č. 86/1950 Zb. sa na s. 607 uvádzalo, že pohlavným stykom je tu akékoľvek ukájanie pohlavného pudu na tele osoby toho istého pohlavia a nie je pri tom rozdiel, či sa pohlavné ukájajú obidve osoby, alebo len jedna (Trestný zákon, Komentár k zákonu

z 12. júla 1950 č. 86 Zb. v znení zákona č. 63/1956 Zb., s. 607, Osveta, Bratislava 1959). V učebnici trestného práva z roku 1959 (Československé trestné právo, svazek II., zvláštna časť, Orbis, Praha 1959) sa pri § 241 uvádzala tá ista kvalifikácia trestného činu, aká bola v Československu uznaná v rokoch 1921 až 1923. To znamenalo, že za pohlavný styk boli považované akékoľvek dotyky na tele smerujúce k ukojeniu pohlavného pudu a nemusel to byť styk priamo pohlavného orgánu. Za pohlavný styk bola považovaná i vzájomná onária. Vzhľadom na to, že homosexualita bola kvalifikovaná rovnako ako „za kapitalizmu“, neobsahovala učebnica jej hodnotenie v buržoáznom práve a nedovolávala sa ani Marx a Engelsa, ako to uvádzala pri ostatných paragrafoch, týkajúcich sa tiež trestných činov proti dôstojnosti človeka.

Zásadný pozitívny posun k vnímaniu homosexuálnych vzťahov zaznamenal trestný zákon č. 140/1961 Zb., ktorý sa v druhom oddiele – trestné činy proti ľudskej dôstojnosti, v časti pohlavné zneužívanie, v § 244 – pohlavný styk s osobou toho istého pohlavia, už obmedzil iba na postih pohlavného styku s osobou mladšou než 18 rokov, na zneužívanie závislosti, za úplatu a pre verejné pohoršenie, pričom pri §§ 242 a 243 – pohlavné zneužívanie – bolo uvedené, že predmetom útoku pri oboch paragrafoch mohli byť i osoby mužského pohlavia (Jan Tolar, Trestní zákony a predpisy související, Panorama, Praha 1985, s. 326–327). V komentári k trestnému zákonom (Dr. Karel Matys, Trestný zákon. Komentár 2, Obzor, Bratislava 1978) sa na s. 968 uvádzalo, že „proti doterajšej úprave trestného postihu s osobou toho istého pohlavia boli vnesené najmä z lekárskych kruhov mnohé námiestky, ktorým nemôžno uprieť opodstatnenosť... Nový Trestný zákon obmedzil trestnosť pohlavných stykov medzi osobami toho istého pohlavia najmä preto, že spravidla ide o ľudí s pohlavnou úchytkou, ktoré sa výkonom trestu nezbavia“.

Jedným z prvých zákonov po novembri 1989 bola aj novela trestného zákona z 2. 5. 1990, č. 175/1990 Zb., v ktorej bol § 244 vypustený i vrátane nadpisu, pretože pre kvalifikovanie pohlavného zneužitia boli dostačujúce §§ 242 a 243. To znamenalo i zníženie vekovej hranice stanovenej pre kvalifikáciu pohlavného zneužitia podľa § 242 z 18 na 15 rokov veku. Pri § 243 – zneužitie závislosti – ostala stanovená veková hranica zneužítej osoby, keď bola mladšia ako osemnásť rokov.

Vývin zakotvenia homosexuality v trestnom práve od roku 1852 poukazuje na veľmi pomalé znižovanie stupňa kriminalizácie homosexuality. Pre radaikálne dekriminalizovanie homosexuality v trestnom zákone z roku 1961 zohrala zásadnú pozitívnu úlohu lekárska veda, vďaka ktorej homosexualita už nebola chápána ani ako „zločin proti prírode“, ani ako „pohlavné zneužitie“. Zákonitou vývinou zmenou v pristupe ku kvalifikácii homosexuality v živokuchu ľudstva môže teraz byť na Slovensku už len zakotvenie homosexuality v občianskom práve v súlade s principmi rovnosti občanov.

JUDr. Katarína Zavacká, CSc.,
Ustav štátu a práva SAV